August Strindberg

Historiske miniaturer

Bibliotek 1800

August Strindberg

Historiske miniaturer

eBibliotek 1800

2022

Ophavsret og brugsbetingelser

Denne ebogsudgave af August Strindberg: *Historiske miniaturer* er baseret på originaler, som er public domain i hele verden. Herfra er undtaget Hemicyclen i Athen og Old Merry England, som er oversat til denne udgave af Kim N. Jensen (f.1955). Oversætteren har givet tilladelse til distribution af oversættelserne på samme vilkår som resten af bogen, nemlig:

Nærværende ortografisk opdaterede og redigerede udgave af teksten kan frit downloades og videreformidles under Creative Commons-licensen BY-NC-SA – Kreditering-IkkeKommerciel-DelPåSammeVilkår 4.0 International.

***Generelt forbehold:** Vær opmærksom på, at denne ebog er baseret på en tekst, som stammer fra en længst svunden tid. Normer og udtryksmåder mm. var anderledes dengang, og der kan derfor forekomme indhold, som på nogle virker stødende. Bogen skal, ligesom alle andre kunstneriske værker fra andre tider, ses i sin kulturelle og tidsmæssige kontekst, og udgiveren kan og vil ikke påtage sig noget ansvar for forfatterens verdensbillede og udtryksmåder.*

Copyright and conditions of use

This ebook edition of August Strindberg: *Historiske miniaturer* is based upon sources in the public domain worldwide, except "Hemicyclen i Athen" and "Old Merry England", which are translated by Kim N. Jensen (b. 1955). The translator has consented to the distribution of his translations under the same license as the rest of the book, namely:

This orthographically updated and revised edition is free to download and reuse under Creative Commons BY-NC-SA Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International.

Disclaimer: *Please note that this book is based on an original text dating from another era. Norms and language were different then, and some readers might find offensive content. We believe that any work of art from previous times should be viewed in its cultural and temporal context and not in the light of latter-day prejudices, and we can and will not accept any responsibility for the author's views or language.*

Den ægyptiske trældom

Den gamle elfenbensskærer og kunstsnedker Amram boede ved flodbredden i en lerhytte, der var dækket af palmeblade. Han havde hustru og tre børn. Han var gul i ansigtet og havde langt skæg. Da han var meget kyndig i at snitte i elfenben og hårdt træ, tjente han i faraos gård og arbejdede derfor også i templerne.

Nu, en morgen i højsommeren, lige før solopgang, stod han op af sin seng, samlede sit værktøj i en pose og gik ud af hytten. På tærsklen standsede han i en tavs bøn, vendt mod øst. Og så begyndte han sin vandring mellem fiskerboderne, idet han fulgte den sorte, sprukne flodbrink, hvor hejrer og duer hvilede efter deres morgenmåltid.

Fiskeren Nepht, hans nabo, rensede sine net og sorterede karper, maller og multer i bådens ulige store rum.

Amram hilste, og ville sige ham nogle ord som tegn på venskab:

"Stiger Nilen ikke mere?" sagde han.

"Den er standset på ti alen! Det er den sikre hungersnød!"

"Ved du, hvorfor den kun kan stige femten alen, Nepht?"

"Ellers ville vi jo drukne," svarede fiskeren enfoldigt.

"Visselig, ja, og det må vi ikke. Nilen har altså en herre, som råder over vandstanden, det er ham, der har målt stjernernes hvælv og jordens grundvolde ud, og han har sat en mur for vandet, femten alen høj. For også ved den store flod i vores fædres land, landet Ur i Kaldæa, steg vandet femten alen, ikke mere og ikke mindre. – Ja, Nepht, jeg siger *vi*, for du er af vort

folk, skønt du taler et andet sprog og dyrker fremmede guder. En god morgen ønsker jeg dig og alt, alt godt, Nepht!"

Fiskeren syntes at skamme sig, da Amram forlod ham.

Den gamle elfenbensskærer kom nu ind i forstaden, hvor borgernes huse begyndte; de var bygget af niltegl og træ.

Handelsmanden og pengeveksleren Eleazar var just i færd med at åbne sine vinduer, mens svenden vandede gaden udenfor.

"En velsignet morgen, frænde Eleazar," hilste Amram.

"Det synes jeg ikke," svarede købmanden vredladent. "Nilen er standset og begynder at synke, det er dårlige tider."

"Dårlige tider følges af gode tider – således mente vor fader Abraham; og da Josef, Jakobs søn, forudså de syv magre år, rådede han farao til at samle i lader ..."

"Det kan nok være, men det er gemt og glemt!"

"Ja, du har også glemt forjættelsen, Herrens løfte til sin ven Abraham ..."

"Det der med Kanaans land? Det har vi ventet på i fire hundrede år, og nu er Abrahams børn blevet trælle ..."

"Abraham troede i ondt og godt, i lyst og nød på Herren, og det blev regnet ham til retfærdighed."

"Jeg tror ikke på noget," afbrød Eleazar ham. "Jo, jeg tror, at det hele går baglæns og at jeg må lukke min bod, hvis det bliver misvækst ..."

Bedrøvet gik Amram videre og kom til torvet; dér købte han sig et durrabrød, et stykke ål og nogle løg.

Da sælgersken modtog pengestykket, spyttede hun på det, og Amram gjorde det samme, da han fik penge tilbage.

"Spytter du på pengene, hebræer?" hvæsede sælgekonen.

"Man må jo følge landets skik," genmælede Amram.
"Svarer du igen, urene hund?"
"På tale svarer jeg; men ikke på ukvemsord."

Hebræeren gik videre, for der var kommet folk til. Han mødte barberen Enoch og de hilste på hinanden med et tegn, som de fremmede i landet har opfundet, og som betyder: Vi tror på Abrahams forjættelse og venter tålmodigt i håbet.

Til sidst nåede Amram op til tempelpladsen, kom forbi sfinksernes allé og standsede foran en lille port på den venstre side af templet. Han slog syv slag med hånden på porten, og en tjener viste sig, tog Amram ved armen og førte ham ind. En ung præst bandt et bind for hans øjne, undersøgte hans pose, tog ham ved hånden og førte ham ind i templet. Stundom gik de op ad trapper, stundom nedad trapper, stundom lige ud. De veg til side for søjler, og der hørtes rislen af vand; en gang lugtede der fugtigt, en anden gang af røgelse.

Til sidst standsede de, og bindet blev taget fra Amrams øjne. Han befandt sig i et lille kammer med malede vægge, nogle bænke og et skab. En dør, rigt udsnittet af ibenholt og indlagt med elfenben, førte fra værelset ind til en større sal, der på den ene side åbnede sig med en bred trappe ud til en terrasse mod øst.

Præsten lod Amram være alene, efter at han havde vist ham, hvor døren skulle gøres i stand, og med en letforståelig gestus pålagt han ham at være stille og tavs.

Amram blev nu alene og for første gang befandt han sig indenfor de hellige mure; da han var hebræer, følte han ikke nogen andagt eller ærefrygt for stedet, men han blev dog betaget af en vis angst for alt dette hemmelighedsfulde, som

han havde hørt fortælle om lige fra sin ungdom; og for at undgå frygten for det ukendte, besluttede han at tilfredsstille sin nysgerrighed, skønt han udsatte sig for at blive vist tilbage, hvis han mødte nogen.

For et syns skyld tog han en finhøvl i sin hånd og gik så ud i den store sal.

Det var et meget stort rum med et springvand af rosengranit midt på gulvet og en obelisk midt i bassinet. Væggene var malet med figurer i enkle farver, mest i rødt okker, i gult og sort.

Han skød sandalerne af sig og gik videre ind i et galleri, hvor der stod mumiekister oprejst mod væggene.

Derefter kom han ind i et kuppelværelse, hvis hvælving var bemalet med den nordre stjernehimmels store konstellationer. Midt under hvælvingen stod der et bord, og dér lå en halvsfære, der var overtegnet med kortlignende tegninger. Ved vinduet stod der endnu et bord med en model af den største pyramide og ved siden af den et instrument til at måle vinkler med.

Her sås ingen udgange, men efter nogen søgen fandt den fremmede en trappe af akacietræ, der snoede sig opad inden i et trætårn. Amram steg og steg, og da han så igennem en glug, opdagede han, at han var i niveau med kuppelsalens tag. Men han steg videre – og da han yderligere var kommet hundrede trin i vejret og så ud gennem en glug, befandt han sig i højde med kuppelsalens gulv!

I det samme åbnede en dør sig, og en ældre mand i et slags præsteligt skrud modtog Amram med en hilsen, som om han havde ventet ham; men da han så, at han var fremmed, studsede han og de to mænd betragtede hinanden længe inden de kunne finde ord.

Da Amram befandt sig i den ufordelagtige stilling at være blevet overrasket af den anden, begyndte han først at tale:

"Ruben, kender du mig? Din ungdoms ven og broder i forjættelsen?"

"Amram, Jochebeths mage, Kehats søn! ja, jeg kender dig."

"Og du er her? Siden du for tredive år siden forsvandt fra min synskreds har du altså været her?"

"Og du?"

"Jeg er kaldt hid for at gøre en dør i stand, det er alt; og da jeg blev ladt alene, ville jeg se mig om."

"Jeg er skriver ved højskolen ..."

"Og ofrer til fremmede guder?"

"Nej, jeg ofrer ikke, Amram, og jeg har bevaret troen på forjættelsen, Amram. Jeg er trådt ind i dette hus for at få del i de vises hemmeligheder, og for indefra at kunne åbne fæstningen, som holder Israel i fangenskab."

"Hemmelighederne? Hvorfor skal det højeste være hemmeligt?"

"Fordi folket kun fatter det lave."

"I tror jo ikke selv på de dyr, I kalder hellige."

"Nej, det er kun symboler. Synlige tegn for at anskueliggøre det usynlige. Vi præster og lærde dyrker den eneste, den skjulte under den synlige skikkelse: Solen, livgiveren og opretholderen. – Du mindes i vor barndom, da farao Amenophis den Fjerde med vold afskaffede de gamle guder og dyrkelsen af de hellige dyr. Han flyttede fra Theben længere ned ad floden og forkyndte læren om én gud. Ved du, hvor han fik den lære fra? Fra Israel, som efter Josefs giftermål med den fornemme On-præsts datter Anset formerede sig og ægtede andre døtre af

selve faraos æt. Men efter Amenophis' død blev alt gjort om igen, residensen flyttedes tilbage til Theben, og de gamle guder dyrkedes atter, alt sammen for folkets skyld."

"Men I vedbliver at dyrke den Eneste, den Skjulte, den Evige?"

"Vi gør så!"

"Er jeres gud da den samme som Abrahams, Isaks og Jakobs gud?"

"Sandsynligvis; da der vel kun gives én!"

"Sælsomt er det! Men hvorfor forfølger I da hebræerne?"

"Fremmede folk plejer ikke at elske hinanden; du ved, at vor farao nys har bekriget syrerne ... Chetafolket."

"I Kanaans land, vore fædres land og forjættelsens! Ser du, Herren Zebaoth, vor gud, sender ham for at bane vej for vort folk."

"Tror du endnu på forjættelsen?"

"Så vist som Herren lever! Og mig er sagt, at tiden snart er fuldbyrdet, da vi skal vandre ud af trældommen og ind i det forjættede land."

Skriveren svarede ikke, men hans ansigt udtrykte både tvivl på Amrams tale, og en vished om noget helt andet, der snart skulle indtræffe.

Amram, som ikke ville lade sig rokke i sin tro af nye oplysninger, sluttede denne samtale og begyndte at tale om andre og ligegyldige ting.

"Det var en sælsom trappe."

"Det er et hejseværk og ingen trappe."

Amram kastede et blik op mod kuppeltaget, og fandt et nyt emne til at holde den samtale fast, som han ikke ville slippe:

"Er det himlen?" spurgte han.

"Det er himlen."

"Og dens hemmeligheder?"

"Hemmeligheder kan man ikke kalde det! For hver og en, som kan fatte dem, er de tilgængelige."

"Sig dem i få ord!"

"Stjernekundskaben er ikke min sag, og lidet ved jeg, men jeg skal fortælle dig i få ord, hvad jeg ved. Hvælvingen, som hænger dér, er himlen, bordfladen, som ligger under den, er jorden. Nu siger de vise således: I begyndelsen hvilede jorden, Sibu, og himlen, Nuit, ved hinandens side. Det er udlagt: De var ét! Men luftens og sollysets guddom Shu løftede himlen og satte den som en hvælving over jorden. De faste stjernebilleder, som vi kender, udgør således ligesom et aftryk, et vokssegl af jorden, og ved at læse i stjernerne kan de lærde udforske vor jords ukendte egne. Se nu således de stjernebilleder, du kender. Mod nord den Store Bjørn, mod syd, på en vis tid af året, Jægeren (Orion) med dens fire stjerner i firkant og dens tre midt i. Disse tre kalder vi hebræer 'Jakobs Stav' og gennem den øverste af dem går den himmelske ækvator, som svarer til den jordiske ækvator, dér hvor vor Nil menes at have sine kilder. Dér ser du også det os så kære stjernebillede Floden (Nilen). Se, hvor den flyder ud fra Orion, bugter sig på himlen i lige så mange krumninger, som den har her på jorden. Altså: Den, der vil kende jordens skjulte hemmeligheder, skal lære dem af himlen. – Vore lærde kender kun de lande, som ligger mod solens opgang – men de egne, der hviler under den Store Bjørn i nord, er os ukendte, ligesom de lande, der ligger ved solens nedgang. Men det synes, som om Bjørnens lande vil gå en stor fremtid i møde. Fire og tre er deres tal, lige som Jægerens. Tre er det

guddommelige i dens attributter, fire det fuldkomne i muligheden, tre og fire danner det underfulde tal syv.

Dette er omtrent, hvad jeg har opfattet af himlens hemmeligheder. Vil du nu lære nogle af jordens hemmeligheder at kende, så lad os betragte vore faraoners grave, som foruden den synlige hensigt at være grave også ejer en hemmelig hensigt, den nemlig, at de i tal og mål gemmer hvad de vise har kunnet udforske angående Sibus og Nuits indbyrdes forhold. Faraonernes grave eller pyramiderne viser stadig tallene fire og tre: grundfladen har fire sider, siderne har tre, hvilket jo var en af himlens hemmeligheder. Men den store pyramides grundflade er tre hundrede og femogtres hellige alen bred. Dér har du det store års dage: Tre hundrede og femogtres. Og pyramidens sider er et hundrede og seksogfirs store alen eller et stadion. Dér ser du, hvorfra vejlængden er taget.

Mangfoldiggør du bredden af grundfladen med tallet fem hundrede, som er omtrent den dobbelte bredde i store alen, så får du en længde, der er lig med $^1/_{360}$ af hele den kreds, som solen gennemvandrer på et år, idet 360 er det lille års antal dage. Denne længde modsvarer fire tidsminutter, så at dem, der bor en grad vest for os, ser solen stå op fire tidsminutter senere end vi ... Mere erindrer jeg ikke om tal og mål; vil du vide mere, som for eksempel, hvorfor pyramidens sider hælder 51 gader, så må du spørge de stjernekyndige. Nedgangen til gravkammeret hælder derimod 27 grader, hvilket svarer til forskellen mellem verdensaksens og jordaksens hældning."

Amram havde opmærksomt fulgt den lærde skrivers fortolkning af faraonernes grave, og når Ruben nævnte tale,

lukkede hans tilhører øjnene, som om han ville lægge sig noget på sinde. Endelig tog han selv ordet:

"Du nævnte sidst 27 grader. Godt! Dette er ikke verdensaksens hældning, men Mælkevejens midtpunkt, som sikkert er den virkelige verdensakse, og ligge 27 grader nord for ækvator; medens jordaksens hældning er 23 grader i forhold til solens bane. Men du glemte den tredje pyramide, Menkheres', hvis grundflade har bredden 107 store alen. Dette tal findes i verdensaltet tre eller fem gange. For 107 sole kan der være mellem jorden og solen; 107 er planeten Venus' afstand fra solen; 107 er Jupiters afstand fra solen, udtrykt i enheder eller deres mangedobling."

Ruben studsede.

"Hvad? Hvor har du det fra? Her lader du mig stå og spille nar! Hvor har du lært disse ting?"

"Fra vore ældste og vise, som er har bevaret minderne fra hjemlandet Ur i Kaldæa. I foragter Assur, I mænd af Ægypten, som tror, at Nilen er jordens midtpunkt. Men i uendeligheden findes der mange midtpunkter. I Assur ved Euphrat og Tigris, findes et andet land med en anden flod, og det land hedder De syv Floders Land, fordi dets flod også løber ud i syv arme ligesom Nilen."

"Nilen har syv arme, Du har ret: ligesom den syvarmede lysestage ..."

"Og den betyder verdens lys, der skal lyse fra hvert land, hvor en flod kløver sig, før den går ud i verdenshavet. Floderne, ser du, er jordens blodkar, og ligesom disse fører de mest blåt blod og rødt blod med sig, og således har vort land sin blå Nil og sin blodrøde. Den blå er giftig, som det mørke blod, den røde er

frugtbærende og livgivende, som det røde blod. Således har alt, hvad der er skabt, modsvarende forhold foroven i himlen og forneden på jorden – for altet er ét og altets herre er én og den samme!"

Ruben tav og lyttede:

"Tal mere," sagde han til sidst.

Amram blev altså ved:

"Faraonernes grave er også vokset op af jorden, som de hviler på. Den første 'Den Store' er dannet med havets salt som forbillede, når det løber sammen i solens varme; og kunne du gennem en dugdråbe se en saltsten indeni, ville du finde, at den var opbygget af en uendelig mængde kvaderstene, ligesom den store pyramide. Men hvis du lader alunlud stivne til sten, vil du se et helt felt af pyramider. Alun er lerets salt. Dér har du jordens salt og havets!

Men der findes også en anden slags pyramider, dem med affladede toppe. Det er svovlets urform, når det gror af kalken. Nu har vi vand, jord og kalk med dets ildsten. Men der gives endnu en tredje slags pyramider, med afskårne sider, som er lig den sammenløbne kisels, eller bjergkrystallens form. Der har du klippegrunden. Nu vil man, hvis man nøjere gransker nilslammet, genfinde alle disse former og grundstoffer: leret, saltet, svovlet og kiselen; derfor er Nilen jordens blod; og bjergene er kødet, ikke knoglerne."

Ruben, der også kaldtes Phator, betragtede Amram med angst og beundring, og først da han tav, åbnede Ruben atter sin mund.

"Du er ikke elfenbensskærer og kunstsnedker, du er ikke Amram!"

"Visselig er jeg elfenbensskærer og snedker, men jeg tilhører også Israels præsteskab. Jeg er Kehats søn, som var Levis søn, som var Jakobs, som var Isaks søn, Abrahams søn. Jeg er levit og Jochebeths mage. Mirjam og Aron er mine fødte børn, den ufødte venter jeg. – Nu går jeg atter tilbage til mit arbejde, følg mig!"

Phator gik i forvejen; men han gik ad en anden vej end den, Amram var kommet ad.

Da de kom forbi en åben dør, der førte ind til en stor sal med boghylder, standsede Amram nysgerrig og ville gå derind for at se på de mange bøger. Men Phator holdt ham tilbage.

"Gå ikke derind! Dér er idel baghold og snarer. Bogvogteren sidder skjult midt i salen og vogter misundeligt på skattene. Han har ladet lægge et gulv af tørre vidjer, der skriger, når man træder på dem. Han hører, hvis nogen sniger sig ind, han hører, hvis en skriver vil se i de forbudte bøger – han er en troldkarl! ... Han har hørt os, og ... han famler efter os! Føler du ikke ligesom en kold slangetunge røre ved din kind, din pande, dine øjenlåg?"

"I sandhed, jo!"

"Det er ham; han strækker sin sjæls fingre ud efter os; men nu skærer jeg et af de følehorn af, som han vil undersøge os med."

Han tog en kniv frem og gjorde et snit i luften foran sig.

Amram følte et pust af varme mod sit ansigt, og i det samme så han en stor skolopender vride sig i dødskamp på gulvet.

"I øver sortekunst her?" sagde han.

"Vidste du ikke det?"

"Men jeg håbede det dog ikke!"

I det samme var det ligesom væggen åbnede sig, og en våd mur af nildynd viste sig, hvor krokodiller og slanger slyngede sig om hinanden, mens en flodhest truende trampede sig frem gennem dyndet.

Amram blev forskrækket, men Phator tog en amulet frem i form af en skarabæ, og med den som skjold gik han midt ind gennem rædslerne, der opløste sig som en røg, idet Amram fulgte ham.

"Han bedraget blot synssansen, den sorte mand," sagde Phator.

Og da han vinkede med hånden, dunstede hele synet bort.

Nu stod de atter i den første sal; Amram pegede på nilmåleren og sagde:

"Hungersnød!"

"Det er der ikke tvivl om; og derfor skal alle overflødige munde stoppes til ..."

"Hv...?"

Phator havde fortalt sig, og mærkede det.

"Jeg mener," vedblev han, "at farao må være betænkt på at skaffe korn."

"Han trænger til en Josef nu."

"Til hvad?" udbrød Phator, noget heftigere i tonen end han havde villet. "Ved du ikke, at Josef, Jakobs søn, gjorde ægypterne til livegne under farao? Både vore og jeres skrifter fra gammel tid fortæller, at han tog bøndernes land i pant for hjælpen under de syv magre år, og at farao derved blev eneejer af Ægyptens jord."

"Du er ikke Ruben, du er Phator, den ægyptiske mand, for hvis du var af Israels folk, talte du ikke således! – Vore veje må

skilles! – Nu går jeg til mit arbejde!"

Amram tog fat på sin dør, og Phator gled ud i søjlernes skygge og forsvandt. Men Amram så på hans ludende ryg, at han bar på onde anslag.

Da Amram kom hjem om aftenen, havde hans hustru født et drengebarn. Det så ud som andre stærke børn, men det skreg ikke; det blev svøbt i linklæder efter badet og lagdes i hyttens mørkeste krog.

Den næste morgen før sol stod op gik Amram atter til arbejdet i templet, førtes med tilbundne øjne derind, og blev så ladt alene, uden at man advarede ham imod at iagttage, hvad han ikke måtte. Denne sorgløshed optog han som ligegyldighed og som tegn på almindelig slaphed i tempeltjenesten. Derfor gik han ud i søjlesalen og så med bekymring, at vandet igen var sunket. Der var altså intet håb om, at det ville nå de femten alen, som jorden krævede for at blive frugtbar. Han gik videre ud på terrassen mod solens opgang, og kom ind under en åben søjlegang – men før han gik videre, var han så forsigtig at lægge nogle små papyruslapper efter sig på gulvet som vejvisere, når han skulle tilbage.

Han gik over gårde, der var snævre som brønde, men agtede sig vel for trapper på grund af gårsdagens erfaringer.

Til sidst befandt han sig i en søjleskov, hvor trækronerne var lotusknopper, og da han lyttede, strøg der ligesom en sagte nynnen af barnestemmer ned fra taget. Han lagde sit øre ind mod en af søjlerne og hørte nu ligesom en svagt klingende

musik af harpetoner. Han vidste, at det var solen, som varmede tagstenene; den var netop i færd med at stå op.

Han gik nogle skridt fremad, og på engang åbnede der sig en terrasse foran ham med et offeralter. Terrassen sænkede sig med en sfinkstrappe ned mod floden, og hele dalen udvidede sig mod øst, lige ned til bjergkæden ved det røde hav. Foran alteret stod en præst i hvide klæder med purpursømme. Hans arme var løftede op mod himlen, og han stod ubevægelig. Hænderne var aldeles hvide, fordi blodet var sunket tilbage i armene, og den gamle mands ansigt syntes at dirre af en kraft, som han hentede ovenfra med hænderne. Stundom sitrede det i hans legeme, som om strømme af ild løb igennem ham. Han var tavs og stirrede mod øst.

Den øverste rand af solskiven hævede sig gnistrende op over bjergkammen, og præstens hvide hænder blev gennemsigtigt rosenrøde, ligesom hans ansigt. Og han åbnede sin mund og talte:

"Solgud, stråleglansens hersker, - vær priset om morgenen, når du står op, og om aftenen, når du går ned! Jeg påkalder dig, evighedens herre, du begge horisonters sol, du skaber, som har skabt dig selv. Alle guder jubler højt, når de skuer dig, himlens konge; jeg bliver ung på ny, når jeg ser din skønhed. Hil dig, at du nærmer dig livets land, du gudernes fader!"

Han tav og blev stående med armene strakt frem mod solen, som om han sugede varme ud af den.

Da hørtes der henne i søjleskoven en raslen af våben, som straks holdt op igen, og straks efter viste der sig en høj mand, skægløs, klædt i purpur og guld. Hans gang var lydløs som en panters, det så ud, som om han svævede frem over det blanke

gulv, der afspejlede hans billede, som fulgte ham, en lys skygge, som han løb hen over. Da han kom ud på terrassen, gav solen ham en mørk kæmpeskygge, der lå bag ved ham som et tæppe.

"Allerede i bøn, du viseste blandt vise," hilste farao ypperstepræsten.

"Min hersker har kaldet mig, din tjener har adlydt. Min hersker er vendt tilbage til sit land efter lange og ærefulde sejrstog i fjerne og fremmede egne; din tjener hilser farao på sit ansigt."

Farao satte sig på en tronstol med øjnene vendt mod den opadgående sol, og han begyndte at tale, som om han ville udrede sine egne tanker:

"Mine stridsvogne har tordnet hen over Syriens røde jord; mine heste har trådt Babylons og Ninives hærgader; jeg gik over Eufrat og Tigris og over landet mellem de to floder; jeg kom til de fem floders land og så de syv i det fjerne, hvor Silkelandet begynder og strækker sig lige ud til solens opgang. Så vendte jeg mine spor og styrede kursen nordpå mod Skythien og Kolchis. - Men hvor jeg så drog frem, hørte jeg mumlen og hvisken omkring mig. Folkene var vågnet; i templerne forkyndtes gudernes genkomst, thi det var blevet menneskene betroet at passe deres egne liv og styre deres skæbner, men de havde styret dem ilde. Ret var blevet til uret og sandhed til løgn; hele jorden sukkede efter en forløsning. Til sidst nåede bønnerne frem til den altforbarmendes trone. Og nu forkynder de vise, de milde, de hellige på alle tungemål det glade budskab: at guderne vender tilbage! Vender tilbage for at hjælpe menneskenes børn i deres forvirring; stifte love og stifte ret.

Dette budskab bringer jeg hjem som sejrsbytte, og du, den viseste af de vise, skal først modtage det af din hersker!"

"Du hører, herre farao, hvad der tales om over hele jordens kreds, dit øje skuer videre end himlens stjerner, ser længere end solens øje!"

"Men hvad guderne har givet mig at høre i drømme har mit øre vel fattet, men ikke min forstand. Tyd mig drømmen!"

"Sig den, hersker!"

"Jeg så intet, men jeg hørte en stemme, da søvnen havde slukket mit øjes lys. Og den talte i mørket og sagde: 'Den røde jord skal spredes over alle verdens lande, men den sorte skal rinde ud som sandet i havet'."

"Svær er min herskers drøm ikke at tyde, men godt tegner den ikke."

"Tyd den!"

"Vel! – Den røde jord er Syrien, det ved du, herre; Syrien, hvor det usle Chetafolk bor, er hebræernes arveland, Kanaan. Den sorte jord er Nilens, Ægyptens, dit land, herre!"

"Atter hebræerne, altid hebræerne. Århundreder er gået siden dette folk indvandrede i vort land. De har formeret sig, uden at vi derfor bekymrede os. Jeg elsker dem ikke, hader dem ikke heller; men fra nu af frygter jeg dem. Arbejde har de fået, nu til sidst sværere end før, men de knyer ikke; tålmodige er de, som om de ventede noget, der skal komme."

"Slip dem løs, herre!"

"Nej, da går de ud og grunder deres eget rige."

"Slip dem løs!"

"Nej, jeg vil udrydde dem!"

"Slip dem løs!"

"Nej, jeg vil udrydde dem!"

"Men drømmen, herre?"

"Den tyder jeg som en advarsel og et varsel."

"Ikke som en forudsigelse af det uundgåelige, der kommer?"

"Nej, som en advarsel og en formaning."

"Rør ikke ved det folk, herre, for deres gud er stærkere end vor."

"Deres gud er de kaldæers. Vore guder skal kæmpe! – Jeg har talt, du har hørt; jeg lægger intet til og tager intet fra."

"Herre, du ser en sol på himlen og du tror, at den lyser over alle folk – tror du ikke, at Himlens Herre er én og den samme, og at han råder over alle folkenes skæbner?"

"Så burde det være! Men over dette land har Himlens Herre sat mig til at befale, og nu befaler jeg."

"Du befaler, herre, men du råder ikke over vind og vejr, du kan ikke hæve Nilens vand så meget som en tomme, og du kan ikke hindre, at vi får misvækst atter i år."

"Misvækst? Hvad siger nilmåleren?"

"Herre, solen er gået ind i Vægtens tegn og vandet synker allerede. Det er hungersnød!"

"Da skal jeg udrydde alle unyttige og fremmede munde, som tager brødet fra landets børn. Jeg vil udrydde hebræerne."

"Slip dem løs, herre!"

"Jeg vil kalde jordemødrene til mig og lade dem dræbe alle drengebørn, som fødes af hebræiske kvinder. Jeg har talt; nu handler jeg!"

Farao sprang op fra sin stol og gik hurtigere bort end han var kommet. Og Amram vendte tilbage mod sit arbejde, men han fandt ikke mere end én lille stump papyrus på gulvet.

Da standsede han og frygtede svarlig, for han kunne ikke finde sin vej.

Solen var steget på himlen, og det sang ikke mere i søjleskoven; der var ganske stille. Men efter at han havde lyttet en stund, begyndte han at fornemme denne fortættede stilhed, som en lyttende mærker, eller som børn hører, når de har gjort noget, som de ikke må, og står ubevægelige. Han følte, at der var nogen i hans nærhed, og at denne anden ville være skjult, men dog rettede sine tanker mod ham.

For at få vished gik Amram hen mod det sted, hvor tavsheden var dybest. Og se, bag ved en søjle stod Phator, som ikke viste spor af forlegenhed, men rakte sin hånd hen imod ham, og i den lå alle de papyrusstumper, som Amram havde strøet ud.

"Du skal ikke lægge papyrus på gulvet," sagde Phator med et ubeskriveligt smil. "Ja, bliv ikke vred, jeg vil kun dit vel. For nu skal du følge med mig og ikke vende tilbage til dit arbejde, som kun var en snare, for man står dig efter livet. Du skal vende tilbage til dit hjem og passe på dit nyfødte barn, at det ikke bliver ombragt! Ser du, at Ruben-Phator er en sand israelit, skønt du ikke troede ham!"

Og Amram fulgte og kom ud, og kom hjem.

Jochebeth gik i faraos have og vandede græskar. Hun gik med sin spand fra vandporten ved floden til græskarmarkerne, frem og tilbage. Men sommetider gik hun ud gennem porten og var borte en stund.

Hendes datter Mirjam kvistede vinstokkene ved havemuren, men det syntes, som om hun snarere havde sin opmærksomhed

henvendt på den store gang, der førte op til prinsessernes sommerpalads. Hendes hoved bevægede sig som palmetræets løv, når vinden drager frem, hid og did mellem vandporten og den store gang, mens hænderne udførte deres arbejde. Når moderen blev længe borte, gik hun fra muren ned til porten og ud på den lave strand, hvor sivene gyngede for en svag sydlig vind. En digesmutte fra ørkenen sad på en sten og vippede med halen og slog med vingerne, som om den ville fortælle om noget usædvanligt inde i sivene. Højt oppe i luften svævede en glente i cirkler med hovedet spejdende ned mod jorden.

Mirjam brød lotusknopper af og kastede dem efter digesmutten, den flyttede sig et stykke bort, men pegede stadig med næbbet ind i sivene.

Pigen løftede sine skørter op og gik ud i vandet; og inde i papyrusskoven så hun moderen stå med vand op til midjen; hun bøjede sig over en sivkurv, og gav et lille barn sit venstre bryst.

"Moder," hviskede Mirjam, "faraos datter nærmer sig; hun kommer for at bade i floden."

"Herre, Israels gud, forbarm dig over mit barn!"

"Har du givet den lille nok at drikke, så skynd dig og kom."

Moderen bøjede sig over barnet som et hvælv, hendes hår hang ned over det som et myggenet, og to tårer faldt fra hendes øjne ned på den lilles udstrakte hænder. Så rejste hun sig op, stak en sød dadel ind i barnets mund, lukkede sagte låget igen, mumlede en velsignelse og gik op af vandet.

En svag brise fra land fik sivene til at duve og vandet til at kruse sig.

"Kurven flyder," sagde hun, "men floden bevæger sig fremad – den er rød af blod og tyk som ost! Herre, Israels gud, forbarm

dig!"

"Det vil han," svarede Mirjam, "ligesom han forbarmede sig over vor fader Abraham, som fik forjættelsen, fordi han adlød og troede: 'I din sæd skal alt folk på jorden vorde velsignet'."

"Og nu slår han alle førstefødte ..."

"Ikke din søn!"

"Endnu ikke!"

"Bed og håb!"

"Hvad skal jeg håbe! At flodens udyr ikke skal æde ham, at flodens bølger ikke skal sluge ham, at faraos bødler ikke skal dræbe ham! Det er håbet!"

"Forjættelsen lever endnu: 'Din sæd skal besejre dine fjenders porte!'"

"Og så flygtede Amram, din fader ..."

"Til Ramses og Pithom, hvor vort folk træller, did gik han hen for at advare og formane! Vel gjorde han! – – Tys, faraos datter kommer!"

"Hun kan ikke bade i vore børns blod."

"Hun kommer ligefuldt! Men hun er de fattige hebræers ven, vær ikke bange!"

"Hun er sin faders datter."

"Ægypterne er vore søskendebørn; Kams afkom er de, vi er Sems. Sem og Kam var brødre."

"Men Noah sagde: 'Lovet være Herren, Sems Gud, og Kanaan skal være hans træl. Hører du? Sem fik forjættelsen, og Sems slægt er os."

"Herre Zebaoth, stå os bi, kurven driver med vinden! Den driver hen mod badebroen, og gribben deroppe i luften ..."

"Det er en glente, moder!"

Jochebeth løb frem og tilbage på stranden som en forladt hund, slog sig på brystet og græd store, tunge tårer.

Da hørtes skridt og stemmer.

"Faraos datter kommer!"

"Herren Israels gud er over os!"

De to kvinder gemte sig i sivene, og faraos datter kom frem i vandporten med sine slavinder.

Hun gik ud på broen til badehuset, som var et telt af farvet kamelhår, holdt oppe af pæle i flodens bund.

Men kurven drev hen mod broen og vakte prinsessens nysgerrighed. Hun blev stående og ventede. Jochebeth og Mirjam kunne på grund af blæsten ikke høre, hvad hun sagde, men på hendes rolige bevægelser så de, at hun ventede sig en lille adspredelse af den sælsomme gave, floden skænkede hende.

Nu sendte hun en slavinde ind til bredden; hun brød et langt rør af, vendte tilbage og gav det til sin herskerinde. Prinsessen fiskede efter kurven og fik den ind til broen. Hun bøjede sig ned, faldt på knæ, hun åbnede låget – Jochebeth så de to små arme række sig i vejret – prinsessen lo højt og vendte sig mod kvinderne; og så løftede hun barnet op, det krøb straks ind til hendes jomfrubarm og famlede i det hvide linned. Da kyssede prinsessen det lille barn og trykkede det mod sit bryst, rejste sig op og vendte sig mod flodbredden.

Mirjam, der nu ikke var bange mere, gik hen til hende og kastede sig ned på sit ansigt.

"Her skal du se, jeg har fået et lille barn, Mirjam," sagde prinsessen, som hun hed Temma. "Jeg har fået det af Nilen, og derfor er det et gudebarn. Men nu skal du skaffe mig en amme."

"Hvor skal jeg finde en amme fra, høje herskerinde?"

"Søg! Men inden aften har du fundet hende! Glem ikke, at det er *mit* barn, jeg har jo taget det op af vandet. Nu gav jeg ham navn, og Moses skal han hedde. Og jeg skal fostre ham op, at han bliver en mand af vort sind! Gå i fred og søg mig en amme!"

Faraos datter gik med barnet op til paladset, men Mirjam opsøgte sin moder inde i sivene; dér havde hun hørt, hvad faraos datter havde sagt og besluttet.

"Moder, faraos datter vil opfostre Amrams og Jochebeths søn! Hans børn skal trælle for Sems. Lovet være Herren, Sems gud! – Nu tror du på forjættelsen, moder?"

"Nu tror jeg på den, og priset være Gud for hans store barmhjertighed!"

Hemicyklen i Athen

Efter en varm dag begyndte solen at gå ned, og pladsen lå allerede i skygge. Skyggen hævede sig og klatrede op til Akropolis, hvor Pallas' skjold endnu lyste som byens beskyttende våben.

Udenfor den brogede søjlegang så en gruppe mænd ud til at samle sig omkring den hvide marmorsofa, hemicyklen, hvor de syntes at vente på nogen, før de turde sætte sig. Der var statelige mænd, og smukke, men også en usædvanligt grim, som dog var den, de øvrige lod til at trænge sig om. Hans ansigt kunne være en slaves eller en satyrs, og der var de atheniensere, som i dette ansigt læste alverdens laster og forbrydelser, hvortil den grimme mand skal have svaret: "Tænk på, hvad Sokrates har haft at kæmpe med, thi han er hverken lastefuld eller forbryder!"

For det var nemlig Sokrates, kendt af hele Athens befolkning som en særling, der gik og filosoferede på gader og pladser, i værtshuse og jomfruhuse. Han skyede ingens selskab; havde omgang med stadens overhoved Perikles lige så intimt som med den liderlige Alkibiades; han sad til bords med kræmmere og håndværkere, drak med sømænd i Piræus og boede selv sammen med sin familie i forstaden Kerameikos. Når man spurgte, hvorfor Sokrates altid var ude, svarede hans venner, at "han kedede sig derhjemme". Og spurgte hans finere venner, hvordan han dog kunne omgås med sømænd og toldere, svarede Sokrates selv: "Det er jo mennesker!"

Ved filosoffens side, eller, når han sad ned, bag hans stol, befandt sig altid en yngling, som udmærkede sig ved sin brede pande. Det var hans bedste elev, som egentlig hed Aristokles, men netop for sin pandes skyld havde fået øgenavnet Platon. Sammen med denne, næsten som en jaloux, der ville gøre alt for at lade sig se i mesterens nærhed, stod den smukke, forfængelige Alkibiades. Dernæst sås den ranke, bistre Euripides, tragedieskriveren. Med ryggen vendt mod selskabet stod Fidias og tegnede i sandet, indesluttet i sig selv, som om han altid arbejdede; ham som havde "skabt guderne" til Athen.

På kanten af brønden sad en mand med benene dinglende ned og en altid bevægelig mund, som om han skærpede sin tunge til udfald og modsigelser, med en rynket pande, som var visnet under golde tankearbejder, og et blik som en slanges, der lurede på byttet. Det var sofisten, levebrødsdialektikeren Protagoras, som for nogle figner eller et par oboler kunne gøre sort til hvidt, men blev tolereret i dette glimrende selskab, fordi han gav svar på tiltale, og han blev brugt til at holde liv i selskabet ved at hidse sig op mod Sokrates, som dog altid fik fanget ham.

Endelig kom den ventede. Det var statens overhoved, som skulle have været konge, hvis ikke kongeværdigheden var blevet afskaffet. Hans ydre var kongeligt, men hans optræden uden livvagt var som enhver anden borgers. Han regerede også udelukkende ved sine personlige egenskaber: klogskab, viljestyrke, mådehold, tålmodighed.

Den måde, man hilste på hinanden på, antydede, at man havde truffet sammen tidligere på dagen, hvor man sammen havde fejret befrielsen fra perserne ved Salamisfesten.

Selskabet satte sig nu til rette på den halvcirkel af marmor, som kaldtes hemicyklen.

Da alle havde indtaget deres pladser – hver og en af dem havde hævd på en bestemt – opstod en tavshed, der var usædvanlig i denne kreds, som plejede at samles ved solnedgangstid, ligesom til et spirituelt måltid, uden bord og bæger, en art sjælenes symposion, hvor udsvævelserne ifølge Alkibiades kun var intellektuel karakter.

Alkibiades, den næstyngste, men stærkt forkælede og påtrængende, var den første til at bryde tavsheden.

"Vi har fejret Salamis, dagen for vor frelse fra denne barbar, perserkongen, og vi er trætte, kan jeg se."

"Ikke så trætte," svarede Perikles, "at vi har glemt vor ven Euripides' fødselsdag, for han så som bekendt første gang dagens lys, dengang solen lyste over slaget ved Salamis."

"Han skal få et drikoffer, når vi kommer under tag og sidder til bords ved bægrene," sagde Alkibiades undvigende.

Sofisten på brøndkanten havde nu fået tilstrækkeligt med uld til, at han kunne begynde at spinde:

"Hvordan ved I," begyndte han, "at lykken findes i friheden fra perserkongen? Hvordan ved I, at Salamis var en lykkens dag for Hellas? Har ikke vor store Aischylos beklaget og med megen deltagelse skildret persernes sørgedag?

'O Salamis, hvor er dit navn mig afskyeligt!
Og når på dig, Athen, jeg tænker, sukker jeg!'"

"Skam dig, sofist, skam dig!" afbrød Alkibiades ham.

Men Protagoras hvæssede næbbet og fortsatte:

"Jeg siger ikke, at Salamis' navn er afskyeligt, men Aischylos siger det, og jeg er som bekendt ikke Aischylos. Jeg har heller ikke påstået, at lykken kan findes i at tjene perserkongen, jeg har kun spurgt, og den som spørger, påstår ingenting. Er det ikke rigtigt, Sokrates?"

Mesteren kæmmede sit lange skæg med fingrene og svarede:

"Der findes direkte påstande og indirekte; et spørgsmål kan være en indirekte og snedig påstand. Protagoras kom med en snedig påstand ved sit spørgsmål."

"Godt, Sokrates!" udbrød Alkibiades, som ville fyre op under debatten.

Perikles tog ordet:

"Protagoras har altså hævdet, at I ville være lykkeligere under perserkongen. Hvad stiller man op med sådan en mand?"

"Smid ham baglæns i brønden!" skreg Alkibiades.

"Jeg appellerer!" protesterede sofisten.

"Ja, til pøbelen! der får du altid medhold," gav Alkibiades igen.

"Man siger ikke pøbel, når man er demokrat, Alkibiades; og man citerer ikke Aischylos, når Euripides er til stede. Når Fidias sidder hos os, taler man hellere om hans Parthenon og hans Athena, hvis peplos netop nu forgyldes af den nedgående sol. Høflighed er selskabslivets krydderi."

På den måde søgte Perikles at lede samtalen over i et andet spor, men sofisten slap ikke sit tag:

"Hvis Fidias'," sagde han, "hvis Fidias' Athenastatue har brug for at låne sit guld af solen, så *kunne* det tjene til at bevise, at det af staten bevilgede guld ikke er nok, og at der således er opstået en mangel. Er det ikke rigtigt, Sokrates?"

Mesteren gjorde den modvillige mumlen tavs ved at strække sin hånd ud, og talte:

"Det skulle da først bevises, at Fidias' statue har brug for at låne guld fra solen. Men eftersom det er ubevist, falder påstanden om guldmanglen til jorden. For resten kan man slet ikke låne guld af solen – det er altså bare noget af Protagoras' sludder, og han fortjener intet svar. – Men hvis Fidias måske ville svare på dette: Når du nu har lavet Athena deroppe på Parthenon, har du så lavet Athena?"

"Jeg har lavet hendes billede!" svarede Fidias.

"Rigtigt! Du har lavet hendes billede. Og efter hvilken model?"

"Efter min indre følelse."

"Altså ikke efter noget ydre? – Har du set gudinden med dine egne øjne?"

"Ikke med mine ydre øjne."

"Findes hun da, enten udenfor eller inden i dig?"

"Hvis ingen lyttede til os, ville jeg svare: hun findes ikke udenfor mig, altså findes hun ikke."

Perikles afbrød:

"Statens guder! – Venner, tag jer i agt!"

Men Sokrates vedblev:

"Du har også lavet Zeus i Olympia, Fidias. Så har han altså ikke lavet dig!"

"Statens guder! Tag jer i agt, venner!" advarede Perikles.

"Hjælp, Protagoras, Sokrates kvæler mig!" klagede Fidias.

"Zeus har mig bekendt," svarede sofisten, "ikke lavet mennesket; det har Prometheus gjort. Men Zeus gav det

ufuldkomne menneske tvende uforgængelige gaver: skamfølelse og retfærdighedssans."

"I så fald er Protagoras ikke skabt under Zeus' medvirken, for han mangler både tilbageholdenhed og retfærdighedssans."

Det var Alkibiades, der gav igen, men nu tog den tavse tragedieskriver, Euripides, ordet:

"Tillad mig at tale om både Zeus og Prometheus; og tag mig det ikke ilde op, hvis jeg citerer min store lærer Aischylos, når jeg taler om guderne."

Men Perikles afbrød:

"Hvis mine øjne ikke bedrager mig, så jeg netop et par ører stikke op bagved Hermessøjlen, og disse æselsører kan kun tilhøre den berømte garver."

"Kleon!" faldt Alkibiades ind.

Men Euripides tog atter ordet:

"Hvad bryder jeg mig om garveren, jeg, som ikke ræddes for statens guder? Disse guder, hvis undergang vor Aischylos allerede for længe siden har forudsagt. Siger ikke hans Prometheus, at Olympens herre skal omstyrtes af hans søn, den søn, som skal fødes af en jomfru? Siger han ikke det, Sokrates?"

"Jo, ganske vist: 'En søn den jomfru føder, som stærkere en fad'ren bliver.' Men hvem har er og hvornår han skal fødes, det siger han intet om."

"Nuvel, jeg tror, at Zeus allerede ligger på sit yderste."

Endnu en gang hørtes Perikles' advarende stemme:

"Statens guder! – Stille, venner! Kleon lytter!"

"Jeg, derimod," faldt Alkibiades ind, "jeg tror, at det er Athen, som ligger for døden. Mens vi har fejret Salamis, har

spartanerne rejst sig og har hærget oppe nordpå: Megaris, Lokris, Böotien og Phokis er allerede på Spartas side."

"De ting, du der fortæller, kender vi allerede," afværgede Perikles, "men der er i øjeblikket en stilstand i krigen, og vi har sat tre hundrede skibe i søen. – Mener Sokrates, at der er fare på færde dér?"

"Jeg må ikke blande mig i statens anliggender, men hvis Athen er i fare, så griber jeg skjold og lanse som før ..."

"Dengang du reddede mit liv ved Potidäa," tilføjede Alkibiades.

"Nej, det er ikke der, faren findes," faldt nu Euripides ind; "det er ikke fra Sparta den kommer, men her hjemme fra. Demagogerne har rodet op i sumpen, og derfor har nu pesten på agoraen og pesten i Piræus."

"Pesten i Piræus er nok den værste," sagde Protagoras, "ikke sandt, Alkibiades?"

"Jo, for der har jeg mine bedste piger. Mine fløjtespillersker, som skulle have underholdt os ved aftenens festmåltid, har jeg ved havnen, men ved Herakles, her frygter vel ingen døden?"

"Ingen frygter, ingen ønsker," svarede Sokrates. "Men har du andre piger, ville det forøge glæden."

"Euripides kan ikke lide piger," bemærkede Protagoras.

"Nu lyver du," svarede Euripides. "Jeg holder meget af piger, men ikke af hustruer."

"Det gør jeg heller ikke – jo, om andres!" sagde Alkibiades spidst.

"Dengang Alkibiades var yngre, tog han mændene fra hustruerne; nu tager han hustruerne fra mændene!"

Perikles rejste sig:

"Lad os gå til gæstebuddet og komme inden vægge med vores samtale – vægge uden øren! Støt mig, Fidias, jeg er træt!"

Platon nærmede sig Sokrates.

"Mester, lad mig bære din kappe," bad han.

"Det er min ærespost, knægt!" skød Alkibiades ham bort.

"Har været," indvendte Sokrates; "nu er det Platons, den bredpandede; husk vel på det navn. Han nedstammer fra Kodros, den sidste konge, som gav sit liv for at befri sit folk. Platon er kongefødt!"

"Og Alkibiades er af helteæt, Alkmenoide ligesom hans morbroder Perikles: ædelt selskab!"

"Men Fidias er af gudeslægt, og det er mere."

"Jeg er antagelig af titanslægt," faldt Protagoras ind, "og jeg siger antagelig, for man ved jo overhovedet ingenting, end ikke det. Ikke sandt, Sokrates?"

"Du ved overhovedet ingenting, næppe nok hvad du selv siger!"

Selskabet tog nu vejen over den hellige gade og begav sig i samlet flok til Dionysosteatret, i hvis nærhed Alkibiades boede.

Demagogen Kleon havde virkelig lyttet i det skjulte til samtalen, men det havde en anden mand også. Denne mand havde gul hud og sort fuldskæg, og lod til at tilhøre håndværkerklassen. Da det storslåede selskab havde fjernet sig, kom Kleon frem, lagde sin hånd på den ukendtes skulder og sagde:

"Du hørte hele samtalen?"

"Vist gjorde jeg det," svarede denne.

"Så kan du vidne."

"Jeg kan ikke vidne, fordi jeg er en fremmed."

"Men du hørte dog ligefuldt, hvordan man fornærmede statens guder."

"Jeg er syrier og kender kun den eneste sande gud. Jeres guder er ikke mine."

"Du er altså en hebræer og hedder –"

"Jeg er en israelit af Levi stamme, og kalder mig nu Kartafilos."

"En føniker altså?"

"Nej, en hebræer. Mine forfædre kommer fra landet Ur i Kaldæa, kom siden i trældom i Ægypten, men blev ført af Moses og Josva ind i Kanaans land, hvor vi var mægtige under vore egne konger, David og Salomon."

"Det kender jeg ikke noget til!"

"Men for to hundrede år siden ødelagdes vor by Hierosolyma af babyloneren Nebukadnezar, og vort folk blev ført i fangenskab i Babylon. Da siden babylonerriget blev erobret af perserkongen, kom vi under persisk overherredømme, og vi har sukket under efterkommere af jeres Xerxes fra Salamis, ham vi kalder Ahasverus."

"Jeres fjender er vores fjender; altså gæst, hvordan kom du hertil?"

"Da assyrerne første gang ville føre os i fangenskab, flygtede de, som kunne, og de tog vejen til Rhodos, Kreta, det græske øhav, men af dem, som allerede var ført bort, blev en del sendt nordpå til Medien. Mine forfædre gik hertil fra Medien, og jeg er nylig kommet hertil."

"Hvad du der siger mig, er kun dunkel tale, men jeg har hørt, at jeres folk bliver rost som værende tro mod statens guder."

"Gud! Der findes kun én, den eneste og sande, som har skabt himmel og jord, og som gav vort folk forjættelsen."

"Hvilken forjættelse?"

"At vor slægt skal arve jorden!"

"Ved Herakles! Men begyndelsen er ikke lovende!"

"Således er vor tro, og den har holdt os oppe under vore ørkenvandringer og fangenskaber."

"Vil du vidne imod disse blasfemikere?"

"Nej, Kleon, for I er afgudsdyrkere, men Sokrates og hans venner tror ikke på jeres afguder, og det skal regnes dem til retfærdighed. Ja, Sokrates forekommer mig snarere at dyrke den Evige, den Usynlige, hvis navn ikke må udtales. Derfor vidner jeg ikke imod ham."

"Er du på den side? I så fald gå med fred, men tag dig vel i agt. Gå!"

"Abrahams, Isaks og Jacobs gud skal bevare mig, så længe jeg bevarer hans love!"

Kleon havde set sin ven og fagfælle Anytos i søjlegangen, og derfor lod han den ubøjelige hebræer slippe. Denne skyndte sig bort ud mod Olietorvets sykomor-allé, hvor han forsvandt.

Anytos, garveren og statsmanden, kom gående, læsende højt af en nedskrevet tale, som han havde til hensigt at holde:

"Athen eller Sparta, deri findes hele stridsspørgsmålet ..."

Kleon nærmede sig nysgerrigt, og afbrød:

"Hvad læser du, Anytos?"

"En tale."

"Det hørte jeg nok! Athen eller Sparta. Folkestyre eller fævælde! Folket, det tungeste, det avlende, det producerende ligger nederst, på bunden ligesom guldet. Fjolserne, lediggængerne, de rige, de fornemme, de letteste, flyder ovenpå. Athen, det er folkevældet, har altid været og vil altid være. Sparta, det er fæmandsvældet!"

"Fåmandsvældet, mener du vel? Kleon!"

"Nej, fæ! Derfor, Anytos, er Athen dårligt styret, siden Perikles, den rige mand, som praler af kongelige aner, er kommet til magten! Hvordan kan han havde medfølelse med dette folk, når han aldrig har været dernede sammen med dem? Hvordan kan han anskue dem rigtigt deroppefra? Han sidder oppe på Parthenons gavl og se ned på athenienserne som myrer, mens *de* er løver med klippede kløer og udtrukne tænder. Vi, Anytos, vi er født dernede, opfostret med garverbark og hundelort, vi forstår vore svedige brødre, vi kender dem så at sige på lugten. Men lige tiltrækker lige; derfor er Sparta blevet tiltrukket af Athen, af Perikles og hans slæng. Perikles suger Sparta til sig, og vi går til grunde ..."

Anytos, som selv var taler, var ikke nogen ynder af veltalenhed fra andres læber, og afbrød derfor Alkibiades tvært:

"Perikles er syg."

"Er han syg?"

"Ja, han har varme i kroppen."

"Er det rigtigt? Måske pesten?"

"Måske!"

Dette indspark fra Anytos havde krydset Kleons langtrækkende tankegange, og et nyt håb blinkede:

"Og efter Perikles?" sagde han.

"Kleon, selvfølgelig."

"Hvorfor ikke? Folkets mand for folket, men ingen filosoffer eller histrionikere. – Javel, Perikles er syg. – Så-å? – Hør, Anytos, hvem er Nikias?"

"Det er en adelsmand, som tror på orakler ..."

"Rør ikke ved oraklerne; jeg tror ganske vist ikke på dem, men en stat har brug for en vis ensartethed i alting, i love, skikke og religion, for at kunne bestå. Derfor holder jeg på statens guder – med alt tilbehør."

"Jeg holder også på statens guder – så længe folket også gør det!"

De to veltalere begyndte at kede hinanden, og Kleon ville være alene for at kunne ruge på de æg, Anytos havde tilkastet ham; derfor sagde han henkastet:

"Du sagde, at Nikias ..."

"Jeg vil gå og bade," afbrød Anytos ham, "ellers får jeg ikke nogen ordentlig nattesøvn."

"Men Alkibiades, hvem er det?"

"Det er forræderen – den Ephialtes, som skal vise perserkongen vejen til Thermopylæ."

"Perserkongen i øst, Sparta i syd ..."

"Makedonien i nord ..."

"Og i vest det nye Rom!"

"Fjender i alle verdenshjørner! Ve Athen!"

"Ve Hellas!"

Gæsterne var forsamlede hos Alkibiades, som havde fjernet sig straks ved ankomsten i det lovlige ærinde at hente fløjtespillersker. Da det var en varm aften, havde man dækket

op i aulaen eller gården, som var omgivet af korintiske søjlegange og oplyst af en mængde lamper, som hang mellem søjlerne.

Man havde indtaget et let aftensmåltid, vedbendkransene var omdelt og bægrene sat frem.

Aspasia, det eneste tilstedeværende fruentimmer, havde hæderspladsen ved siden af Perikles. Hun var kommet først, ledsaget af sine slaver, og ventede utålmodigt på at talerne skulle begynde at strides. Men Perikles var mørk og træt; Sokrates lå tavs på sin ryg og skuede op mod stjernerne; Euripides tyggede på en træpind og var sur; Fidias æltede brødkugler, som i hans hånd antog for af forskellige dyr; Protagoras hviskede til Platon, som holdt sig tilbage med klædelig ungdommelig beskedenhed.

Men længst nede ved bordet sad skelettet, som havde fået en krans af roser om den hvide pande. For at udslette det frygtelige ved den ubudne gæsts tilstedeværelse, havde Alkibiades stukket den et løg mellem dets fortænder og anbragt en asfodel-lilje i dens ene hånd, som skelettet så ud som om det lugtede til.

Da stilheden til sidst blev trykkende, trak Perikles sig ud af sin sløvhed og åbnede samtalen.

"Jeg vil," begyndte han, "i al harmoni og uden at opvække strid, fremstille det ofte stillede spørgsmål om Euripides' påståede kvindehad. Hvad siger Protagoras?"

"Vor ven Euripides har været gift tre gange og fået børn alle tre gange; han kan altså ikke være kvindehader. Ikke sandt, Sokrates?"

"Euripides," svarede Sokrates, "Euripides elsker Aspasia, som vi alle gør, og kan derfor ikke være kvindehader; han elsker, med Perikles gode minde, skønheden i Aspasias sjæl, og er derfor ikke kvindehader. Om Aspasias legeme er der ikke meget godt at sige, og den kommer ikke os ved! Er Aspasia smuk, Fidias?"

"Aspasia er ikke smuk, men hendes sjæl er smuk og god; ikke sandt, Perikles?"

"Aspasia er min veninde og vort barns moder; Aspasia er klog, for hun ejer beskedenhed og har sans for retfærdighed, selverkendelse og tålmodighed; Aspasia er klog, for hun tier, når vise mænd taler. Men Aspasia kan få vise mænd til at tale viist, når hun lytter til dem; for hun hjælper dem med at føde tanker, ikke på samme måde som jordemoderen Sokrates, som bare trækker fosteret ud, men hun giver af sit kød til deres sjæl."

Protagoras tog over:

"Aspasia er som Kybele, vores fælles moder; hun bærer os ved sin barm."

"Aspasia er som citharens klangbund, uden hvilken vore strenge ikke toner," tilføjede Fidias.

"Aspasia er vor fælles moder," fortsatte Sokrates, "men hun er også ammen, som afvasker vore nyfødte tanker og hyller dem i skønne slør; Aspasia modtager vore urene børn og giver os dem rensede tilbage; hun giver intet, men ved at tage imod giver hun giveren lejlighed til at give."

Euripides fangede det faldne spørgsmål:

"Jeg var anklaget, og er frikendt, ikke sandt, Aspasia."

"Når du har modbevist anklagen, er du frikendt, Euripides."

"Anklag mig! Kæreste anklager, anklag og jeg skal svare!"

"Nuvel da, med dine egne ord skal jeg anlægge sagen. – Hippolitos siger et sted i din tragedie af samme navn:

O Zeus! hvi gav til plage du for alle mænd
De lede kvinder bolig under solens lys?
Nej! ville du forplante menneskenes slægt,
Ej burde den da spiret frem af kvindens skød,
Til dine templer kunne manden dig jo bragt,
Som han behaged, kobber, jern og røden guld,
Og derfor købt sig sønner af forskelligt værd,
Alt efter gavens størrelse; da havde han
I frihed uden kvinder levet i sit hus.
Men nu, når disse vanheldsstiftere man først
I huset får, er al velsignelse forbi.
Og hvilket onde kvinden er, det ser man klart:
Glad sender faderen sin datter fra sit hus,
Ja giver medgift for at vorde byrden kvit ... Note 1)

Nå, Euripides, forsvar dig."

"Hvis jeg var sofist som Protagoras, ville jeg svare: Dette har Hippolitos sagt, ikke jeg. Men jeg er digter, og taler gennem mine børn. Altså: jeg har sagt det, jeg mente det, dengang jeg skrev det, og jeg mener det stadig! Og dog elsker jeg næsten altid en kvinde, skønt jeg hader hendes køn. Forklare det kan jeg ikke, for jeg har aldrig været så pervers som Alkibiades. Kan Sokrates forklare det?"

"Javel! Man kan elske en kvinde og hade hende samtidig. Alting fødes af sin modsætning, kærlighed af had, had af kærlighed. Hos min hustru elsker jeg det gode, moderlige, men

jeg hader ur-ondskaben i hende; altså kan jeg elske og hade hende samtidig. Ikke sandt, Protagoras?"

"Nu er Sokrates sofist! Sort kan ikke være hvidt."

"Nu er Protagoras enfoldig. Dette salt her i karret er hvidt; men sluk lamperne, og det er sort! Saltet er således ikke absolut hvidt, men dets hvidhed beror på lyset. Jeg ville snarere tro, at saltet er sort i sig selv, for fravær af lys er mørke, og mørket er intet i sig selv, giver intet af sig til saltet, som således i mørke er mere sig selv, sin sande natur, og følgelig i virkeligheden sort! – Men en ting kan i lyset være både sort og hvidt. Tag denne havål, som er sort ovenpå, men hvid nedenunder. På samme måde kan noget være både godt og ondt. Og altså har Euripides ret, når han siger, at han både elsker og hader kvinden. Nu er den, som *alene* hader kvinden, en kvindehader, men Euripides elsker jo også kvinden. Følgelig er Euripides ikke kvindehader. Hvad mener Aspasia?"

"Vise Sokrates! Du erkender, at Euripides hader kvinden, altså er han vel en kvindehader."

"Nej, mit smukke barn, jeg indrømmede, at Euripides både elskede og hadede kvinden; *både*, læg vel mærke til det. Jeg elsker Alkibiades, men afskyr og hader hans mangel på karakter; nu spørger jeg så vennerne her: Er jeg Alkibiades' hader?"

"Nej, på ingen måde!" svarede de i kor.

Men Aspasia var blevet stukket, og ville stikke igen:

"Du vise Sokrates, hvorledes har du det med din hustru?"

"Den vise taler ikke gerne om sin hustru!"

Protagoras brød ind:

"Lige så ugerne som om sin svaghed."

"Du sagde det. Man ofrer til jorden, omend ugerne; man binder sig, men uden glæde; man tåler, men elsker ikke; man gør sin pligt mod staten, men kun tungt. Der findes kun en Aspasia, og det er Perikles'. Den største kvinde til den største mand. Perikles er den største i staten ligesom Euripides er det på scenen."

Protagoras behøvede ikke at søge:

"Er Euripides større end Aischylos og Sofokles?"

"Tilvisse, Protagoras! Han står os nærmere; han udtaler *vore* tanker og ikke vore forfædres; han kryber ikke for guderne og skæbnen, han kæmper imod dem; han elsker menneskene, kender dem og beklager dem; hans kunst er mere kunstfærdig, hans følelser varmere, hans billeder mere levende end de gamles. Men nu vil jeg tale om Perikles!"

"Stands, Sokrates! På Pnyx og Agoraen, men ikke her! Vel havde jeg brug for et godt, opmuntrende ord, hvor falske anklager hagler ned. Men vi er kommet her for at glemme, ikke for at mindes, og Sokrates glæder os mest, når han taler om de højeste ting, og dertil regner jeg ikke den atheniensiske stat. Så! Nu kommer Alkibiades med følge. Tænd mere lys, drenge; og fyld is på kanderne!"

Nu hørtes der en voldsom støj i portgangen; hunden gøede, portvagten råbte, og ind marcherede Alkibiades med sit følge.

Han var herlig at skue blandt sine omgivelser, som foruden pigerne bestod af to ukendte mænd, han havde fisket op i et vinhus.

"Papaja!" hilste han. "Her har vi værten! Og dette er Aristofanes, en kommende komediant. Her er romeren Lucillus, som er i landflygtighed, og tidligere decemvir. Han

med i denne her Virginia-historie, I ved, med jomfruen, som fik en mand mod sin vilje. Romerne har nemlig jomfruer; det har vi ikke her! Ikke sandt, Laïs! Dette er en af de mange Laïs, som har siddet model for Fidias! – Aspasia skal ikke blive dårligt tilpas! – Og dette er fløjtespillersker fra Piræus. Om de har pesten ved jeg ikke! Hvad skulle det gøre mig? Jeg er tyve år og har intet udrettet. Så hvorfor leve? Nu skal Laïs danse! Papaja!"

Euripides rejste sig og gjorde en gestus for at skaffe stilhed:

"Lad dansen vente; Perikles morer sig ikke og ser alvorlig ud."

Der opstod en pause. Varmen var trykkende og deprimerende. Det var ikke egentlig tordenluft, men noget, der lignede, og alle syntes at være grebet af en afventende rastløshed.

Da faldt, ligesom ved et tilfælde, skelettets arm ned og ramte dets knæ med et kort smæld. Blomsten, som det havde holdt op under næsen, lå på gulvet.

Alle fo'r sammen, selv Alkibiades, men vred på sig selv over denne svaghed greb han et bæger og trådte frem:

"Skelettet er tørstigt! Jeg udbringer det en skål; hvem gør mig besked? Sokrates kan det bedst; han nedsvælger sin halve kande i et drag uden at blinke."

Sokrates var ganske vist kendt for at kunne drikke ubegrænset, men i øjeblikket havde han ikke lyst:

"Ikke i dag! Vinen smager mig bittert!"

Og idet han vendte sig mod Perikles, hviskede han:

"Her er kommet onde øjne til! Denne Aristofanes er ikke vor ven; kender du ham?"

"Kun meget lidt! Men han ser ud, som om han ville myrde os."

Alkibiades vedblev at tiltale skelettet:

"Sådan ser Athen ud nu for tiden! Kødet har Sparta og perserkongen afgnavet; huden har Kleon garvet; øjnene har forbundsfællerne revet ud, tænderne har borgerne taget ud, disse borgere, som Aristofanes kender og snart vil komme til at skitsere. Mit bæger, skelet! *Polla metaxy pelei, kylikos kai keileos akru!* Note 2)"

Nu forandredes scenen pludselig:

Skelettet sank bagover som en fuld mand; lamperne begyndte at svinge i deres kæder; saltskålen væltede – "Ohioh! Ohioh!" skreg Alkibiades. "Tralala! Ha ha ha! Bordet vakler, sofaen gynger, er jeg fuld eller er salen beruset?"

Alle blev grebet af rædsel, men Sokrates bød dem at være rolige:

"En gud er nær! Ti! Jorden ryster, og jeg hører ... ruller tordenen? Nej! Det er et jordskælv!"

Alle rejste sig hurtigt, men Sokrates vedblev:

"Vær rolige! Det er ovre nu!"

Og da alle atter havde indtaget deres pladser:

"Jeg var fem år, dengang der var jordskælv i Sparta, hvor tyve tusinde mennesker døde og kun seks huse stod oprejst. Det var Sparta! Nu er det Athen. Ja, mine venner, en stemme siger mig: før en mand når sin alderdom, er vi drevet bort som småfugle!"

Igen gøede hunden og portvagten råbte. En ubuden person med et ophidset udseende trådte ind:

"Nicias!" hilste Alkibiades. "Nu bliver jeg straks ædru; den tilbageholdende Nicias går til et gæstebud, hvad sker der dog?"

"Tilgiv en ubuden gæst ..."

"Lad Nikias tale!"

"Perikles," begyndte den nyankomne tøvende. "Din ven, vores ven, Athens og Hellas' ære, Fidias er anklaget ..."

"Ti stille!"

"Anklaget ... o skam ... for at have ... jeg kan ikke sige det uden at græde ..."

"Sig det!"

"Fidias er anklaget for at have stjålet guld fra Athenastatuen."

Den tavshed, der nu opstod, blev først brudt af Perikles:

"Fidias skjuler sit ansigt i kappen, han skammer sig på Athens vegne ... Men lad os sværge for Olympens guder og underverdenens, at Fidias er uskyldig."

"Vi sværger!" råbte de alle som med en mund.

"Jeg sværger også!" sagde Nicias.

"Athen er vanæret, når man sværger på, at Fidias ikke har stjålet."

Nicias var trådt hen til Perikles' plads, og idet han bøjede sig frem ved siden af Aspasia, hviskede han:

"Perikles, din søn Paralos er syg."

"Pesten? – følg mig, Aspasia."

"Det er ikke min søn, men siden det er din, følger jeg med dig."

"Huset styrter sammen, venner skilles, alt smukt forgår og det grimme består."

"Og guderne sover!"

"Eller også er de forsvundet!"

"Guderne er døde! Lad os lave os nogle nye."

En jordrystelse slukkede lamperne, og alle gik ud på gaden, undtagen Sokrates og Alkibiades.

"Fidias anklaget for tyveri! Må verden styrte i grus!" sagde Sokrates og hensank som han plejede i en sjælens fravær, som lignede søvn. Men Alkibiades tog et dobbeltbæger af de største, indhyllede det og improviserede:

"Må altet styrte sammen fra Pindos til Kaukasus,
da bliver Prometheus løst og skænker atter ilden
til frysende mennesker,
og Zeus går ned til Hades, Pallas sælger sig
til liderlige ynglinge.
Apollon knuser sin lyre for at flikke sko.
Da løber Ares fra sin stridshingst for at vogte får.
På ruinerne af jordens herligheder
står Alkibiades alene
i følelsen af sit almægtige Jeg
og ler!"

Pesten var brudt ud i Athen og et jordskælv var kommet til. Da Perikles sammen med Aspasia nåede hjemmet, var sønnen med den fraskilte mage død. Efter gældende skik og for at vise, at han ikke var blevet myrdet, stod liget udstillet i porten. En lille kiste af cedertræ, malet i røde og hvide farver, stod på en båre og fremviste den døde i sit hvide svøb med en krans om hovedet, omsvøbt af dødens urt, den stærkduftende Apium, eller selleri. Obolen havde han i munden, lønnen til færgemanden Charon.

Perikles bad en stille bøn uden at vise tegn på nogen dybere sorg, for han havde prøvet meget og lært at lide:

"To sønner tog guderne fra mig. Er det soningsofre nok?"

"Hvad havde du at sone?" spurgte Aspasia.

"Den ene må lide for den anden. Den enkelte for staten. Perikles har lidt for Athen."

"Tilgiv mig, at mine tårer tørrer hurtigere ind end dine. Tanken om, at *vor* søn lever, giver mig trøst."

"Også jeg, men knap så meget."

"Skal jeg gå, før din hustru kommer?"

"Du må ikke svigte mig, for jeg er syg."

"Du har længe talt om det; er det alvorligt?"

"Min sjæl er syg. Når staten lider, er jeg syg ... Nu kommer den dødes moder!"

En sortklædt kvinde sås i porten; hun bar tørklæde for at skjule, at håret var klippet af, havde en krans i hånden, og blev fulgt af en slave med en fakkel.

Hun bemærkede ikke straks Aspasias nærhed, hilste med et blik sin tidligere mand, og lagde kransen på den dødes fødder:

"Jeg bringer blot en dødskrans til min søn. Men i stedet for obolen, skal han bringe et kys af sin moders læber med sig."

Hun kastede sig frem og kyssede den døde.

"Pas på døden!" sagde Perikles og greb hendes arm; "han døde af pesten."

"Mit liv var kun en langsom død; en hurtig vil være mig kærere."

Nu lagde hun mærke til Aspasias tilstedeværelse og idet hun rettede sig op, sagde hun roligt og værdigt:

"Sig til din veninde, at hun skal gå."

"Hun går, og jeg følger efter."

"Udmærket! For nu, min Perikles, er det sidste bånd løst, som bandt os sammen! – Farvel!"

"Farvel, min hustru!"

Og vendt mod Aspasia sagde han:

"Giv mig din hånd, min mage!"

"Her er min hånd!"

Den sørgende moder tøvede:

"Vi mødes alle engang, ikke sandt; og da som venner, du, hun og han, som er gået forud for at gøre plads til hjerter, som er blevet adskilt af livets snævre love."

Perikles og Sokrates spadserede i platanalleen ved hemicyklen og talte sammen.

"Fidias er frifundet for tyveriet, men fængslet for at forhåne statens guder."

"Fængslet? Fidias!"

"Man påstår, at han i Athenas skjold skulle have afbildet mig og sig selv."

"Det er folket, som hader alt, hvad der er stort. Anaxagoras er i eksil, fordi han var for klog; Aristides i landflygtighed, fordi han var alt for retfærdig; Themistokles, Pausanias ... Hvad har du dog gjort, Perikles, dengang du gav folket magten?"

"Hvad der var rigtigt og retfærdigt! Jag falder visselig på mit eget sværd, men jeg gør det med ære. Jeg går rundt og dør, stykke for stykke, ligesom Athen. Vidste vi vel, at vi smykkede vor stand til gravfærd, at det var begravelsesklædningen vi vævede; vidste vi, at det var begravelsessange, vore tragedier kvad?

Athen dør, nuvel. Men af hvad?"

"Af Sparta!"

"Hvad er Sparta?"

"Det er Herakles, køllen, løvehuden, den rå styrke. Vi atheniensere er Theseus' sønner mod Herakliderne, Dorierne mod Ionierne! Athen dør af Sparta, men Hellas dør ved selvmord."

"Jeg tror, guderne har forladt os."

"Det tror jeg også, men det guddommelige lever."

"Der kommer Nicias, ulykkens budbringer!"

Nicias kom virkelig, og da han så spørgsmålet i begge de to spadserendes ansigter og blikke, svarede han uadspurgt:

"Fra Agoraen!"

"Hvad nyt fra Agoraen?"

"Folkeforsamlingen søger hjælp hos makedonieren."

"Hvorfor ikke perseren? Nå, så er enden da nær. Søger de hjælp hos fjenden? Hos barbaren, makedonieren, som ligger over os som en løve på bjerget. – Gå, Nicias, og sig, at Perikles er døende. Og bed dem vælge den værdigste til hans efterfølger! Ikke den uværdigste! Gå, Nicias, men hurtigt!"

"Jeg går," sagde Nikias, "men efter en læge!" Og han gik.

"Mig helbreder ingen læge!" svarede Perikles med mat stemme, ligesom han talte til sig selv. Og han satte sig på sin gamle plads i hemicyklen.

Da han havde hvilet en stund, gjorde han tegn til Sokrates, at denne skulle komme nærmere, for han ville ikke hæve stemmen.

"Sokrates, min ven," begyndte han; "dette er en døendes afsked. Du var den klogeste; men tag det ikke ilde op: vær ikke *for* klog, søg ikke det uopnåelige, og forvild ikke sindene med spidsfindigheder. Gør ikke det enkle dobbelt. Du vil se tingene

med begge øjne; men den som sigter med buen, lukker det ene øje, ellers ser han målet tofold. Du er ikke sofist, men kan let få skin af det; du er ikke libertiner, men omgås med den slags; du hader din by og dit land, med rette, men du skal elske dem i døden, for det er din pligt; du foragter folket, men du skal ynke det. Jeg beundrede ikke plebejerne, men jeg gav dem ret og retfærdighed; derfor dør jeg!

God nat! Sokrates. Nu er det mørkt for mine øjne. Du skal lukke dem og give mig kransen. Nu falder jeg i søvn. Hvis, og når jeg vågner, da er jeg på den anden side, og da skal jeg sende dig en hilsen, hvis guderne tillader det. God nat!"

"Perikles er død. Hør det, athenere, og græd, ligesom jeg!"

Folket strømmede til, men de græd ikke. De tænkte kun på, hvad der skulle komme, og de glædede sig næsten til det nye.

Kleon, garveren, stod på talerstolen i Pnyx.

Blandt de mest opmærksomme lyttere sås Alkibiades, Anytos og Nikias.

Men Kleon talte og sagde:

"Perikles er død, og Perikles er begravet; nu ved vi det! Lad ham hvile i fred med sine fortjenester og fejl, for fjenden står i Sphakteria og vi må have en feltherre; det kan Perikles' skygge ikke gøre noget ved. Her bagved sidder to spekulanter, fornemme herrer begge to; den ene hedder Nikias, fordi han aldrig har sejret; den anden hedder Alkibiades, og hans sejre kender vi: bægeret og pigerne. Hans karakter kender vi derimod ikke, men I skal komme til at kende den, athenere, engang, og han skal selv vise fortænderne. – Her er foreslået

som feltherre den og den og den; mærkeligt nok alle sammen store slagsbrødre, men også alle sammen naturligvis fornemme!

Athen, som har afsvoret alle konger og deslige, skal nu slås mod det kongelige Sparta, og må sine traditioner tro vise sig i felten under en mand af folket, som I kan stole på. Vi behøver ingen Perikles, som bestiller statuer og bygger templer til ære og fordel – Athen har nok af den slags krimskrams! Nu skal vi have en mand, som forstår sig på krigskunst, har et hjerte i livet og et hoved på skuldrene. Hvem ønsker I, atheniensiske mænd?"

Alkibiades sprang op som en ung løve og tog ordet uden omsvøb:

"Atheniensiske mænd, jeg foreslår garveren Kleon, ikke fordi han er garver, for det er noget andet. Visselig kan hæren ligne en oksehud og Kleon lignes ved en kniv, men Kleon har andre egenskaber, som netop er en feltherres. Hans sidste felttog mod Perikles og Fidias endte jo med triumf for Kleon. Han lagde et mod for dagen, som aldrig svigtede, og en klogskab, som overgik – enhver menneskelig forstand. Hans strategi var visseligen ikke løvens, men han sejrede, og det er hovedsagen. Jeg foreslår Kleon som leder af felttoget."

Her skete der nu det, at den grove ironi trods alt var for fin, og at folket tog den for alvor. Alkibiades nød en vis anseelse for sit slægtskab med Perikles, og man lyttede gerne til, hvad han sagde. Derfor råbte nu hele folkeforsamlingen på Kleon, og han blev valgt.

Men Kleon havde aldrig drøm om feltherreværdighed, og han var klog nok til ikke at stræbe højere, end han kunne række.

Derfor protesterede han, skrigende og bandende ved alle guder, imod valget.

Men Alkibiades greb straks situationen i struben, og da han indså, at dette sikkert ville blive Kleons død, besteg han en ledig talerstol og talte således:

"Kleon spøger, og Kleon er beskeden, han ved ikke selv, hvilken feltherre han virkelig er, for han har ikke prøvet det, men *jeg* ved, hvem han er; jeg kræver hans valg, jeg forlanger, at han opfylder sin borgerpligt, og jeg stævner ham for Areopagen, hvis han unddrager sig denne, nu når fædrelandet er i fare."

"Kleon er valgt!" skreg alt folket.

Men Kleon vedblev at protestere:

"Jeg kender ikke forskel på en hoplit og en peltast, jeg kan ikke føre en lanse, ikke sidde på en hest ..."

Men Alkibiades overdøvede ham:

"Han kan alt: styre staten og bedømme kunst, føre processer og køre om hjørner med sofister; han kan diskutere de højeste emner med Sokrates, han ejer med andre ord alle offentlige dyder og alle hemmelige laster."

Nu lo folket, men Kleon sad fast i klemmen.

"Athenere," afsluttede Alkibiades mødet. "Folket har talt, og der er ingen anden vej. Kleon er valgt! Nu er Sparta fortabt!"

Forsamlingen opløste sig. Men Kleon blev stående tilbage ved siden af sin ven Anytos.

"Anytos!" sagde han, "jeg er fortabt."

"Antagelig!" svarede Anytos.

Men Alkibiades forlod pladsen ved Nicias' side.

"Nu er Kleon død som en hund! – Og efter ham kommer jeg!" sagde Alkibiades.

Sokrates gik og mediterede hjemme i sin gård, som var meget enkel og manglede søjlegange. Hans hustru kartede uld, og det så ud, som om hun rev en eller anden i håret.

Den vise tav, men hustruen talte, det var hendes natur.

"Hvad laver du?" sagde hun.

"For gammelt bekendtskabs skyld," svarede manden, "vil jeg svare dig, skønt det ikke er min skyldighed at svare dig: Jeg tænker!"

"Er det noget at gøre for en mand?"

"Visselig er det et meget mandigt gøremål."

"Det kan dog i det mindste ikke ses, hvad du laver."

"Dengang du var med barn, kunne man heller ikke se det, men da det var blevet født, kunne man se det og især høre det. Altså kan gøremål, som i begyndelse ikke kan ses, sidenhen blive synlige og bør derfor ikke foragtes, mindst af alt af dem, som kun tror på, hvad der kan ses."

"Er det den slags, du beskæftiger dig med hos Aspasia?"

"Den slags og andet mere."

"I drikker også stærk vin?"

"Ja, den som taler bliver tør i halsen og må nødvendigvis drikke."

"Hvad er det ved Aspasia, som lokker mændene til?"

"Det er nogle egenskaber, som udgør samlivets blomst; det er hensyn, smag, mådehold."

"Var det en til mig?"

"Det var en til Aspasia."

"Er hun smuk?"

"Nej."

"Det påstår ellers Anytos."

"Så fortæller han en løgn. – Ser du Anytos, Kleons ven, min fjende?"

"Han er ikke min fjende."

"Men min! Du synes altid om mine fjender og hader mine venner; det er dårlige tegn."

"Dine venner er dårlige mennesker."

"Nej, tværtimod. Perikles var den største, Fidias den bedste, Euripides den ædleste, Platon den klogeste, Alkibiades den mest talentfulde, Protagoras den skarpeste."

"Og hvad så med Aristofanes?"

"Han er min fjende, skønt jeg ved ikke hvorfor. Du har vel hørt tale om den komedie, han har skrevet om mig."

"Anytos har fortalt mig den; har du set den?"

"Jeg var henne og så *Skyerne* i går."

"Var det morsomt, var det kvikt?"

"Hvad tænkte Anytos?"

"Han fik mig til at le, da han gav nogle scener ..."

"Så må den jo være morsom, ellers ville du ikke have leet."

"Lo du da ikke, min Sokrates?"

"Jo, naturligvis, ellers havde man jo anset mig for at være dum. Du ved jo, at han har fremstillet mig som en slyngel og en nar; men da jeg ikke er nogen af delene, så kunne det jo ikke være alvor, og følgelig var det spøg."

"Tror du det? Jeg tror, det var alvor."

"Og du ler ad alvoren! Græder du da over spøgen? Det er da nærmest at være fra forstanden."

"Mener du, at jeg er gal?"

"Ja, hvis du mener, at jeg er en slyngel."

"Du ved, at Kleon er i felten."

"Ja, det har jeg hørt – til min store overraskelse."

"Overraskelse? Du mener altså, at han er uduelig i felten?"

"Nej, jeg mener ingenting om hans evner som feltherre, for jeg har aldrig set ham i felten; men jeg blev overrasket over hans valg, ligesom han også selv gjorde, fordi det *var* uventet."

"Du forventer altså hans nederlag?"

"Nej, jeg venter på afslutningen for at se, om han vinder eller taber."

"Det ville glæde dig, hvis han tabte?"

"Jeg elsker ikke Kleon, men som indfødt athener ville jeg sørge over hans nederlag og altså ikke glæde mig over Kleons undergang."

"Du hader Kleon, men ønsker ikke hans undergang?"

"For Athens skyld, nej."

"Men ellers?"

"Ellers ville Kleons undergang være en velsignelse for staten, for han har været uretfærdig mod Perikles, mod Fidias, mod alle, der har udrettet noget stort."

"Nu kommer her fremmede."

"Det er Alkibiades!"

"Den usling! At du ikke skammer dig ved at omgås med ham."

"Han er et menneske, store fejl, store fortjenester, og han er min ven. Jeg omgås ikke gerne med mine fjender."

Alkibiades rumsterede virkelig i porten, og kom stormende ind:

"Papaja! Magerne filosoferer sammen; de taler om komedien i går. Et værre æsel, den Aristofanes! Hvis man skal slå en fjende ihjel, så skal man helst ramme ham, men Aristofanes slår ud i tågerne. Ramme, ja! Ved I, at Kleon er slået?"

"Hvilken ulykke!" udbrød Sokrates.

"Er det en ulykke, at det fjols bliver klædt af?"

"Jeg tror, at Alkibiades er dårligt underrettet," faldt Xantippe nu ind.

"Nej, ved Zeus, men jeg ville ønske, jeg var!"

"Tys! Anytos kommer!" advarede Sokrates.

"Garver nummer to. Det er sælsomt, at Athens skæbne skal afgøres af garvere."

"Athens skæbne, hvem kender den?"

"Jeg, Alkibiades, er Athens skæbne!"

"Hybris! Tag dig i agt for guderne!"

"Efter Kleon kommer jeg; Kleon er ikke mere, altså er jeg!"

"Men nu er imidlertid Anytos – her!"

Anytos kom:

"Jeg leder efter Alkibiades!"

"Her er jeg!"

"Har jeg nødig at forberede dig ..."

"Slet ikke, jeg ved det ..."

"Forbered dig på den ære ..."

"Har jeg ventet længe nok?"

"At du skal stå i spidsen ..."

"Det er jeg født til ..."

"Tage styringen ..."

"Min plads ..."
"Og føre an i triumftoget ..."
"Hvilket triumftog?"
"Ja så, du! Du vidste det ikke ... Kleons triumftog fra havnen ..."
Alkibiades fo'r med hånden over ansigtet oppefra og ned, som om han ville skifte maske, og det var gjort på et øjeblik!
"Jo vist, bestemt, helt sikkert. Jeg kom jo herhen for at forkynde – hans sejr."
"Han lyver," bemærkede Xantippe.
"Jeg spøgte blot med ægtefællerne her! – Altså en triumf for sejrherren Kleon. – Tænk, hvilket held!"
"Sokrates," pressede Anytos på, "glæder du dig ikke?"
"Jeg glæder mig over, at fjenden er slået."
"Men ikke over, at Kleon har sejret."
"Det er jo næsten en og samme sag."
Xantippe så sit snit og huggede til:
"Han glæder sig ikke, og han troede ikke på Kleon."
"Jeg kender jer," afsluttede Anytos, "jeg kender jer, I filosoffer og ordkløvere. Men tag jer vel i agt! Og nu, Alkibiades, kom nu med og tag imod den foragtede Kleon, som har frelst fædrelandet!"
Alkibiades gav Sokrates hånden og talte i munden på ham:
"Tænk hvilket afgrundsdybt held! – Altså: endnu ikke; men næste gang!"

Alkibiades

Skomageren Kartafilos sad i sin bod ved den acharnaniske port og lavede koturner til Dionysosteatret, der ville gøre et sidste forsøg på at bringe tragedien til ære og værdighed igen, efter at den en tid lang havde ligget under for Aristofanes' farcer.

Romeren Lucillus stod og drev udenfor vinduet; og eftersom filosofien var kommet på mode med Sokrates og sofisterne, så filosoferede skomageren og den landflygtige decemvir, så godt de formåede.

"Du, romer," sagde Kartafilos, "hvad synes du, der – ligesom jeg – er en fremmed her i staden, om landet og dets styrelse?"

"Begge dele ligner på et hår, hvad jeg kender fra mit eget fædreland. Hele Roms historie kan – til dato – fortælles i to ord: patricier og plebejer!"

"Ganske som her!"

"Blot med den forskel, at Rom har en fremtid, Hellas kun en fortid."

"Hvad ved man om Roms fremtid?"

"Den cumæiske sibylle har spået, at Rom skal få herredømmet over hele jorden."

"Hvad siger du – Rom? Nej, det er Israel, der skal herske over jorden; det er Israel, der har løftet!"

"Det tør jeg ikke benægte; men Rom har også løftet."

"Der findes kun ét løfte og én gud!"

"Måske det da er det samme løfte og den samme gud! Måske Israel skal sejre gennem Rom."

"Israel skal sejre gennem Messias, den forjættede."

"Når kommer da din Messias?"

"Når tidens fylde er inde – når Zeus er død."

"Ja, lad os nu se! Jeg tror ikke, det bliver for det første, for Zeus er flyttet til Rom og hedder dér Jupiter Capitolinus."

Aristofanes, let kendelig på sin tranehals og sin åbentstående mund, trængte sig nu frem til det åbne vindue.

"Har du et par sko med lave såler, Kartafilos? Et par sokker! Koturner har du nok af, ser jeg, men det er sokken, der har sejret."

"Så gerne, herre ..."

"Ser du, vi skal bruge dem på teatret! ... Ah, Lucillus! ... Og af ugarvet læder, ikke garvet."

"Tør jeg da spørge, hvad man nu agter at spille?"

"Det er Kleon, der skal på brædderne! Og tænk jer engang: da ingen anden vover at spille den garverhunds rolle, så må jeg selv påtage mig den. Jeg skal spille Kleon! Aj, aj, aj!"

"Hvad foretager den store feltherre Kleon sig da nu?"

"Han er på et nyt felttog mod Brasidas. Da feltherren Demosthenes vandt slaget ved Sphakteria, så tog Kleon æren og nød triumfen; derfor troede han om sig selv, at han var en vældig kriger og drog så ud mod Brasidas. Krukken gik imidlertid så længe til vands ..."

"At den kom hankeløs hjem!" lød en fremmed røst.

Det var Alkibiades.

"Papaja! Kleon er slagen; Kleon er flygtet! Nu er turen kommet til mig! Op til Pnyx!"

Og dermed var han borte.

"Altså til Pnyx! Og nu har jeg fået stof til en ny komedie, der skal hedde Alkibiades."

"Du har måske ret," svarede Lucillus. "Det hele er ikke værd at græde over. Derfor: lad os le!"

Alkibiades stod atter på talerstolen på Pnyx. Han følte sig hjemme der, og han havde altid folkets øre, for han var ikke kedelig. Fordærvet af alle, virkede han oplivende ved sin groteske frækhed.

Nedenfor talerstolen sås blandt andre den kloge, rige og fornemme Nikias, der altid havde søgt at mægle mellem Sparta og Athen, men – takket være sin ubeslutsomhed – oftere havde skadet end gavnet.

Alkibiades, som kendte Nikias og hans politik og desuden frygtede hans opposition, besluttede at gøre et mesterkup. Han ville ikke tale om Sparta og Athen, hvilket Nikias ventede, men ville gøre en volte og tale om noget ganske andet. Folket elskede alt, hvad der var nyt, og i dag skulle det få noget splinternyt.

"Atheniensere!" begyndte han. "Kleon er slagen og dræbt, og jeg stiller derfor mit ubestridelige talent til statens rådighed. I kender mine små fejl; men nu skal I lære mine store fortjenester at kende. – Hør, atheniensere! Der var engang, da Hellas ejede Lilleasien og udspilede sine vinger mod øst. Perserkongen pillede disse kolonier fra os, én efter én, og han står nu i Thrakien. Vi kan ikke længere gå mod øst, derfor må vi gå mod vest, mod solens nedgang. I har hørt mere eller mindre dunkle rygter om staten Roma, som vokser og vokser. Vore landsmænd har for længst taget den del af den italienske halvø, som hedder Tarent, i besiddelse, og vi er derfor nære naboer til romerne. Også den skønneste af alle øer, det rige Sicilien, blev vor. Men

lidt efter lidt har romerne lagt sig udenom vore kolonier, og nu truer de deres selvstændighed. Romerne trænger *os*; men de trænger sig også frem mod nord – mod Gallien og Germanien, og de trænger sig frem mod syd – mod Afrika. Perserkongen, som tidligere var vor fjende, er nu næsten vor ven, og faren hedder ikke længere: Persien, men Rom! Derfor, og med min tanke vendt mod fremtiden, siger jeg jer, atheniensere: Lad os gå til Italien, lad os drage til Sicilien; fra Sicilien kan vi bagefter kæmpe med romerne om besiddelsen af Hispanien og Herkules' Støtter. Med Sicilien ejer vi nøglen til Ægypten; med Sicilien beskytter vi det truede Tarent; med Sicilien kan vi i nødstilfælde forlade det synkende skib Hellas! Verden er stor; hvorfor skal vi sidde her og skimle i ravnekrogen? Hellas er et udsuget land; lad os lægge ny muld under ploven. Hellas er et kølsprængt skib, lad os bygge et nyt; lad os gøre et argonautertog til det nye Kolchis for at hente nye gyldne skind; lad os følge solens bane mod vest! Atheniensere, lad os drage til Sicilien!"

De nye vidder, taleren havde åbnet udsigt til, behagede folket, der var træt af den evindelige snak om Sparta og perserkongen; opildnet af frygten for det voksende Rom, ulvindens unge, modtog man det letsindige forslag med bifaldsråb og håndsoprækning.

Nikias forlangte ordet og advarede; men ingen ville høre på ham. Det skythiske politi, der vågede over ordenen på Pnyx, kunne ikke skaffe ham ørenlyd. Og da Nikias indså, at han ikke kunne hindre foretagendet, stillede han sig til Alkibiades' disposition og begyndte at udruste flåden.

Aspasia sad som enke efter Perikles og havde nu sørget over ham i lang tid. Hemicyklen eksisterede ikke mere, men af de tilbageblevne få venner modtog hun stundom besøg. Sokrates var den mest trofaste. Han sad en aften hos hende i den lille villa med tegltaget ved stranden af Kefissos.

"Nej, Aspasia," sagde Sokrates; "jeg frarådede toget til Sicilien, Nikias frarådede det, astronomen Meton frarådede det, men det *skulle* ske. Alkibiades havde skaffet sig et gunstigt orakelsvar fra Ammontemplet."

"Tror du på orakler, Sokrates?"

"Både ja og nej! Jeg har min egen daimon, som du ved; den advarer, men tilskynder aldrig; den råder, men befaler ikke. Nu vel – denne indre stemme har sagt mig, at Hellas ikke skal erobre verden!"

"Skal Rom da gøre det?"

"Ja, men til en anden!"

"Du ved, at Perikles' store tanke var et enigt Hellas, alle småstaternes sammenslutning ..."

"Det var Perikles' ønske, men guderne ville noget andet. Alkibiades' drøm om Hellas' verdensherredømme var også stor; men gudernes drømme er større."

"Hvad tror du, Kleons død gavner Athen?"

"Intet! Efter Kleon kommer Anytos. Kleon er evig, thi Kleon er navnet på en tanke!"

Protagoras, der var noget duknakket og aldret, sås i den indre gård.

"Dér har vi Protagoras!"

"Sofisten! Jeg holder ikke af ham," sagde Aspasia; "han er en fil, der søndrer al vilje; hans grublen dræber al beslutsomhed."

"Du taler sandt og forstandigt, Aspasia, og havde du levet på en anden tid, ville du have siddet på en præstindes trefod og profeteret. Som præstinden ved du måske ikke selv, hvad du siger; men en gud taler gennem dig."

"Nej, Sokrates, jeg udtaler dine tanker, det er alt!"

Protagoras træder frem.

"Sorg i Athen, sorg i Hellas! Vé!" var hans hilsen.

"Hvad er der sket, Protagoras?"

"Fidias, den uforglemmelige, er død i fængslet."

"Vé! Da har man dræbt ham."

"Staden siger så."

"Fidias er død!"

"Rimeligvis af gift, det fortælles i det mindste; men derfor behøver det jo ikke at være sandt."

"Alle her i Athen dør for tiden; hvornår kommer vor tur?"

"Når vor tur kommer!"

"Er det for Pythondræberens [Note 3)] pile, vi falder? Vi pilles jo bort som finker!"

"Vi, Apollons børn – skulle vi dræbes af vor fader?"

"Saturn er vendt tilbage for at æde sine børn."

Sokrates henfaldt i tanker og blev stående:

"Vi har fortørnet guderne!"

Romeren Lucillus trådte ind:

"Se romeren," sagde Sokrates, "fremtidens og verdens herre! Hvad bringer han for budskab?"

"Jeg kommer for at advare Protagoras. Han skal landsforvises."

"Skal jeg?"

"Du er landsforvist."

"Hvorfor?"

"Som spotter! Du har fornægtet statens guder!"

"Hvem er angiveren?"

"Sykofanten, den usynlige, den allestedsnærværende."

"Alt er sandsynligt, intet er vist!" afbrød Protagoras ham.

"Jo, dette er vist."

"Nuvel! Stillet foran denne vished, styrter min tankebygning omkuld, ligesom alt andet!"

"*Panta rei* [Note 4)]! Alt strømmer, strømmer bort; intet består; alt opstår, vokser og dør!"

"Farvel da, Aspasia, Sokrates, venner, fædreland! Farvel!"

Protagoras gik, med kappen over hovedet.

"Vil Athen mon savne Protagoras?" spurgte Aspasia.

"Han har lært athenienserne at tænke, at tvivle; tvivlen er visdommens begyndelse."

"Aristofanes har myrdet Protagoras, og han vil også myrde *dig* engang, Sokrates."

"Det har han allerede gjort; min hustru glæder sig over det – men jeg lever alligevel."

"Der er den unge Platon; han ser skæbnesvanger ud. Nye sørgebudskaber, kan jeg tænke!"

"Du kan tænke det? Jeg sværger på, at det forholder sig således! Syng sørgesangen, Platon!"

"*Sangene*, thi det er flertal. – Alkibiades er blevet anklaget og kaldt tilbage!"

"Hvad har han da gjort?"

"Før sin afrejse har han omstyrtet alle Hermesstøtterne i Athen."

"Det er for stort et arbejde, til at ét menneske har kunnet overkomme det; det har han ikke været i stand til."

"Anklagen står fast: Statens guder!"

"Og nu hævner guderne sig!"

"Hellas' guder er flyttet til Rom."

"Ja, du har ret."

"Derefter kommer det andet sørgebudskab: athenienserne er slået på Sicilien, Alkibiades er flygtet til Sparta. Og det tredje – Nikias er halshugget."

"Da må vi købe os gravsteder på Kerameikos."

– Nær ved Nemesistemplet på agoraen stod garveren Anytos og talte med Trasybulos, en hidtil ukendt, men nu opdukkende patriot.

Anytos skvaldrede op:

"Alkibiades er i Sparta; Sparta søger hjælp hos perserkongen, vi har kun at gøre det samme."

"Henvende sig til fjenden? Det er forræderi."

"Der er ingen anden udvej."

"Fordum var der Termopylæ og Salamis!"

"Men nu er der et Sparta, og spartanerne står ved Dekeleia. Vore gesandter er allerede afsejlet til perserkongen."

"Da kan vi løfte Athenes støtte ned fra Parthenon! Anytos! Jeg vender dig ryggen! Jeg vil ikke vise mit ansigt frem, for det skammer sig, når jeg nu går!"

Anytos blev ene tilbage. En stund vandrede han frem og tilbage foran templets søjlehal. Derefter standsede han og trådte endelig ind i hallen.

Præstinden Teano syntes at have ventet på ham.

Anytos talte:

"Har du udført, hvad rådet pålagde dig?"

"Hvilket?"

"Du skulle jo udtale forbandelsen over fædrelandets fjende, Alkibiades."

"Nej, mit hverv er kun at velsigne."

"Har hævnens gudinder da ophørt at skifte ret?"

"De har aldrig påtaget sig at udføre de dødeliges hævn."

"Har Alkibiades måske ikke forrådt sit fædreland?"

"Alkibiades' fædreland er Hellas, ikke Athen; Sparta ligger i Hellas."

"Er også guderne blevet sofister?"

"Guderne er blevet stumme."

"Da kan du lukke templet, når du vil!"

Den uforbederlige Alkibiades var virkelig flygtet fra Sicilien til fjenden i Sparta og sad nu til bords sammen med kong Agis. Sparta havde nemlig beholdt kongedømmet, som Athen allerede tidligt havde forkastet.

"Min ven," sagde kongen, "jeg ville ikke have, at du skulle spise ved det offentlige fællesbord – du, der er vant til Athens glimrende gæstebud hos Aspasia."

"Jeg? Oj, oj! Den tarveligste kost huede mig altid bedst; sove med solen og stå op med solen – du ved ikke, hvor hård jeg er mod mig selv!"

"Når du siger det, må jeg vel tro det. Rygtet har altså bagtalt dig."

"Bagtalt? Ja, i sandhed! Du husker nok Hermesstøtterne, som jeg ikke har omstyrtet, og som dog blev min undergang."

"Er det også løgn?"

"Det er løgn."

"Nå, sig mig så noget andet: Tror du, at det er gudernes vilje, at Sparta nu skal sejre over Athen?"

"Ganske sikkert – lige så sikkert, som at dyden skal sejre over lasten. Sparta er alle dyders bolig, og Athen alle lasters."

"Man siger, at alle atheniensere har vendt sig fra kvinderne til mændene. Er det sandt?"

"Ja, så dybt er de sunket, og derfor skal de udryddes af jordens overflade."

"Nu hører jeg, at du ikke er den, jeg havde tænkt, og nu vil jeg give dig kommandoen over hæren. Skal vi gå mod Athen med det samme?"

"Jeg er rede!"

"Og du drager uden skrupler mod din fædrenestad?"

"Jeg er hellener og ikke athenienser! Sparta er Hellas' hovedstad."

"Alkibiades er stor! Nu går jeg til strategen, og i aften drager vi afsted."

"Gå konge, Alkibiades følger!"

Kongen gik; men Alkibiades fulgte ikke lige straks, for bag tæppet ind til kvindernes bolig stod dronningen og ventede. Da Agis var gået, styrtede hun frem.

"Hil dig, Alkibiades, min konge!"

"Dronning! Hvorfor kalder du din tjener konge?"

"Fordi Sparta har hyldet dig, fordi jeg har skænket dig min gunst, fordi du er født af helteæt."

"Kong Agis den Anden lever endnu."

"Men ikke ret længe! Vind dit første slag, og Agis er død!"

"Nu begyndte livet at smile til den hårdt prøvede, den landflygtige! Hvis du kendte min barndom med dens sorger, min ungdom med dens forsagelser! Vinen voksede ikke for mig, kvinden var ikke skabt for mig. Bacchus kendte jeg ikke, Aphrodite var ikke min gudinde. Den kyske Artemis og den vise Pallas ledte mig over ungdommens forvildelser mod mit mål, som var kundskab, visdom og ære! Timia, min dronning, da jeg første gang delte dit leje ..."

"Tys!"

"Da gik det op for mig, at skønheden er mere end visdommen og ..."

"Tys, man lurer!"

"Hvem lurer?"

"Det gør jeg, Lysander, strategen!" svarede en skarp stemme, og i det samme stod han midt på gulvet.

"Nu kender jeg dig, Alkibiades, og jeg har dit hoved under min ene arm; men jeg har Spartas ære under den anden. Fly, inden jeg kvæler dig!"

"Du har hørt forkert, Lysander!"

"Fly, vis os den barmhjertighed at fly! Der står halvtreds hoplitter derude og venter på dit hoved."

"Hvor mange sagde du? Halvtreds? – Da flyr jeg, for over tredive kan jeg ikke magte. – Min dronning, farvel! Jeg troede bedre om Sparta end som så. Dette ville aldrig være hændet i Athen. Nu går jeg til perserkongen, hvor man bedre forstår, hvad der passer sig, og hvor jeg slipper for at spise blodsuppe!"

Og så sidder da Alkibiades hos den persiske statholder Tissafernes. Og Alkibiades, den veltalende, taler:

"Jo, min lærer, Protagoras, lærte mig engang, at alt fødes af sin egen modsætning; ser du, derfor kan mit sind rumme alle modsætninger. Sparta og Athen er mig lige kære, det vil sige: lige forhadte. Jeg hader den enes statsguder og den andens dyder."

"Du har et stort hjerte, fremmede! Omfatter det også Persien?"

"Hele verden!"

"Hvad synes du da om vor hovedstad?"

"Jeg elsker alle hovedstæder!"

"Men for øjeblikket skal du synes bedst om *vor*."

"Det gør jeg også!"

"Og du skal også synes om vore forbundsfæller."

"Tør jeg spørge: Hvem er jeres forbundsfælle for øjeblikket?"

"I dag er det Sparta."

"Godt, så synes jeg om Sparta."

"Men hvis det nu er Athen i morgen?"

"Så holder jeg af Athen i morgen."

"Tak! Nu forstår jeg, at Hellas er færdig. Er det *så* pilråddent, det gamle Grækenland, da er det knapt en erobring værd."

"Protagoras lærte, at mennesket er alle tings mål, derfor måler jeg altings værdi ud fra mig selv. Hvad der har værdi for mig, det sætter jeg pris på."

"Og den slags ting lærer I af jeres profeter! Da har vi bedre læremestre; kender du Zarathustra?"

"For at behage jer, ville jeg ønske, at jeg havde kendt ham fra min barndom."

"Da ville du have kunnet skelne mellem godt og ondt, lys og mørke, Ormuzd og Ahriman. Og du ville have levet i håbet om lysets endelige sejr – og om en alforsoning gennem lidelsen."

"Jeg kan jo forsøge! Er det en stor bog?"

"Hvad hedder jeres hellige bøger?"

"Hellige? Hvad vil det sige?"

"Hvorfra henter I jeres religion, kundskaben om guderne?"

"Fra Homer, så vidt jeg ved."

"I tror da ikke, at Zeus er den allerhøjeste, verdens herre?"

"Jo, det tror jeg sikkert."

"Men han er jo meneder og pæderast."

"Ja, hvad er der at gøre ved det."

Tissafernes rejste sig:

"Hør, gæsteven," sagde han, "vi kan ikke foretage os noget i fællesskab, for vi tjener ikke de samme guder. I kalder os barbarer. Nu vel, først den fremmede, derefter den vilde! Jeg kender ikke noget navn, der er skændigt nok til at betegne et folk, der dyrker sådanne guder. Athenienserne er imidlertid lige så pilrådne som du, og de har tilgivet dig. Herudenfor står en gesandt fra Athen, som tigger om, at du vil vende tilbage. Gå til Athen, dér hører du hjemme!"

"Til Athen? Aldrig! Jeg stoler ikke på athenienserne."

"Og *de* ikke på *dig*, det passer! Gå til Athen og sig dine landsmænd, at perserne ikke vil have dem. Vinranken søger den friske elm, men skyer kålhovedet."

Alkibiades var begyndt at vandre frem og tilbage på gulvet. Det var et udtryk for, at han ikke vidste, hvad han skulle gøre.

"Står athenienseren virkelig derude?" spurgte han.

"Han ligger derude på sine knæ for at bede forræderen Alkibiades være så nådig at blive atheniensernes herre. Men hør engang – du er vel en folkets mand?"

"Ja, naturligvis."

"Da må du forandre standpunkt, for nu råder de fornemme i Athen."

"Javel, javel; men jeg er jo selv fornem – den fornemste i staden."

"Snurretop, find dig en pisk!"

Alkibiades var standset.

"Jeg tror alligevel, at jeg må tale med athenienseren!"

"Ja, gør du *det*! Men tal atheniensisk med ham! Persisk forstår han ikke."

Alkibiades vendte tilbage til Athen, dødsdommen ophævedes, og som sejrrig feltherre drog han frem i triumf fra Piræus. Men gunsten var ustadig, og efter at være mistænkt for at nære ærgerrige planer med hensyn til en kongekrone flygtede han igen, denne gang til den persiske satrap Pharnabazos. Han kunne ikke leve uden intriger, blev derfor snart indviklet i deres væv, afsløret og dømt til døden.

Alkibiades sad hos sin veninde og talte med hende i ro og mag.

"Du tror altså, Timandra, at Cyrus drager mod sin broder, Artaxerxes, for at sætte sig i besiddelse af Persiens trone?"

"Jeg er vis på det; og lige så sikker er jeg på, at han har ti tusinde athenienserne under Xenophon med sig."

"Ved du, om Artaxerxes er advaret?"

"Jeg ved det!"

"Hvem har kunnet advare ham?"

"Det har *du* gjort."

"Ved Cyrus det?"

"Ja, det ved han."

"Hvem har forrådt mig?"

"Det har *jeg*!"

"Da er jeg fortabt."

"Ja, det er du."

"Tænk, at det skulle blive en kvinde, der fældede mig!"

"Kunne du vente andet, Alkibiades?"

"Egentlig ikke! – Kan jeg ikke flygte?"

"Nej, *du* ikke, men *jeg*."

"Jeg ser, at det ryger; er der ild i huset?"

"Ja, der er! Og bueskytter udenfor!"

"Lystspillet er til ende! Vi vender tilbage til tragedien ..."

"Og satyrspillet begynder."

"Der er hedt omkring fødderne, ellers plejer døden at komme med kulde."

"Alting fødes af sin egen modsætning, Alkibiades."

"Giv mig et kys!"

Hun kyssede ham, den skønneste mand i Athen.

"Tak!"

"Gå hen til vinduet, så vil du få noget at se!"

Alkibiades gik hen til vinduet.

"Nu ser jeg ..."

I det samme blev han ramt af en pil.

"Men nu ser jeg intet! Det bliver mørkt, og *jeg*, som troede, at det skulle lysne!"

Timandra flygtede, da liget begyndte at brænde.

Sokrates

Sparta havde besejret Athen, og Athen lå i ruiner. Folkevælden var forbi, og man havde fået tredive tyranner.

Sokrates og Euripides vandrede bedrøvede blandt ruinerne på agoraen. Sokrates talte:

"På ruinerne af Athens mure! Vi er blevet spartanere; vi ville ikke have én tyran, og så fik vi tredive i stedet."

"Jeg rejser mod nord," sagde Euripides; "jeg drager til Makedonien, som har sendt mig bud."

"Det gør du ret i, eftersom tyrannerne har forbudt dine tragedier."

"Det er sandt."

"Og *mig* har de forbudt at lære."

"Har de da forbudt Sokrates at tale? Nej! Altså har han lov til at lære, for han kan ikke tale uden at belære. Men de må vist have forbudt oraklerne at tale, for oraklerne har ophørt at spå. Alting er ophørt. Hellas er ophørt med at eksistere! Og hvorfor?"

"Ja, hvorfor? Har Zeus født den søn, der skal styrte ham fra tronen, og hvis fødsel Aischylos bebudede?"

"Hvem ved? Folket har indført en ny gud, der hedder Adonai eller Adonis. Han er fra Østerland, og hans navn betyder: Herren. Hvem er den nye gud?"

"Lad dem sige det, der kan! Det synes, som om han skal dø og bagefter stige op fra de døde. Men de har også fået en gudinde. Har du hørt tale om Kybele, gudernes moder, en jomfru, der i Rom dyrkes ligesom Vesta af vestalinske præster?"

"Der er så meget nyt, og det er uklart som gærende vin. – Dér kommer Aristofanes! Farvel, min ven, for sidste gang hér i livet!"

"Vent, Aristofanes vinker! Nej, se, han græder! Aristofanes græder!"

Aristofanes nåede hen til dem.

"Euripides!" sagde han, "gå ikke, før jeg har talt."

"Kan du tale?" svarede Euripides.

"Jeg græder."

"Fald ikke ud af rollen! Skal dette forestille tårer?"

"Beklag en ulykkesfælle, Euripides; tyrannerne har lukket mit teater."

"Sokrates, skal jeg beklage min bøddel?"

"Jeg tror, at Nemesis' tempel er lukket op igen!" svarede Sokrates. "Aristofanes har aldrig før været naiv; men nu er han det, så det forslår noget. Jeg beklager dig da, Aristofanes, at du ikke får lejlighed til at smæde mig mere. Jeg tilgiver dig, men jeg vil ikke hjælpe dine komedier frem. Det er for meget forlangt! Nu følger jeg Euripides hjem!"

Sokrates sad hos Aspasia, som var ældet.

"Euripides er rejst til Makedonien," sagde Sokrates.

"Fra sine hustruer?"

"Du er blevet bitter."

"Jeg er træt af ruiner og det alt sammen. Tyrannerne myrder vore medborgere."

"Det er tyrannernes beskæftigelse."

"Får vi mon snart ro?"

"Ja, på Kerameikos, i en cedertræskiste."

"Jeg vil ikke dø; jeg vil leve – men roligt!"

"At leve er ikke roligt."

"Jo, når man har det godt."

"Det har man aldrig."

"Nej, når man er så slet gift som du, Sokrates."

"Ja, min hustru er nok den værste af alle hustruer; havde hun ikke fået *mig* til mand, var hun blevet slået ihjel."

"Xantippe forråder dig med sin sladder; og da hun ikke forstår, hvad du siger, laver hun vrængbilleder af dine tanker og din person."

"Jeg ved det nok, men der er ikke noget at gøre ved den ting."

"Hvorfor rejser du dig ikke af din fornedrelse?"

"Af hvilken grund skulle jeg flygte? Kun for overmagten har man ret til at fly; men Xantippe er mig ikke overmægtig."

"Det er dig under dødsstraf forbudt at holde forelæsninger; det er hun og Anytos skyld i."

"Lad hende blot volde min død, så har hun dog blot voldet min befrielse ... Aspasia, jeg hører, at vort venskab er i dalen; du har fået nye venner, du er blevet en anden end før; lad mig sige farvel, inden Lysikles kommer."

"Kender du ham?"

"Ja, og hele staden taler om dit forestående ægteskab."

"Med kvægprangeren Lysikles?"

"Det bliver din egen sag; jeg blander mig ikke i det."

"Men du synes dog, at jeg burde have bevaret Perikles' minde på en værdigere måde?"

"Jeg ville gerne have set Aspasias minde bevaret på en værdigere måde; men når jeg har set atheniensere smykke sig

med blomsterkranse for at fejre Athens undergang, når jeg har set Fidias ..."

"Hvorledes skal da Sokrates ende?"

"I alt fald ikke som Aspasia."

"Guderne leger med os! Tag dig i agt, Sokrates!"

Endelig sad Sokrates i fængslet, anklaget for at have forført ungdommen og hånet eller fornægtet statens guder. Blandt anklagerne nævnedes: en ung, tarvelig digter, Melitos, garveren Anytos og taleren Lykon.

Sokrates holdt sin forsvarstale og erklærede, at han altid havde troet på Gud og på sin samvittigheds røst (*daimonion*). Han dømtes til at tømme giftbægeret og blev holdt tilbage i fængslet, hvor han dog fik lov til at modtage besøg af sin hustru og sine få endnu levende venner.

Hans hustru var just inde hos ham, og hun græd.

"Græd ikke," sagde Sokrates, "du har ingen skyld i dette."

"Vil du ikke se børnene?"

"Hvorfor skulle jeg sønderrive deres små hjerter ved til ingen nytte at tage afsked med dem? Gå du hellere hjem til drengene og trøst dem; adspred dem ved at tage i skoven med dem."

"Skal vi være glade, når du dør?"

"Glæd jer over, at mine lidelser har fået en ende – og over, at jeg dør med ære ..."

"Har du ikke noget sidste ønske?"

"Nej, jeg har ikke noget – jo, fred; jeg ønsker at blive fri for jeres tåbelige tårer og sukke og for jeres forstyrrende klager. Gå, kone, og forestil dig, at Sokrates vil sove, for han er træt og

gnaven; forestil dig, at han vågner igen og da er udhvilet, forynget, glad og elskværdig."

"Gid du havde lært mig alt dette før; af *mig* havde *du* intet at lære."

"Jo, du lærte mig tålmodighed og selvbeherskelse."

"Tilgiver du mig?"

"Det kan jeg ikke! For det har jeg allerede gjort. – Sig nu farvel til mig, som om jeg skulle rejse. Og sig: På snarligt gensyn! – som om jeg snart skulle vende tilbage!"

"Ja, så farvel da, Sokrates, vær ikke vred på mig!"

"Nej, jeg er slet ikke vred!"

"Farvel, min ægtefælle, for evigt!"

"Ikke for evigt! Du ønsker jo at se mig igen. Sæt en glad mine op og sig: Vi ses igen!"

"Vi ses igen!"

"Sådan! – Og når vi atter mødes, da skal vi og børnene følges ad ud i skoven."

"Sokrates var ikke den, jeg troede ..."

"Gå, jeg vil sove!"

Hun gik, men mødte i døren Platon og Kriton.

"Stunden nærmer sig, venner!" sagde Sokrates, mat og med brændende blik.

"Er du rolig, mester?"

"Oprigtig talt, jeg er fuldkommen rolig; jeg vil ikke påstå, at jeg er glad, men min samvittighed foruroliger mig ikke."

"Hvornår, Sokrates, hvornår ... skal det ske?"

"Du mener, hvornår ... det skal ske, det sidste? Platon, min bedste, min kære ... det haster ... jeg har nylig nydt en smule søvn [Note 5)] ... jeg har været ovre på den anden side floden; jeg

har et øjeblik set den uforgængelige skønheds urbillede, af hvilke tingene selv kun er en dunkel gengivelse ... jeg har skuet fremtiden, menneskeslægtens skæbne; jeg har talt med de mægtige, høje, rene; jeg har lært den vise orden, som styrer den tilsyneladende store uorden, at kende; jeg bævede over altets uudgrundelige hemmelighed, som jeg fattede i en anelse, og jeg forstod hele min uvidenheds omfang. Platon, du skal nedskrive det. Du skal lære menneskenes børn med skønsom ringeagt at betragte tingene, med ærefrygt at se op til det usynlige, at bøje sig for skønheden, at lægge vind på dyderne og håbe på forløsningen – gennem arbejdet, pligten og forsagelsen!"

Han gik hen til sengen og lagde sig. Platon fulgte ham:

"Er du syg, mester?"

"Nej, jeg har været det; men nu er jeg ved at blive rask igen."

"Har du da allerede ..."

"Ja, jeg har allerede tømt bægeret!"

"Den viseste forlader os."

"Ingen dødelig er viis! Men jeg priser guderne, som har givet mig skamfølelse og sans for, hvad der er ret."

Da blev der tyst i værelset.

"Sokrates er død!"

Flaccus og Maro

Efter Sokrates' død var Athens storhed forbi. Senere herskede Sparta en tid, og derpå blev Theben den styrende stat. Efter Theben faldt makedonierne ind i landet, og de herskede til året 196, da romerne erobrede både Makedonien og Grækenland; Korinth blev ødelagt i bund og grund. – Men Athen, som under Sulla havde mistet sine befæstninger, blev skånet for sine store minders skyld. Nu, under Cæsar, var det højeste mode, at ungdommen blev sendt til Athen for at studere grammatik, retorik og filosofi. Store filosoffer fandtes der ikke mere, men der blev undervist i filosofiens historie. Nogen religion fandtes der heller ikke, for der var ingen mere, der troede på statens guder, skønt man af gammel vane fejrede offerfester. Athen lå øde hen, ligesom hele den gamle verden: Ægypten, Syrien, Lilleasien. I Rom levede man på Grækenlands fortid, og når tidens største skribent Cicero ville behandle et filosofisk emne, begyndte han altid at fortælle om, hvad de gamle grækere mente om sagen, og det sluttede han også med, for nogen personlig mening om f.eks. gudernes natur havde han ikke.

En tidlig forårsdag i Julius Cæsars sidste regeringstid sad der to studenter i en løvhytte neden for Lykabettos, overfor Kynosarges' gymnasium. De havde vin på bordet, men det lod ikke til, at de havde synderlig lyst til den gule Chios. De sad tavse, sløve, ligesom ventende. Og alt udenom dem var præget af den samme døsighed. Kroværten sad og sov, de unge mænd i gymnasiet overfor stod og hang i porten, og på landevejen luntede folk afsted uden at hilse; bonden ude på marken sad på

sin plov og tørrede sveden af panden. Den ældste af studenterne tømte sit glas og åbnede endelig munden:

"Sig noget!"

"Jeg har ingenting at fortælle, for jeg ved ingenting."

"Du har altså lært, hvad du skulle her?"

"Ja!"

"Jeg kom fra Rom i går med store forventninger om at få noget nyt at lære og høre ting, som jeg ikke havde hørt før – men det eneste, jeg har fået at høre her, er tavsheden."

"Min kære Maro, jeg har nu boet her i årevis, jeg har hørt alt hvad der er værd at høre, – men noget nyt har jeg ikke hørt. Jeg har hørt Thales påstå, at guderne aldrig har eksisteret, men at verden er opstået af et eller andet fugtigt stof. Jeg kender også Anaximenes' lære om, at alting er skabt af luften, mens Ferekydes mener, at æteren er urprincippet, og Heraklit, at ilden er det. Anaximander har lært mig, at verdensaltet er opstået af en urmaterie. Leukippos og Demokritos fortalte mig om et tomt verdensrum med urlegemer eller atomer. Anaxagoras har betroet mig, at atomerne havde forstand. Xenofanes ville overtyde mig om, at Gud og verden var ét! – Empedokles, den klogeste af dem allesammen, blev fortvivlet over, at den menneskelige fornuft var så skrøbelig, og i sin fortvivlelse kastede han sig på hovedet ned i Ætnas brændende bjerg ..."

"Tror du på det?"

"Nej, det er nok løgn, ligesom alt det andet. – Derpå lærte Plato mig en hoben gode ting, der bagefter alt sammen blev modbevist af Aristoteles. Følgen blev, at jeg standsede ved den

viseste af alle vismænd, Sokrates, der åbenlyst erklærede, at han ingenting vidste!"

"Det er jo det samme, som sofisterne siger, at man ikke kan vide noget."

"Du har ret, og derfor var vor gode Sokrates også sofist uden at ville være det! Men der findes én, en eneste én, som ... ja, jeg mener Pythagoras. Han har jo lært alt muligt fra sig, han har talt i øst og vest, men i hans filosofi har jeg fundet et anker, som jeg kastede til bunds. Jeg svajer ganske vist for vinden, men jeg driver ikke længere omkring."

"Fortæl mig lidt om det."

"Jo, han siger: Gør, hvad du anser for ædelt, selv med fare for at blive landsforvist, mængden er en ringe bedømmer af det ædle. Derfor skal du ringeagte dens ros og foragte dens dadel. Hav ærbødighed for dine brødre i troen, men betragt de øvrige mennesker som en masse uden al værdi. Mod de mange (han mener demokraterne) føre du stedse krig! '*Odi profanum vulgus et arceo* Note 6)!'"

"Du skulle egentlig leve hjemme i Rom, Flaccus, for dér er ..."

"Ja, hvordan har I det egentlig i Rom nu?"

"Cæsar er Cæsar, han har erobret verden, og han samler nu alle de højeste embeder, selv de præstelige, i sin person. Det har jeg ikke noget imod, men man påstår, at han nu ønsker at blive optaget blandt guderne."

"Ja, hvorfor ikke? Alle guder har jo engang været helte, og der er mange guder, der ikke har været så store helte som Cæsar! Romulus var jo ikke meget bevendt, men han kom tilfældigvis først, det var der jo en, der skulle være. Og nu er han ikke desto mindre blevet gud med tempel og offer og det hele!"

"Det er sikkert løgn ligesom alt andet."

"Det er det sikkert."

"Jeg har hørt et andet sagn om Roms grundlæggelse; det fortæller om Æneas' søn Ascanius, som flygtede fra Troja, og den fabel har jeg besluttet at skildre i mit store digt ..."

"Er det Æneiden, som jeg har hørt tale om?"

"Ja, det er!"

"Er det svært at digte?"

"Nej, man følger blot de gode mønstre. Hidtil har Teokrit været mit forbillede, men nu vil jeg gå løs på selve fader Homeros!"

"Ved Herkules! – Nå, men her kan du være uforstyrret, så længe Mæcenas regelmæssigt sender dig sine sestertier."

"Det gør han! – Men hvordan klarer du dig?"

"Å, min gamle fader, en frigiven mand, som slider og slæber i kvæsturen, og dér søger han nu også en plads til mig."

"Har du slet ingen interesser? Ingen lidenskaber? Ingen ærgerrighed?"

"Nej, hvad skulle jeg med alt det? *Nihil admirari* [Note 7)], det er mit løsen. Når der findes guder og mennesker, der styrer folks skæbner, hvorfor skulle jeg så gribe ind og slide mig op i en håbløs kamp? Tænk blot på Demosthenes, der i tredive år talte mod makedonerne og advarede sine landsmænd, som ikke ville høre på ham. Guderne holdt med makedonerne og dømte Hellas til undergang! Demosthenes kom i fængsel – komisk nok anklaget for at være bestukket af de samme makedonere. Det var løgn naturligvis! Denne patriot, der ofrede sig for sit fædrelands frelse, som troede, at han førte gudernes tale, han

måtte tage gift og faldt til sidst i kamp mod guderne! *Vestigia terrent* Note 8)!"

Mens de således talte sammen, var solen gået ned, og i tusmørket så de bål blive tændt ude på Ægina, på Salamis, ved Phaleros i Piræus og til sidst på Akropolis. De hørte mumlen og råb inde fra byen og lidt efter lidt steg larmen til et eneste stort glædesskrig. De så vogne komme kørende, fuldt besatte med kvinder og børn; uden om dem vrimlede det med gående eller ridende mænd.

Kroværten, den gode Agathon, var vågnet og var gået ud på vejen for at se at få at vide, hvad alt dette spektakel vel kom af.

De to studenter var gået op på vinkælderens tag for at spejde, men de anede, at der fare på færde for fremmede, som de jo var, den voksende larm skræmte dem, og de gik ned igen og gemte sig i pressehuset.

Endelig hørte de Agathons stemme:

"Cæsar er myrdet! Død over romerne! Frihed for Hellas!"

Dette var nyheden.

Værtshusets have fyldtes med folk, vinen flød og jubelråbene larmede om kap med smædeord over de forbidragende romere, som flygtede fra byen i store skarer, nordpå, for at nå Makedoniens grænse.

Maro og Flaccus udstod en svær angst, mens de lå skjult dernede i vinpressens kar, og fra dette skjul hørte de alt hvad der var sket.

Cæsar myrdet på Kapitolium af Cassius og Brutus.

"Brutus?" hviskede Maro, "så er det forbi med cæsarerne, ligesom den gamle Brutus gjorde det af med kongerne!"

"Og Brutus på flugt til Hellas for at rejse hellenerne mod romerne!"

"Leve Brutus!" råbte folket.

"Så får vi vel også lov til at leve," sagde den smidige Flaccus. "Cæsar er død, lad os foreløbig hylde Brutus!"

Mange år efter gik den tidligere student i Athen Quintus Horatius Flaccus en aften om i haven ved sin lille villa i Sabinerbjergene. Denne villa havde han fået af sin ven Mæcenas, der ejede et prægtigt landsted i nærheden.

Horatius var nu en meget berømt digter, men alligevel havde han ikke forandret sig stort i årenes løb. Skæbnen eller guderne havde leget med ham, men digteren havde taget det som en god skæmt fra oven og havde besvaret det med en satire.

Efter Cæsars mord var Brutus flygtet til Grækenland og dér var han blevet så godt modtaget, at athenienserne havde rejst ham en statue, foruden at de havde hvervet tropper til ham mod Antonius og de øvrige, hvoriblandt også den syge Octavianus (sidenhen kendt som Augustus) befandt sig. Horatius blev taget til soldat, og han anførte virkelig en legion ved Philippi, hvor Brutus faldt. Men digteren var ikke kriger; han flygtede for overmagten og kom til Rom, hvor han efter amnestien blev skriver i byens administration. Samtidig var han begyndt at lave vers, og som digter blev han opdaget af Mæcenas, der som løn forærede ham et landsted. Kejser Augustus beundrede ham og bød ham en plads som sekretær, men Horatius afslog tilbuddet, fordi han aldrig havde kunnet se andet end en

usurpator i denne kejser, og han elskede sin frihed og uafhængighed mere end noget andet.

Nu gik han omkring i sin have, hvis frugttræer han selv havde podet. Han plukkede roser og hyacinther, for han ventede fremmede, en kær gæst, en gammel studiekammerat fra Athen: Publius Virgilius Maro; han var lige så navnkundig som Horatius, skønt han ikke havde "udgivet" sin Æneide i afskrift.

Der var dækket bord i et vildvinslysthus, gammel falernervin lå allerede på is. Der var dækket op med østers og ål; en kylling og nogle kramsfugle lå parat ved siden af spiddet i stegerset; havens frugter var plukket af; og bordet, der var dækket til to personer, fattedes kun blomsterne.

En lille skrivekyndig slave løb frem og tilbage mellem havegærdet og duetårnet for at spejde efter den ventede gæst.

Digteren stod just og vaskede sine hænder i vandtønden efter at han havde plukket blomsterne, da nogen klappede ham på skulderen:

"Virgilius! Hvad vej er du kommet?"

"Over bakkerne fra Tibur, fra Mæcenas!"

"Velkommen da, hvad kant du så end er kommet fra; sid ned, du trætte vandrer, i min hemicykel under mine oliventræer, mens stegespiddet snurrer og hakkeknivene går! Her ser du den plet, som for mig er verden ...!"

Efter at de første hilsener og spørgsmål var udvekslet, tog vennerne plads ved bordet. Værten var visselig en epikuræer, dyrker af nydelsen, men for at kunne nyde, måtte man være mådeholden; og måltidet var efter romersk skik ret frugalt, enkelt og smagfuldt.

Så kom bægrene frem, og vinen vækkede deres minder, skønt man jo påstår, at den ejer evnen til at udslukke dem.

"Nå, du har været i krig?" begyndte Virgilius.

"Ja, og jeg flygtede skændigt, som du ved!"

"Jeg har nok læst det i et af dine digte, men det er vel næppe sandt; du har vist bagtalt dig selv."

"Har jeg? Måske! Man vrøvler jo, når man digter."

"Du digter, kan du huske i Athen – du spurgte mig, om det var svært at digte? Hvordan faldt du da så på det?"

"Jeg trængte til penge!"

"Nu bagtaler du dig selv igen! Hvis alle fattige klienter skulle kunne skrive, så var verden fuld af digtere."

"Ja måske var det heller ikke af den grund! Men lad os nu tale lidt om dig! Om din Æneide."

Virgilius' ansigt blev mørkt.

"Den vil jeg ikke tale om."

"Er den færdig?"

"Mere end det! Den er forbi, ude!"

"Forbi?"

"Ja! Da jeg læste den, fandt jeg den mislykket! – Dér, hvor den ikke var Homer, var den ingenting! Det er nok straffen fordi jeg ville overstråle faderen ..."

"Har du tilintetgjort den?"

"Ikke endnu, men den ligger under segl for at tilintetgøres efter min død."

"Nu bagtaler du dig selv, og du er nedtrykt, Maro, ikke af år, måske heller ikke af arbejde, men af noget andet."

"Ja, af noget andet. Tanken om fremtiden gør mig urolig."

Horatius rystede sin pokal og reciterede:

> "Søg ej, – thi det er brødefuldt, – efter den grænse, som guderne mellem vort liv og vor død har sat, søg ikke skæbnens vej i de kaldæiske mørke tal, før den selv agter at møde dig, klar kun din vin, min ven! Medens vi tales ved, flygter livet misundeligt. Nyd hver en dag, mistro den kommende!"

"Det kan jeg ikke," afbrød Virgilius ham, "jeg kan ikke drukne min sorg i bægeret, når jeg ser mit fædreland gå under."

"Har Rom nogensinde været så mægtig som nu? Ejer vi ikke hele den kendte verden, Ægypten, Syrien, Grækenland, Italien, Spanien, Germanien, Gallien, Britannien! Er der noget tilbage, hvis jeg undtager Indien og Persien? Og alligevel lever vi i fred: Jani tempel er lukket, jorden dyrkes, kunsterne blomstrer og handelen har aldrig været som nu!"

"Ja, det er freden før krigen! For alle disse erobrede folk er vågnet og kaster nu deres blikke på Rom; ikke som før på Grækenland, for Grækenland er ødelagt, er gået ind i den store hvile. Ved du at Sulla og Mithridates er draget hen over Hellas med myrderier og plyndringer, så at al videnskab og kunst er flygtet til det ægyptiske Alexandria eller til det fremspirende Byzans! Ved du, at sørøvere af ukendt herkomst nylig har plyndret hvert eneste tempel i Hellas, så at der knap nok kan holdes gudstjeneste mere. Oraklerne er forstummet, digterne tier som sangfugle i uvejr, de store tragedier spilles ikke mere, folk vil kun se på farcer og gladiatorspil. En ruin er Hellas, og Rom bliver det også snart!"

"Tiden er ond, det erkender jeg, men hver gang den er gået tilbage, forberedte den samtidig en ny tid. Høstens løv gøder

jorden for den kommende vår, naturen, livet og historien fornys altid gennem døden. Derfor er døden for mig kun en fornyelse, en omskiftelse, og når jeg møder et ligtog, siger jeg altid til mig selv: hvor det dog er skønt at leve!"

"Min kæreste Flaccus, i dine drømme lever du jo i guldalderen, mens vi andre tynges af den jernalder, vi lever i! Husker du, hvordan Hesiodus allerede har klaget sig?"

"Nej, det har jeg glemt, – men for at være dig til behag skal jeg høre på dig!"

"Det er et jernfolk, den nuværende slægt, siger han, og aldrig hviler den fra arbejdets byrde, ikke om dagen, ikke om natten! Et syndigt folk er det og guderne sender dem besværlige sorger; men selv når de sender dem glæder, bliver de dem til ulykke. Engang skal Zeus udrydde dem, de fødes med grå tindinger som gamle mænd, tandløse, skrøbelige, med skaldede hoveder. Ikke er faderen sit barn bevågen, ikke barnet sin fader, ikke gæsten sin vært, ikke tjeneren tjeneren, ikke broderen sin broder. Børnene vanærer deres gamle forældre, smæder dem, taler uvenlige ord, disse unge skurke, som ikke kender den guddommelige hævn, og som aldrig belønner deres grånende forældre for den omhu, de har skænket dem i deres barndom. Retten sidder i næven, og den ene by ødelægger den anden. Redelighed og troskab mod de løfter, man har givet, belønnes aldrig, lige så lidt som godhed og retfærdighed. Nej, den, som øver synd og bryder lov, han får æren. Skurkene bedrager de ædle og begår méned uden tøven; misundelsen forfølger menneskene, disse ulyksalige væsener med deres afskyelige stemmer og rædselsfulde ansigter, de, som glædes ved det onde og den skade, de kan gøre."

"Ja, således talte Hesiodus for tusind år siden og jeg må bekende, at det passer endnu, men hvad er der at gøre ved det?"

"Ja, det passer endnu! Cicero blev myrdet og jeg var tilbøjelig til at følge Catos eksempel, han gik jo i døden for at undgå at synde. Jeg synker, Flaccus, ned i løgn og hykleri; men jeg vil ikke nedad, jeg vil op! ... Jeg har lovsunget Augustus og hans søn Marcellus, men jeg tror ikke længere på dem, de er ikke fremtiden! Derfor skal *Æneiden* brændes!"

"Du gør mig urolig, Maro! – Men hvad tror du da på?"

"jeg tror på sibyllen, der har forudsagt, at jernalderen snart skal være forbi og guldalderen komme tilbage."

"Du har sunget om det i den fjerde ekloge, kan jeg huske ... Har du feber?"

"Jeg tror, jeg har det ... Kan du huske, nej, vore fædre kan huske, da Kapitolium brændte sammen med de sibyllinske bøger. Men nu er der kommet nye bøger fra Alexandria og i dem har man læst, at en ny tid snart vil begynde, at Rom skal forgå, men bygges op igen, og at en guldalder ..."

Her tav spåmanden.

"Tilgiv mig, Flaccus, men jeg er syg, og jeg må hjem før Campagnens tåger stiger."

"*Eheu fugaces Posthume, Posthume! Labuntur anni!* Jeg følger dig, min ven, på mit æsel, for du er syg! Men:

> En mand med fast, retfærdigt sind
> bliver ej forsagt, ej vankelmodig
> af blinde landsmænds iver og ej heller
> af rå tyranners trusler.

Faldt verdens bygning sammen
mellem ruinerne stod han oprejst, fri af rædsel tilbage."

Nogle dage senere døde Virgilius i Neapel. Man åbnede hans testamente og fandt virkelig et ønske om, at hans *Æneide* skulle brændes. Men man efterkom ikke ønsket.

Efterverdenen har dømt forskelligt om denne forbrydelse mod en døendes sidste vilje: Nogle mener, at det var skade, andre mener, at det var godt.

Da kristendommen kom, blev Virgilius regnet blandt profeterne; *Æneiden* blev betragtet som en sibyllinsk bog og blev indlemmet i liturgien; man valfartede til digterens grav, og senere blev han af Dante ophøjet til mere end en helgen.

Leontopolis

En karavane havde slået lejr på en høj øst for det gamle ægyptiske Heliopolis. Der var mange folk, og alle var de hebræere; på kameler og æsler var de draget bort fra Palæstina gennem ørkenen, den samme ørken, som Israels børn var vandret igennem for over tusind år siden ...

I aftenens tusmørke, i halvmånens svage skin, sås der hundreder af lejrbål, og ved dem sad kvinderne med deres små børn, mens mændene hentede vand. Aldrig havde vel ørkenen set så mange små børn; og da de nu skulle gøres i stand til natten, genlød lejren af børnenes skrig. Den var som et eneste stort barnekammer. Men da tvætningen var forbi, og de små blev lagt ved deres mødres bryst, tav skrigene, det ene efter det andet, – og der blev efterhånden helt stille i lejren.

Under en sykomor sad en kvinde og gav sit barn die; ved siden af dem stod der en hebræisk mand og fodrede sit æsel med visse. Da han var færdig, gik han op på højen og spejdede ud mod nord.

En fremmed, efter dragten at dømme en romer, gik forbi og mønstrede kvinden og barnet, som om han på en eller anden måde indregistrerede dem.

Hebræeren blev urolig, og for at skjule sin uro, begyndte han en samtale med romeren.

"Sig mig, vandrer, er det solens by, dér i vest?"

"Du ser den!" svarede romeren.

"Det er altså Beth Semes?"

"Heliopolis, ja – hvor grækere og romere har hentet deres visdom; Platon selv har været her ..."

"Kan Leontopolis også ses herfra?"

"Du ser templets tinder to mil herfra mod nord."

"Dette er altså landet Gosen, som vor fader Abraham besøgte og som Jakob fik sig tildelt," sagde hebræeren, og vendte sig til sin hustru, der kun svarede ved at bøje hovedet.

Og til romeren:

"Israel vandrede ud af Ægypten til Kanaan, men efter det babyloniske fangenskab gik en del tilbage hertil og slog sig ned her. Dette ved du."

"Jeg ved det nok, og nu har israelitterne formeret sig her til mange tusinde sjæle; desuden har de bygget sig deres eget tempel, netop det, du ser i det fjerne. Vidste du det?"

"Jeg har nok hørt om det! Men dette er altså romersk land?"

"Det er det!"

"Alt er romersk nu for tiden: Syrien, Kanaan, Grækenland, Ægypten ..."

"Germanien, Gallien, Britannien; verden er Roms nu, som den cumæiske sibylle har forudsagt."

"Godt! Men verden skal frelses gennem Israel, ifølge Guds eget løfte til vor fader Abraham."

"Den fabel har jeg også hørt, men for tiden er det Rom, der ejer forjættelsen. – Kommer du fra Jerusalem?"

"Jeg kommer gennem ørkenen ligesom de andre, og jeg medfører hustru og barn."

"Barn, ja! Hvorfor slæber I så mange børn med jer?"

Hebræeren tav; men da han mente, romeren vidste grunden, og da denne i øvrigt så ud som en velvillig mand, besluttede han

at sige sandheden.

"Jo," sagde han, "tetrarken Herodes fik den spådom at høre af vise mænd fra Østerland, at en judakonge var født i Bethlehem. For at undgå den fare, som måske truede ham, lod Herodes alle drengebørn myrde, som var født i den egn og på den tid. Aldeles som farao lod vore førstefødte dræbe, mens Moses blev reddet for at frelse vort folk ud af den ægyptiske trældom."

"Hør du, hvad er det for en konge, du taler om? Hvem skulle det være?"

"Det er Messias, den forjættede."

"Tror du, han er født?"

"Jeg kan ikke vide det!"

"Jeg ved, at han er født," sagde romeren; "han, der skal beherske verden og lægge alle folk under sit scepter."

"Hvem skulle det være?"

"Kejser Augustus."

"Er han af Abrahams sæd eller af Davids hus? Det er han jo ikke. Og er han kommet med freden, sådan som Jesaias har profeteret: 'Hans herredømme skal være stort og der skal ikke være nogen ende på freden'? Kejseren er tilvisse ingen fredens mand."

"Farvel, Israels barn; nu er du romersk undersåt; vær du tilfreds med den frelse, som kommer fra Rom; nogen anden kender vi ikke."

Romeren gik. Hebræeren nærmede sig sin hustru:

"Maria!" sagde han.

"Josef!" svarede hun. "Gå stille! Barnet sover!"

Lammet

Herodes Antipas, tetrarken, var kommet til Jerusalem, fordi han havde sporet uro blandt befolkningen dér. Nu var han taget ind hos statholderen Pilatus, hvor han skulle blive påsken over for at ordne stadens anliggender. Da han den foregående aften havde været i cirkus og set på gladiatorkampene med de efterfølgende orgier, sov han så længe om morgenen, at hans vært var gået op på husets tag for at spadsere tiden bort, til gæsten måtte vise sig.

Under ham lå den hellige stad med Moria bjerg, med Zion og Davids hus. I nordvest og vest strakte Saronsdalen sig ned mod Middelhavet, der i den klare luft sås som en blå stribe fem mil borte. I øst rejste Oliebjerget sig med sine haver og vingårde, sine oliventræer, figentræer og terebinter; nedenfor dets fod randt bækken Kedron, hvis bredder lå i vårdragt med blomstrende rosenlaurer, med tamarisker og pile.

Statholderen var ikke rolig i sindet, og han standsede ofte ved balustraden for at se ned i templets forgård, hvor et usædvanligt røre herskede, idet man samlede sig i klynger, som opløstes, men straks efter dannedes igen, større end før.

Langt om længe kom tetrarken, morgensløj og med blodsprængte øjne. Han hilste kort og satte sig med det samme, som for at give audiens. Men han havde svært ved at komme på gled, hagen hang, og han vidste ikke, hvorledes han skulle begynde, for han havde glemt sit ærinde under nattens orgier.

Pilatus kom ham til hjælp:

"Tal, Herodes! Dit hjerte er fuldt og dit sind uroligt."

"Hvad sagde min broder?"

"Vi talte i går om den mærkelige mand, som ophidser folket."

"Rigtigt! – Jeg lod denne Johannes henrette; er det måske ham, der går igen?"

"Nej, nu er det en anden!"

"Er der da to?"

"Ja, det her er en anden."

"Men så har de i hvert fald samme historie; en bebudelse af deres fødsel og en fabel om en overnaturlig fødsel, akkurat ligesom mytologiens Perseus og historiens filosof Platon. Har man ikke forvekslet nogle personer?"

"Nej, ingenlunde."

"Hvad er det, han hedder? Josua, Jesse ..."

"Han hedder Jesus og synes at have tilbragt sin barndom i Ægyptens Heliopolis og Leontopolis ..."

"Det er nok en mager eller troldkarl; kan han ikke komme og adsprede mig lidt?"

"Han er vanskelig at finde; snart er han her, snart dér. Men vi kan jo spørge ypperstepræsten, jeg har ladet ham kalde, og han står dernede."

"Hvad er det for en larm i tempelgården?"

"Det er fordi, kejserens billede skal opstilles i templets allerhelligste."

"Rigtigt! Vor nådige kejser Tiberius lever som en gal på Capri, tager mod prygl af sin brodersøn Caligula, om han da ellers kan kaldes brodersøn, når sønnerne er gift med deres mødre, og nu skal han være gud. Haha!"

"Antiokus Epifanes lod Zeus opstille i jødernes helligdom, men det var dog en gud. Opstiller de nu dyret Tiberius, får vi

oprør."

"Hvad er der at gøre ved det? – Kald præsten herop!"

Pilatus gik ned for at hente ypperstepræsten Kaifas.

Herodes lukkede øjnene og foldede hænderne over brystet. Alt, hvad der vedkom tjenesten, betragtede han som noget, der kun tjente til at forstyrre ham i hans adspredelser, og han satte i almindelighed pris på korte processer.

Da Pilatus vendte tilbage, ledsaget af Kaifas, vågnede tetrarken af sin slummer uden at vide, hvor han befandt sig, eller hvad talen var om.

Pilatus gik hen til sin overordnede, vakte hans bevidsthed og fik hans opmærksomhed henvendt på det nærværende.

Hans første iagttagelse var: Det larmer i templet! for denne larm havde forstyrret ham i hans søvn. – "Ja, så, der har vi præsten. Hvad er det for en støj dernede?"

"Det er galilæeren, som er gået til håndgribeligheder og har uddrevet kræmmerne af templet."

Herodes blev nysgerrig.

"Lad os se ham!"

"Han er allerede borte."

"Sig os, ypperstepræst, hvordan forholder det sig med den mand? Er han Messias?"

"Hvor skulle det være muligt? En stakkels tømrersøn, som er svaghovedet."

"Er han profet?"

"Han ophidser folket og bryder loven; han er en frådser og dranker, og han bespotter Gud; ja, han siger om sig selv, at han er Guds, den allerhøjestes søn."

"Har I vidner?"

"Ja, men de modsiger hinanden."

"Skaf da nogle, der er bedre, nogle, hvis vidnesbyrd stemmer overens. – Men nu, præst, skal vi tale om noget andet. Du ved, at kejseren gennem en senatsbeslutning har fået bevilliget apoteose, og at hans billede skal opstilles her i templet. Hvad synes I om det?"

"Vi lever af kejserens nåde, men sker den vanhelligelse, da går vi alle i døden, som vore makkabæere har gjort det."

"Gå da i døden!"

Kaifas grundede et øjeblik, inden han svarede:

"Jeg vil sammenkalde det høje råd og meddele det kejserens vilje."

"Gør du det! Og inden påske skal du have bragt mig galilæeren, for jeg vil se ham."

"Som du befaler!"

"Gå da i fred!"

Kaifas fjernede sig.

"Det er et hårdt folk, de israelitter," sagde Pilatus for at sige noget.

Men Herodes svarede lidt tvært: "Jeg er også af Israel, for jeg er edomit, af Esaus slægt, og min mor var en samaritansk kvinde af det foragtede folk."

Pilatus, som mærkede, at han havde været uheldig, slog tre gange med sin embedsstav i gulvet. En stor luge åbnedes, og gennem den hejsedes et bord, forsynet med alle de lækkerier, en romer dengang kunne ønske sig.

Herodes' åsyn lysnede.

I præsternes forgård stod Kaifas og Annas og talte sammen.

"Når vi ikke kan undgå vanhelligelsen," sagde Kaifas, "og kejserbilledet skal rejses i det allerhelligste, hvorved folket vil gå til grunde i oprør, da er det os bedre, al vi bringer Herren vort offer, og at én dør for hele folket."

"Du taler ret. Et usædvanligt forsoningsoffer må vi bringe. Lad os da, nu påsken stunder til, ofre galilæeren!"

"Vel! Men offeret skal være rent. Er galilæeren ren?"

"Ren som et lam."

"Lad ham da tage Israels synder på sig, at vi må finde frelse i hans blod. Hvem skal overgive ham i vore hænder?"

"En af hans disciple, som venter derude!"

"Før ham ind!"

Johannes, senere kaldet Evangelisten, førtes ind, og Kaifas begyndte forhøret:

"Hvilket vidnesbyrd har du at aflægge om din lærer? Har han sat sig op mod Mose lov?"

"Han har fuldkommet loven."

"Men hvilket nyt bud har han da indført i vor hellige lov?"

"Elsker hinanden!"

"Har han sagt om sig selv, at han er jødernes konge?"

"Mesteren har sagt: Mit rige er ikke af denne verden."

"Har han ophidset børnene mod deres forældre?"

"Mesteren har sagt: Den, der elsker fader eller moder højere end mig, han er mig ikke værd."

"Har han sagt, at man har ret til at forsømme sine borgerlige pligter?"

"Mesteren har sagt: Søger *først* Guds rige og hans retfærdighed."

"Har han befalet arbejderen at lade arbejdet ligge?"

"Mesteren har sagt: Kommer til mig, alle I, som arbejder og er besværede."

"Har han sagt, at han vil erobre verden?"

"Mesteren har sagt: I denne verden lever I under tvang; men vær ved godt mod, for jeg har overvundet verden."

Kaifas blev træt af det.

"Efter alt, hvad jeg har hørt og erfaret, så har dette menneske ikke svaret på et eneste spørgsmål."

"Mesteren svarer i ånd og sandhed, men I spørger efter kødet og bogstaven. Vi er ikke samme ånds børn."

"Jeg forstår ikke noget af det."

"Han har sendt mig til at forkynde evangelium for de fattige, til at læge de knuste hjerter, til at prædike frihed for de fangne, syn for de blinde og forløsning for dem, livet har brudt."

"Det, du har sagt i uforstand, unge mand, kan hverken bringe dig eller din mester nogen pris."

"Ve eder, når menneskene priser eder; den, som viger for det onde, skal blive hver mands bytte."

Kaifas vendte sig til Annas:

"Det er vel ikke ham, som skal overgive galilæeren til os?"

"De har sendt os en anden! – Hør du, hedder du Iskariot?"

"Nej, jeg hedder Johannes."

"Gå da i fred, men send os Iskariot i stedet. Men vent! Sig os blot først i to ord, hvad din mester lærer om livets mening?"

"Døden er de frommes vinding," svarede Johannes uden at betænke sig.

"Er ikke livet selv ..."

"Gennem døden skal I indgå til livet!"

"Vi har hørt tilstrækkeligt! Gå!"

Men Kaifas gentog endnu engang for sig selv, som for bedre at forstå ordene:

"Døden er de frommes vinding."

Nu hørtes der larm fra torvet og rådhuset. Annas og Kaifas steg op på den krenelerede mur for at få at vide, hvad der var på færde. Der stod allerede nogle levitter og kiggede.

"Er han grebet?"

"Ja, han er allerede grebet som oprører, for han bød sine disciple 'at sælge kappen og købe sværd [Note 9)], hvis de ingen havde'."

"Fandt man dem bevæbnede?"

"Man fandt to sværd."

"Da er han allerede dømt."

I samme øjeblik hørtes et råb stige fra rådhuspladsen; først svært at forstå, derpå tydeligere og tydeligere. Og folkemassen råbte: "Korsfæst! Korsfæst!"

"Er det ikke temmelig hårdt, som straf betragtet?" sagde Kaifas.

"Nej," svarede levitten; "én af hans disciple, kaldet Simon eller Peter, drog sit sværd og huggede til tjeneren Malkus, så at han sårede ham."

"Har vi da mere vidnesbyrd behov?"

"Men mesteren sagde: 'Stik dit sværd i balgen; for den, som drager sværd, skal omkomme ved sværd!'"

"Det her er ikke til at blive klog på!" sagde Annas og gik ned fra muren.

Men folket råbte: "Korsfæst! Korsfæst!"

Vilddyret

Udenfor Jupiter Latiaris' tempel i Rom mødtes to mænd af middelklassen. De standsede begge for at betragte det nye tempel, der var uligt alle andre templer og så ud, som det havde været genstand for en jordrystelse: soklen var bygget som en tagrygning, søjlerne stod på hovedet med kapitælerne nedad, og taget var dannet som et murfundament, forsynet med kælderluger.

"Så mødes vi her igen, hebræiske mand," sagde den ene, som lignede en romersk handlende. "Var det ikke i Jaffa, vi sidst sås?"

"Jovist!" svarede hebræeren. "Romerne mødes overalt – ja, hvad mere er: er hjemme overalt; hebræerne mødes også overalt, men er ingensteds hjemme. Men sig mig: hvis tempel er dette?"

"Det er Vilddyrets, kejserens, Caligulas, galningens, morderens, blodskammerens tempel, som han har rejst til sin egen ære. Hans billedstøtte står derinde, og galningen går derind hver dag for at dyrke sig selv."

Her gjorde romeren et tegn på sin pande, idet han førte højre hånds pegefinger først oppe fra nedefter og derpå fra venstre til højre.

Hebræeren betragtede ham forundret.

"Er du ikke en romer?"

"Jo, jeg er en romersk kristen."

"Hvor bor du?"

"Hernede under Rom, i klippens gange."

Han pegede på et hul i jorden, som lignede den slags huller, der fører ned til kloakkerne.

"Bor du nede i jorden?"

"Der bor vi kristne, der ligger vi som frø i jorden og gror."

"Men det er jo gravkamre, det dernede!"

"Ja, vi er begravet med Kristus og venter på opstandelsen."

"Har I også templer dernede?"

"Vi holder vor gudstjeneste der, og i dag fejrer vi Jesu fødsel."

"Der kommer nogen oppe i strædet," sagde hebræeren.

Romeren åbnede lugen, som dækkede hullet i jorden, for at stige ned.

Da hørtes der fra jordens indre en korsang:

"Og staden behøver ikke sol eller måne,
thi Guds herlighed oplyser den,
og dens lys er Lammet!"

"Hvem er Lammet?" spurgte hebræeren.

"Jesus Kristus, verdens frelser."

"Synes du, verden er frelst nu, når galningen Caligula er –"

"Verden skal blive frelst, hvis vi er stille i håbet."

"I har altså taget forjættelsen fra Israel?"

"Nej, vi har arvet forjættelsen, thi Kristus var af Israels Juda stamme."

"Der kommer nogen!"

"Farvel da! Vi mødes igen, for jorden er vor!"

Inde i templet, som af almuen kaldtes "den omvendte verden", sås en mand, dirrende af forskræmthed, snige sig

langs med væggen, som var han bange for at vise ryggen frem. Han havde en ynglings ansigt, men det ejede ikke et hår til indfatning. Hans overlæbe droges op i den venstre mundvig, hvorved en lang rovtand kom til syne, og samtidig hermed skød det højre øje en hastig stråle, som en giftig pil. Langs med væggen sneg han sig frem mod templets apsis, hvor en billedstøtte var rejst, en kopi af den rædde mand selv, og så omhyggeligt var der sørget for ligheden, at selv klæderne var de samme.

"Er præsten her?" hviskede den gale kejser, for ham var det.

Intet svar.

"Præst! Lille præst, jeg er så bange, kommer du ikke?"

Nu trådte en offerpræst frem, og idet han faldt på knæ for kejseren, tilbad han ham:

"Jupiter, *optimus maximus latiaris*, skræm dine fjender!"

"Har jeg da fjender? Ja, det er derfor, jeg er så bange. Tror du, jeg er en gud?"

"Du er det!"

"Lad da tordenen buldre, så skræmmer jeg mine fjender."

Præsten slog på en pauke, og det drønede i templet.

Kejseren lo, så alle tænderne sås.

"Præst!" råbte han, idet han satte sig i en tronstol, "nu skal du ofre til mig!"

Præsten tændte en ild på det lille alter foran galningen, som talte således:

"Herligt dufter det! Nu er jeg den mægtigste i himlen og på jorden. Jeg dømmer de levende og de døde, jeg nedstyrter i Tartaros og ophøjer til Elysium – tænk, hvor jeg er mægtig! Jeg tømmer havets vover og byder stormen lægge sig, jeg råder over

planeternes baner, jeg er den, som skabte Kaos, og menneskeslægten ligger for mine fødder, lige fra Britanniens urskove til Nilens kilder, som jeg alene har opdaget. Jeg har ophøjet min yndlingshest *Incitatus* til konsul, og folket har anerkendt hans værdighed. Præst, tilbed mig! eller glemmer du, hvem jeg er? Nej, det er *mig*, som skal tilbede mig selv i mit billede. Cajus Cæsar Caligula, jeg dyrker dig, verdens herre, således som jeg dyrker mig selv! Jupiter Latiaris Caligula!"

Han faldt på knæ foran billedstøtten.

"Der kommer nogen!" advarede præsten.

"Dræb ham!"

"Det er tribunen Cassius Chæræa!"

"Skræm ham!"

"Chæræa lader sig ikke skræmme."

Tribunen trådte ind, uden frygt og uden ceremonier.

"Cajus Cæsar, din hustru er død!"

"Så meget desto bedre," svarede kejseren.

"Dit eneste barn er knust mod en væg!"

"Tænk, hvor morsomt!" lo den gale.

"Og nu skal du selv dø!"

"Det kan jeg ikke. For jeg er udødelig."

"Jeg venter på dig udenfor. Her må det ikke ske!"

"Kryb ud med dig, myre, min fod er for vældig til at knuse din lidenhed!"

Nu hørtes en sang stige op fra templets grund eller fra jorden, det var barnestemmer.

Kejseren blev bange igen og krøb ind under stolen. Chæræa, som ventede ved døren, tabte tålmodigheden.

"Kommer du, hund, eller jeg slår dig ihjel, hvor du er!"

"Chæræa," jamrede kejseren, "dræb mig ikke, jeg skal kysse din fod!"

"Kys den da, når jeg nu træder dig ihjel!"

Og den kæmpestore mand kastede stolen til side, stillede sig oven på galningen og trampede med hælen hans strubehoved sønder, så tungen trængte frem af munden, hånspyende endnu i døden.

Vilddyret havde tre hoveder; det andet hed Claudius. Han sad og spillede terning med sin ven, Cajus Silius, der var berømt for sin rigdom og skønhed.

"Følg med i spillet!" hvæsede Cæsar.

"Jeg følger jo med!" svarede vennen.

"Nej, du er åndsfraværende. Hvor var du henne i nat?"

"Jeg var i Suburra."

"Du skal ikke gå i Suburra. Du skal være her hos mig. Følg med i spillet!"

"Jeg følger med, alt hvad jeg kan; men hvad spiller vi om??"

"Du spiller om dit liv."

"Og du, Cæsar?"

"Også om dit liv."

"Og hvis du taber?" spurgte Silius.

"Så mister du livet."

Kejseren slog i bordet med terningbægeret. Sekretæren Narcissus trådte frem.

"Giv mig nogle skriveapparater, Narcissus! – Mod slangebid skal man bruge takstræets harpiks ..."

"Og mod gifttyde?"

"Cicuta? Mod den findes intet middel. Følg med i spillet, ellers bliver jeg vred!"

"Du kan ikke blive vred!" svarede Silius.

"Nej, det er sandt, det gider jeg heller ikke; jeg sagde det bare!"

Kejserens gemalinde, den berygtede Messalina, var imidlertid kommet ind i værelset.

"Hvorfor sidder Silius her og spiller, når han skal følge mig i teatret?"

"Han er tvunget til det!" svarede kejseren.

"Hvilke rettigheder har du, stymper, over ham?"

"Han er min slave, alle er slaver af verdens herre. Derfor er Rom den mest demokratiske af stater, for alle borgerne er lige, lige for mig og Gud."

"Han er din slave, men min mand!" sagde Messalina.

"*Din* mand? Jeg er jo gift med dig."

"Ja, hvad så?"

"Tror du, du kan gå hen og gifte dig uden at spørge mig om forlov?"

"Ja, hvorfor ikke?"

"Du er da i hvert fald morsom, Messalina. Og jeg tilgiver dig! – Gå nu, børn, og mor jer godt! Narcissus skal spille med mig."

Da kejseren var blevet ene med sekretæren, skiftede hans ansigt udtryk.

"Følg efter dem, Narcissus!" hvæsede han. "Tag Locusta med og ræk dem bægeret! – Siden tager jeg Agrippina!"

Men da Silius og kejserinden var kommet udenfor døren, spurgte Silius uskyldigt:

"Har du selv ladet champignonerne anrette, som han skal spise til aften?"
"Nej – jeg har ikke tilberedt dem selv, det har Locusta gjort, og hun forstår sine sager!"

Vilddyrets tredje hoved hed Nero. Han var en værdig søn af Agrippina, havde forgivet sin halvbroder Britannicus, myrdet sin moder, sparket sin hustru ihjel, og sluttelig, med alle brugelige ceremonier, giftet sig med en gladiator. Han forfalskede mønten og plyndrede templerne. Han gjorde en kunstrejse til Grækenland, hvor han først optrådte som sanger og hjemførte 1800 kranse, siden som vognstyrer, og skønt han væltede, fik han dog prisen, fordi ingen turde nægte ham den.

Så dybt var Rom og Hellas sunket, at Claudius var en engel mod dette uhyre; men han blev også optaget blandt guderne. [Note 10)]

Kejseren var denne dag kommet hjem fra en kunstrejse og havde fundet sin hovedstad i flammer. Da han så ofte i fuldskab havde raset mod det gammeldags Rom med de trange gader og forfaldne bindingsværkshuse, samt ved flere lejligheder ønsket ild i alle hjørner af byen, blev han nu mistænkt for mordbrand. Han sad i sit palads på Esquilinerhøjen i den store søjlehal, og nød den pragtfulde ildsvåde.

Det var en marmorsal, som kun havde få møbler, da Nero var bange for, at snigmordere skulle finde skjulesteder derinde. Men i salens baggrund sås et stærkt og dobbelt, gyldent jerngitter, og bag det skimtede man to gulbrune, libyske løver. Kejseren kaldte dem sine katte.

Ved gitterlågen stod to slaver, Pallas og Alexander, vogtende på enhver omskiftelse i herskerens åsyn.

"Han ler," hviskede Pallas, "så er vort liv forbi. – Broder, vi mødes igen! Bed for mig, og giv mig fredskysset!"

"Herren skal forløse dig fra alt ondt og frelse dig, på det, at du må skue hans himmelske rige. Det forgængelige må iklædes uforgængelighed, og det dødelige udødelighed."

Kejserens røde ansigt, rødt af vin og af ildskæret, begyndte at få et spændt udtryk, og man så på hans øren og øjne, at han lyttede til noget udenfor salen. Hørte han måske, hvorledes folkemængden hviskede deres mistanker frem om mordbrænderen?

"Pallas!" råbte han. "Rom brænder ned til grunden."

Slaven blev stum af skræk.

"Pallas! Er du døv?"

Intet svar.

"Pallas, er du stum? – De siger dernede, at det er mig, som har stukket ild på staden; men det er ikke sandt! Løb ud på gaderne og fortæl allevegne, at det er de kristne, som har gjort det!"

"Det vil jeg ikke!" svarede slaven.

Nero troede, at han havde hørt fejl.

"Ved du ikke, at de kristne er troldmænd, og at de bor som rotter nede i gravgangene, at hele Rom hviler på kristne! Jeg har tænkt på at lede Tiberen ind og drukne dem, eller åbne kloakkernes vægge og sætte katakomberne under dynd. Deres sibyllinske bøger har forkyndt Roms undergang, skønt de siger Babel i stedet for Rom! Se, nu tager ilden fat i Kapitolium! Pallas, løb ud og sig, at de kristne har gjort det!"

"Det vil jeg ikke," svarede Pallas højt og tydeligt, "for det er løgn!"

"Nu hørte jeg det!" brølede kejseren og rejste sig. "Du vil ikke gå ud i staden; gå da ind gennem lågen der og leg med mine katte!"

Han åbnede den første gitterlåge og skød Pallas ind i løvernes forgård.

"Alexander!" sagde Pallas med høj røst: "Husk, jeg har budt dig, at du skal være fast og frimodig!"

"Jeg ved, at min forløser lever, og at han engang skal opvække mig af jorden!"

"Hvad er det for et sprog, I taler?" spurgte kejseren og trak i en kæde, som åbnede den anden låge ind til løverne.

"Alexander, løb ud i staden og fortæl, at det er de kristne, som har sat ild på Rom!"

"Nej," svarede Alexander, "for jeg er selv en kristen."

"Hvad *er* en kristen?"

"'Så elskede Gud verden, at han gav sin søn, den enbårne, på det, at hver den, som tror på ham, ikke skal fortabes, men have det evige liv.'"

"Skal du leve evigt? Har jeg ikke magt til at dræbe dig?"

"Du har ingen anden magt over mig end den, som er givet dig ovenfra."

"Han er ikke bange for døden! – Lentulus! Kom hid med ild; så skal jeg sætte blus på dine klæder, og lad os så se, om du ikke kan brænde, jeg skal tænde dit hår i lue – dit skæg ... dine negle, men først skal vi dyppe dig i olie og nafta; i beg og svovl skal jeg drukne dig, så det skal vise sig, om du har et evigt liv. Lentulus!"

Lentulus styrtede ind:

"Herre, der er oprør i staden, fly!"
"Skal jeg flygte? – Kom først med ild!"
"Spanien har rejst sig og udråbt Galba til kejser!"
"Galba! *Eheu fugaces Posthume* Note 11)... Galba! – Nuvel, lad os flygte, men hvorhen?"
"Gennem katakomberne, herre!"
"Nej, der bor de kristne, og de vil dræbe mig."
"De dræber ingen," sagde Alexander.
"Ikke engang deres fjender?"
"De beder for deres fjender."
"Da er de forrykte! – Så meget desto bedre!"

De kristne havde forsamlet sig i en af katakombernes krypter.
"Kapitolium brænder, det er hedningenes Zion," sagde Alexander.
"Herren Zebaoth tager hævn for sit ødelagte Jerusalem!"
"Sig ikke, at han hævner sig, men at han straffer!"
"Der kommer nogen i gangen!"
"Er det en broder?"
"Nej, han gør ikke knæbøjning for korset."
"Da er det en af bødlerne!"
Kejseren kom til syne, i pjalter, smudsig og med et lommetørklæde viklet om panden. Da han nærmede sig de kristne, som han antog for grækere på grund af deres hvide kapper, blev han rolig og besluttede at underhandle:
"Er I grækere?"

"Her er ikke jøde eller græker, ikke barbar eller skyther, ikke træl eller fri, men alle er brødre i Kristus! Velkommen, broder!"

"Det er Vilddyret!" sagde Alexander.

Kejseren genkendte sin bortløbne slave, og i sin angst faldt han på knæ.

"Dræb mig ikke! Jeg er en fattig stenhugger, som er gået vild. Vis mig bare vejen ud af katakomberne, om jeg skal gå til højre eller til venstre."

"Kender du mig?" spurgte Alexander.

"Alexander!" svarede kejseren.

"Som du ville brænde levende! Det er mig!"

"Nåde! Dræb mig ikke!"

"Rejs dig, Cæsar! Dit liv står i Guds hånd."

"Giver I mig nåde?"

"Du skal få en vejviser!"

"Sig mig bare, om jeg skal gå til højre eller til venstre, så skal jeg nok selv sørge for resten."

"Gå til venstre."

"Men hvis du nu lyver!"

"Det kan jeg ikke; ser du, det er forskellen på os to!"

"Hvorfor lyver du ikke? Det ville jeg gøre."

"Gå til venstre!"

Kejseren fattede tillid til Alexanders ord og gik. Men da han havde gjort nogle skridt, standsede han og vendte sig om.

"Tvi være jer, I slaver! Nu skal jeg nok hjælpe mig selv!"

Det var en frygtelig uvejrsnat, da Nero fulgt af drengen Sporus og nogle slaver nåede til sin frigivnes, Phaons landgård. Phaon vovede ikke at tage imod kejseren, men rådede ham til at

skjule sig i en lergrav; men Cæsar ville ikke stige ned i jorden. Alligevel sprang han, da han hørte forfølgerne komme, ud i en dam og blev stående i vandet. Derude fra hørte han, hvorledes de, der søgte ham, talte om, at han var dømt til at piskes ihjel. Efter nogen tøven, stødte han dolken i sit bryst.

Hans amme, Acte, som også havde været hans elskerinde, begravede ham på den træbevoksede høj Monte Pincio. Og det romerske folk elskede ham efter hans død og bar længe blomster til hans grav. Men de kristne så i ham Apokalypsens vilddyr og Antikristen.

Note 10: **Men han blev også optaget blandt guderne.:** I den originale oversættelse fortolker oversætteren Strindbergs tekst, som at det er Nero, der deificeres – men det er ikke det, Strindberg skrev, og det var Claudius, som iflg. historien blev guddommeliggjort, hvorimod Nero netop ikke blev det. *Red.anm.*

Apostata

Da der var gået tre hundrede år og noget mere efter Kristi død, flyttede verdenshistorien sin thespiskærre fra Middelhavet mod øst. Grækenland var gået ind i den store hvile, Rom lå i ruiner og var blevet et lydrige, Jerusalem var ødelagt, Alexandria ved Nildeltaet havde tabt sin indflydelse; verdens hovedstad lå ved det sorte hav og var en halvt østerlandsk koloni ved navn Byzans eller Konstantinopel, opkaldt efter Konstantin den Store. Den hedenske verden lå død hen, og kristendommen var statsreligion. Men kristendommens ånd havde ikke gennemtrængt kejserriget; troen fandtes der, mange forskellige slags tro, men hoffet levede værre end hedninger, og vejen til tronen i Byzans gik sædvanligvis gennem mord.

Men samtidig med at Europa var flyttet til Orienten, var der blevet gjort ny erobringer vest på og mod nord. Romerne sad inde med halvtreds byer ved Rhinen, og hele Gallien lå siden Cæsars tid under de romerske plove og dyrkede romerske guder i romerske templer.

Da kristendommen skulle indføres i Gallien, mødte den vanskeligheder. Landets egen religion, druidekulten, var nylig blevet forbudt af kejser Claudius, og den romerske religion var blevet indført. Men sådan at gå fra den ene religion til den anden tiltalte ikke nationen, og derfor befandt Gallien sig i en opløsningstilstand, fra hvilken der dog sås løfte om, at noget nyt ville vokse frem.

Men under Konstantins regering begyndte der fra andre sider at rejse sig farer for den galliske provins. Germanske

stammer, franker og allemanner blev lokket til af det fede lands frugtbarhed, bjergene dryppede jo af vin og markerne bugnede af den gule hvede. For at beskytte denne sin bedste provins, og måske også af andre grunde, sendte kejseren sit søskendebarn, sin svoger Julianus ud for at bekrige germanerne. Julianus var ganske vist opdraget i et kloster og ved universitetet, men han lod til også at forstå sig på krig, for han slog fjenden og drog derpå op til Lutetia Parisiorum.

Hæren var i spredte skarer trukket op over Mons Martis eller Martyrorum, som det også kaldtes. I spidsen gik den ubetydelige mand med filosofskægget – det var Julianus, udnævnt til Cæsar, men ikke af den grund kejser.

Helt oppe på bjergets top lå et Marstempel, men det var lukket. Da hæren havde slået lejr, gik Julianus alene op på skrænten for at betragte byen Lutetia, som han aldrig havde set før.

På øen mellem Seineflodens to arme lå selve byen med Jupiters tempel, men kejserpaladset og amfiteatret lå ovre på den venstre side af floden, på skråningen af Parnassets bjerg. I tre hundrede år, lige fra Cæsars tid, havde kejserne fra tid til anden opholdt sig her, og senest havde Konstantin den Store og Constantius beboet parisiernes Lutetia.

Da den tankefulde Cæsar en stund havde betragtet dalen og floden, udbrød han:

"Urbs! Dette er jo Rom! En flod, en dal, og høje, syv eller flere, aldeles som i Rom! Ser I ikke, at vi står på den Capitolinske høj, på den anden side har vi Janiculum, som er Parnassets

bjerg [Note 12)], og dér mod nord Mons Valerianus [Note 13)], det er jo vort Vaticanus! Og byen på øen! Øen ligner jo et skib, ganske som Tiberøen, og man har rejst en obelisk som mast, ligesom hos os! – De kaldte Byzans for Nova Roma, men Rom er som en orm; hvis man hugger den i to stykker, bliver hvert stykke ved at leve. Hvad siger du, Maximus?"

"De syv højes by og de syv kongers by var Rom; hvor mange der bliver her, kan ingen vide."

"Det har jeg aldrig tænkt over," svarede Julianus, "at Rom kun fik syv konger, lige så mange som den havde høje ... et sælsomt tilfælde!"

Maximus, mystikeren, der sammen med sofisten Priscus altid fulgte Julianus for at give ham lejlighed til at filosofere, indvendte straks:

"Der findes intet tilfældigt, Cæsar; alt er regnet ud og beregnet, alt er skabt i bevidst hensigt og indbyrdes overensstemmelse. Himlens hvælving og jordens runding ..."

"Det har han lært i Ægypten," afbrød Priscus ham, "for ægypterne ser jo Nilfloden i stjernebilledet Eridanus; det kunne more mig at få at vide, under hvilket stjernebillede dette Lutetia ligger."

"Det ligger under Andromeda, ligesom Rom," svarede Maximus, "men Perseus råder over det hellige land, så at Algol står over Jerusalem."

"Hvorfor kalder du det forbandede land for helligt?" udbrød Julianus, der ikke kunne styre sit ellers så rolige sind, så snart man talte om noget, der angik kristendommen, som han hadede.

"Jeg kalder det land for helligt, fordi verdens frelser er født dér. Og du ved, at han blev født uden fader, ligesom Perseus! Du ved også, at Perseus frelste Andromeda, ligesom Jesus Kristus skal frelse Rom og Lutetia."

Julianus tav, for som nyplatoniker var han modtagelig for analogier med perspektiver ud over øjeblikket, og det poetiske billede var for ham mere end en oratorisk pynt. Han var opdraget i et kloster af kristne præster og havde derfor tidligt fået indblik i den nye kristendoms læresætninger, men efterhånden som han gjorde bekendtskab med den almene filosofi, lagde han mærke til, at kristendommens første frø allerede syntes at være blevet nedlagt i Sokrates' og Platons lære; og da han senere fik lejlighed til at fordybe sig i nyplatonikernes filosofi, fandt han egentlig ingenting at indvende mod kristendommens nyligt fastlagte dogmer. Men han blev grebet af et grænseløst had mod disse galilæere, der nu ville tilegne sig al den foregående tids visdom og sætte deres eget navn på den. For ham var de tyve! – At Kristus var Guds søn, fandt han helt naturligt: thi som panteist mente han jo, at alle menneskers sjæle var født af Gud og var delagtige i Ham. Selv bekendte han sig til den nys antagne nicæanske læresætning, at Sønnen var af samme væsen som Faderen, men han opfattede dette på sin egen måde. Mirakler skete hver dag, og kunne jo simuleres af troldmænd. Syndefaldet godkendte han, for også Platon havde jo erklæret, at sjælen var fanget i materien, den syndige materie, som vi har fået pålæg om at bekæmpe; og dette havde Paulus bekræftet i sit brev til romerne, når han siger: "Det gode, som jeg vil, det gør jeg ikke, men det onde, som jeg ikke vil, det gør jeg." Og: "Thi jeg glæder

mig ved Guds lov efter det indvortes menneske; men jeg ser en anden lov i mine lemmer, som strider imod mit sinds lov ... Jeg elendige menneske, hvem skal fri mig fra dette syndens (dødens) legeme?" – Det var det tænkende og følende menneskes klage over fangenskabet i materien, menneskeslægtens modbydelighed ved sig selv.

Som det dybt følende og højt stræbende menneske, Julianus var, havde han selv kendt denne byrde, og han havde redeligt og med held kæmpet mod kødets begær. Han var jo opfødt blandt mordere og vellystninge, i det byzantinske hofs uhørte luksus, og her havde han f.eks. i sin ungdom kunnet råde over ikke mindre end tusind barberer og tusind kokke, men han havde hurtigt afskaffet denne luksus, og han levede selv som en kristen asket, handlede ret og tænkte ædelt. Fangenskabet i materien eller synden havde han fuldstændig forstået, men frelsen gennem Kristus begreb han ikke det mindste af. Tre hundrede og tres år var gået, siden Kristus blev født, og verden var kun blevet mere ussel siden. De kristne, især hans onkel, Konstantin den Store, havde han set leve værre end hedninge; som ung havde han i sine sjælekampe prøvet den nye lære, – han havde bedt til Kristus og til Gud, men var ikke blevet hørt. Når han så klagede sig for den fromme Eusebius, havde han kun fået det svar: "Vær tålmodig i håbet! Bliv ved at bede!"

Men ynglingen havde svaret: "Jeg kan ikke være tålmodig!" hvorpå Eusebius sagde: "Frelsen kommer, men ikke i vor tid. Tusind år er for Gud Herren som én dag. Vent i fem dage, så skal du se!" – "Jeg vil ikke vente!" rasede den unge mand. – "Således siger de fordømte også. Men ser du, utålmodigheden

er en af Helvedes plager, og du skaber selv dit helvede med din utålmodighed!"

Julianus blev kristushader uden egentlig at vide hvorfor. Det var ikke filosofferne, der lærte ham det, for de havde adopteret kristendommen og filosoferede nu over den. Heller ikke Celsus' enkle og jævne udlæggelse af kristendommen havde kunnet erobre Julianus' modne og kultiverede forstand. Eusebius forklarede sin discipels kristushad således: "Han har hedningeblod i kroppen, for han er af illyrisk herkomst; han hører ikke til vor hjord. Eller er hans hovmod så grænseløst, er hans misundelse måske så stor, at han ikke tåler nogen enevoldshersker i åndens rige? Han lever jo selv som en kristen og lærer det samme som Kristus, men er dog en Kristushader."

Imidlertid havde Cæsar for at skjule sin vrede nærmet sig det lille Marstempel oppe på bjerget. Bygningen var forfalden, dørene var borte og søjlerne revnede.

Da han kom indenfor, fik han øje på billedstøtten af Mars; den var modelleret efter en god græsk Ares-model; men næsen var slået af, fingrene var borte, og hele statuen strøget over med smuds!

"Det har galilæerne gjort!" sagde Julianus, "men det skal de få betalt!"

"De har allerede betalt det med deres liv," svarede Maximus, "Dionysius [Note 14)] blev halshugget på denne høj, og hans kapel kan du se dernede."

"Er du også galilæer?"

"Nej, men jeg elsker retfærdigheden."

"Retfærdigheden og dens gudinde Astræa flygtede bort fra jorden, da jernalderen begyndte, og nu sidder hun som stjerne på himlen."

"I dyrekredsen!" faldt Priscus ind; "jeg tror også, at vi lever i dyrekredse allesammen, og dér er der jo ikke plads for retfærdigheden!"

Borte fra lejren hørtes et forvirret spektakel. Julianus gik op på en stendysse for at se, hvad der var på færde.

Hele den nordøstlige side af Marsbjerget var dækket af soldater, og nede i dalen sås teltene og lejrblussene. Disse tusinder tilhørte alverdens folkeslag. Der fandtes romere, grækere, ægyptere, negre, hebræer, persere, afghanere, skyther, germanere, briter, gallere, men de bevægede sig, de vrimlede om mellem hinanden, de bølgede op og ned som en myggedans.

"Hvad er grunden til denne uro?" spurgte Julianus.

En lille klokke i Denis-kapellet begyndte at ringe *Angelus*, og de kristne faldt på knæ, mens hedningene blev stående eller fortsatte med deres gøremål. De kristne følte sig stødte, og det samme gjorde hedningene.

"Denne religion," sagde Julianus, "der skulle samle alle, den adskiller dem blot. Kirkemøderne formulerer stadig nye trossætninger; i stedet for skulle de have sprængt alle former og forkyndt en fri kultus med lovsange og ofre til den Allerhøjeste, da havde alt folket bøjet knæ i den navnløses navn. Se nu de kristne! De har overtaget, fordi de har loven på deres side, og derfor tvinger de hedningerne til at dyrke deres galilæer! – Dem vil jeg ikke hjælpe! – Nationer kan jeg holde sammen på,

men religioner kan jeg ikke klare! Lad os gå ned i byen; dette her vil jeg ikke blandes ind i."

Nogle kristne tribuner nærmede sig Cæsar; de ville øjensynlig beklage sig for ham, men han vinkede til dem, at de skulle vende om, og at han ikke ville tale med dem.

Julianus havde til fods holdt sit indtog i Lutetia sammen med sine filosoffer. Generaler eller andre befalingsmænd havde han ikke taget med, for han stolede ikke på dem.

I den nye by fandt han en miniaturekopi af cæsarernes Rom. En del hytter med stråtag udgjorde byens kerne, men uden om dem var der flere templer og kapeller, et præfektur, et forum og et amfiteater. Forum, eller torvet, var omgivet af søjlegange, hvor handelsmænd og vekselerere havde slået deres boder op, og dets ene side blev optaget af præfekturet; der boede også byens ædil og dens kvæstor.

Ubemærket og ukendt af folket gik Cæsar op til præfekturet. I vestibulen så han kristne symboler: korset, fisken, den gode hyrde og andet mere. Kristendommen var ganske vist statsreligion, men Cæsars had mod alt hvad der var kristent var så stort, at han ikke tålte at se billederne; han gik derfor ud igen, kaldte præfekten ned og befalede ham at vise ham vej til kejserpaladset på den venstre side af floden.

Og dér installerede han sig nu; selv tog han bolig i et ganske simpelt lille kammer, der lignede en munkecelle. –

Mange steder havde han jo været, siden han forlod Byzans, adskillig tid havde det taget, før han fik tugtet frankerne og allemanerne, derfor havde der samlet sig mange breve til ham

nu. Blandt dem var der et fra kejseren, som gav Julianus anledning til en del bekymring.

Kejserens forhold til hans fætter Julianus havde altid været tvetydigt, nærmest fjendtligt – og nu, efter de vundne sejre, var den byzantinske despots sind ganske behersket af misundelse og frygt. Brevet indeholdt en befaling til Julianus om straks at sende legionerne tilbage, da krigen var forbi.

Julian indså, hvor farligt det var at blotte det genvundne land for ethvert forsvar, men hans pligtfølelse og retsind bød ham at lyde, og uden tøven sendte han kejserens edikt ned til lejren.

Dette skete den første dags aften.

Den følgende morgen begav Julian sig ud på vandring med sin lærde stab. De gik langsomt over Parnassets bjerg og strejfede gennem egeskoven på den nordlige side af bjerget uden for de banede veje. Der blev ført mange og vældige filosofiske diskussioner, og selskabet glemte efterhånden både tid og sted og forvildede sig alt dybere i skoven.

Til sidst var de nået til en åben plads, hvor der stod en del græssende rådyr, som tog flugten, da de så dem, og dér slog de sig ned på nogle underligt formede stene, der lå i en kreds. I egetræerne over deres hoveder så de nogle store, grønne klynger af løv af en anden farve end træernes blade, som de antog for fuglereder.

"Aldrig har jeg set så mange kragereder på ét sted," sagde Cæsar.

"Det er ikke kragereder, Høje Nåde," sagde skriveren Eleazar, der tillige gjorde tjeneste som sekretær, "det er den hellige

mistel, der vokser på egetræerne, og som under medvirkning af kosmiske kræfter antager denne klodeform, som menes at være jordens og de øvrige himmellegemers."

"Er dette ..."

"Ja, jeg tror, vi er kommet ind i en hellig offerlund, hvor landets urguder endnu dyrkes af druider, skønt deres kulten er forbudt."

"Forbudt, til trods for kejserens Milano-edikt om religionsfrihed," indskød sofisten Priscus.

Julianus holdt ikke af at blive mindet om denne frihed, om denne gennem kristendommen erhvervede frihed til at undertrykke de andre religioner. Han rejste sig tillige med sit selskab for at fortsætte sin vandring.

Efter en tids forløb nåede de Suresnes og dens vinhøje, hvor figen- og ferskentræer kantede byens mure. Da de var kommet op på et højdedrag, så de hele Seinedalen nedenfor, med dens marker, dens haver og villaer.

"Det er jo Kanaans velsignede land!" udbrød Julianus begejstret over det smukke billede.

På den anden side floden rejste Marsbjerget sig med dets tempel og kapel; på de steder, hvor bjerggrunden var blottet, lyste kalken frem som hvide pletter, der lignede en uendelig mængde telte, der var opslået på bakken.

Filosofferne stod længe og nød den skønne udsigt, da de langt borte fra hørte et pludseligt gny; det lød som et haglvejr, der nærmede sig. Men der var ikke en sky på himlen, og følget standsede forbavset og lyttede.

Larmen tog til i styrke og blev efterhånden til skrig, tuden, våbenlarm.

Lidt efter så det ud, som om hele Marsbjerget kom i bevægelse, det myldrede oppe på dets top, og blanke lyn skød ud fra mylderet. Som en flod begyndte det lysende og larmende at vælte ned ad bjerget, ned imod byen.

Da forstod man, hvad der var på færde.

"Det er legionerne, som gør oprør!" udbrød Maximus.

"Ediktet har virket!"

"De søger sig en Cæsar!"

"Da har vi intet andet at gøre end at vende hjem."

De tog nu vejen langs flodbredden, idet de fulgte den opad for stadig at kunne holde øje med, hvad legionerne foretog sig.

Stadig vældigere styrtede den mørke flod med dens glimt af blanke våben og hjelme ned af bjerget.

Vandrerne fremskyndede deres gang, og snart nåede de paladset, hvor der herskede en mægtig bevægelse.

Julianus var af naturen en modig mand, men hans ensomme liv som tænker havde givet ham en vis skyhed for at træde offentligt op. Derfor gik han gennem badstuen ind i sit stille værelse, og dér ventede han på, hvad der ville ske. I stærk uro gik han frem og tilbage på gulvet, som om hans skæbne nu skulle afgøres for hele livet.

Så kom det, han næsten vidste i forvejen.

Han hørte råb nede fra gården:

"Ave Cæsar Julianus Imperator!"

"Vi vælger Julianus til kejser!"

"Julianus skal have diademet!"

"Død over Constantius, den feje morder!"

Da fandtes ingen tvivl mere! Legionerne havde udråbt Julianus til kejser, for de ville ikke opgive dette forjættede land,

som det havde kostet dem så meget blod at erobre.

Julianus, der ikke havde efterstræbt magten, fordi han frygtede ansvaret, ville gøre modstand, men udsendinge fra hæren advarede ham:

"Hvis du ikke modtager valget, bliver du slået ihjel!"

"Den, der ikke vover at herske, skal knægtes!"

Dermed var Julianus kejser over det store rige, der strakte sig fra det sorte hav til det atlantiske ocean.

Den nat, som fulgte på denne dag, tilbragte kejseren i meditationer, og da han om morgenen efter et bad viste sig for sine venner, var han næsten ukendelig. Han havde bogstaveligt bortkastet sin maske, hans ansigt havde fået et helt nyt udtryk, næsten nye træk.

Trods sin retsindige karakter havde Julian ligesom Konstantin været tvunget til at leve i et bestandigt hykleri, fordi han måtte støtte og udøve denne kristne lære, som han ikke troede på. Ja, han var oven i købet blevet nødt til at antage det nicæanske kirkemødes dogme om Treenigheden og Kristi guddommelighed, han måtte overvære gudstjenester og iagttage fasten. Nu, da han havde fået magten i hænde, ville han først og fremmest bruge sin frihed og være den, som han var.

Hans første foranstaltning var at skille fårene fra bukkene, udrangere alle galilæere og lade dem danne deres egne legioner under foregivende af, at de kristne derved skulle få bedre betingelser for at kunne udøve deres religiøse skikke. Men samtidig omgav han udelukkende sin person med hedninger af

den gamle stamme, med hebræer, syrere, persere og skyther, alle slags folk med undtagelse af kristne.

Og han anlagde imperatorens strålende purpurdragt og diadem, han klippede og forgyldte sit skæg og viste sig kun til hest for folket og i stort følge.

Da dette var gjort, gik han i lag med at anordne den måde, han ville modtage folkets hyldest på, og til det øjemed besluttede han at benytte teatret. Dér ville han opføre Aischylos' trilogi *Prometheus*, som endnu den gang eksisterede fuldstændigt. Skuespillere førte han selv med sig og teatret stod færdigt til brug. Rygtet om det bredte sig snart i Lutetia og blev modtaget med jubel af hedningene, mens de kristne blev forstemte; almuen havde ganske vist ventet sig gladiatorspil og dyrekampe, men en "komedie" var jo altid velkommen.

Dagen var inde og byen var festligt smykket. Spillet skulle blive ved fra morgen til aften uden ophold, og da foråret var koldt og vejret ustadigt, blev man opfordret til at medtage den såkaldte *cucullus*, en kort romersk slængkappe med hætte, som der var så meget mere brug for, som man i teatret sad under åben himmel.

Cæsar, der nu kaldte sig Augustus, indfandt sig på teatret i god tid, fulgt af sine filosoffer, der tog plads i nogen afstand fra ham, thi Cæsar selv sad i den officielle loge, hvor også præfekten, ædilen og kvæstoren skulle sidde.

Han blev noget forbavset over, at disse høje embedsmænd ikke var kommet før han, og da ædilen tillige var chef for skuespillet, mente man, det ikke var rigtigt at begynde før han kom.

Folket havde rejst sig, da Cæsar trådte ind, og mange tribuner havde råbt ham hyldest til, men derefter indtrådte en ubehagelig stilhed, under hvilken kejseren blev iagttaget med koldsindig og nysgerrighed.

Da han til sidst blev træt af at vente, kaldte han på sin sekretær, hebræeren Eleazar, og befalede ham at gå hen til præfekturet og spørge om årsagen til fraværet, og samtidig gav han tegn til, at skuespillet skulle begynde.

Skuespillerne trådte ind, og ved alteret foretog de den ældgamle ofring, som åbnede tragedien. Eftersom de blodige ofre var afskaffet i alle religioner, selv jødernes, efter templets ødelæggelse under Titus i året 70 e. Kr., vakte denne usædvanlige ceremoni stor nysgerrighed blandt tilskuerne. Legionærerne var jo vant til at se blod, men byens borgere og deres hustruer vendte sig bort, da bukken blev slagtet til Dionysos.

Grunden til, at Julian på ny ville indføre denne skik, troede man lå i hans prisværdige stræben efter at sammensmelte alle religioner og gennem deres ceremonier nå frem til en dybere mening. Ofret var jo en gave, der tillige viste, at man var taknemmelig mod guderne, men mystikeren Maximus havde også overtydet kejseren om, at der i selve blodet, livets kilde, skjulte sig kræfter, der drog åndelige magter af lavere rang til sig. Det lille menneskebarn udgød sin moders blod ved fødslen, og omskærelsens hellige handling skulle minde om fødslens blodige og smertefulde begivenhed. På høvdinges grave slagtedes der slaver, og endnu under Julius Cæsar havde romerne ved et særegent tilfælde ofret tre hundrede fanger. Julianus var indtaget af disse og lignende mystiske

tankeeksperimenter og blev derved lokket ind på en vej, der skulle føre ham i fordærvelsen.

Efter ofringen, som soldaterne havde moret sig over og kvinderne grædt, begyndte skuespillet på digterens eget sprog. Græsk blev jo talt af alle dannede, lige fra Palæstina til Gallien, men det udannede folk forstod det ikke, og derfor sad de fleste af borgerne og hørte ikke efter.

Da koret trådte ind på scenen for anden gang, vendte Eleazar tilbage med denne besked:

"Der er sket følgende," sagde han. "Biskoppen af Sens, den galliske kirkes primas, er ankommet til byen og holder nu en messe i kirken. De høje embedsmænd er nærværende, og de undskylder sig hos kejseren; de troede, han vidste, at de kristne aldrig besøger teatret, og de påberåber sig religionsfriheden."

Cæsar blev hvid i ansigtet.

"Godt! Det skal de få betalt! Men du, Eleazar, du skal sidde ved siden af mig og tale med mig, om du så nok så meget er jøde. Skuespillerne er usle, og jeg kan ikke lidt deres græske udtale."

Eleazar gjorde indvendinger, men kejseren fik selvfølgelig sin vilje.

Formiddagen slæbte sig hen, og da trilogiens første del var forbi, lod det til, at en del af publikum havde mest lyst til at snige sig bort, men udgangene var spærret, for man ville ikke spille for tomme bænke og heller ikke vise kejseren ringeagt.

Men publikum blev stadig mere utålmodige, for man var trætte og sultne. Det havde også vakt en pinlig opmærksomhed, at jøden havde taget plads i kejserens loge. Ikke fordi han var jøde, jødehadet opstod først langt senere, efter korstogene. I de

første århundreder blev jøderne imidlertid forvekslet med de kristne, da man mente, at den nye lære kom fra Jødeland og var en slags fortsættelse af den mosaiske. Af den grund var det altså ikke, at man så skævt til Eleazar, det var mere på grund af hans uanselige ydre og hans ringe stilling. Dette var jo en udfordring, men mest vendt mod de kristne, for jøden var en fremmed og en hedning.

Da *Prometheus* nu i den anden afdeling blev naglet fast til klippen, måtte skuespilleren have tænkt på den korsfæstede som forbillede, for han indtog hans stilling på korset med de udstrakte arme og det bøjede hoved. Folk begyndte at blive opmærksomme, og da de ikke forstod sproget og ikke kendte noget til mytologien, troede de, at han fremstillede Kristi lidelser. Men denne fremstilling var endnu ikke set på et teater, og den vakte derfor en ubehagelig opmærksomhed, så at man begyndte at snakke halvhøjt sammen.

Kejseren var vred og bevægede ikke en muskel, og når denne ellers så rolige mand blev gram i hu, mistede han ganske sin besindelse. Tavs sad han og lagde planer op mod disse barbarer, der havde glemt forfædrenes visdom. Middagstiden var kommet og utålmodigheden blev stedse større.

Efterhånden var himlen blevet dækket af skyer, og nogle snefnug faldt langsomt ned som hvide fjer. De, som havde kapper med, trak dem op over hovedet. Skuespillerne så op til kejserens loge, men han rørte sig ikke, skønt han ikke havde tag over hovedet. Han var kriger, og han kunne ikke tage hensyn til så ringe en ting som dårligt vejr.

Netop nu begyndte Prometheus at profetere for Io om den søn, som skulle fødes, og som skulle styrte Zeus og befri

Prometheus. De dannede tilskuere, kristne som hedninge, så betydningsfuldt på hinanden, da Io reciterede:

"Hvad siger du? En søn af mig skal frelse dig?"

Og da Prometheus nu svarede:

"Den tredje efter ti menneskeslægter," udbrød der en dæmpet larm i teatret.

Ti menneskeslægter var med et rundt tal 700 år, og da grækernes tidsregning begyndte med år 763, ved slutningen af den mytiske periode, hvori stykket spillede, syntes spådommen at gælde Kristi fødsel.

Julian mærkede, at han havde båret ved til ilden og gavnet de kristne uden selv at ville det. Aischylos havde profeteret Kristi komme og at han skulle styrte Zeus, mere behøvedes der ikke for at de rettroende athanasianere skulle knuse arianerne, der fornægtede hans guddommelighed.

Men snefaldet blev stedse voldsommere. Cæsar sad i sine hvide klæder som i et ligsvøb, men han rørte sig ikke, for han var ude af sig selv af raseri – mod sig selv, mod dæmonerne, som havde narret ham til at vælge dette stykke, og mod himlen, som hånede ham.

Hele publikum sad dækket med sne og diskuterede om Kristi guddommelighed; almuen lo eller skændtes.

De eneste, der var beskyttet mod vejret, var skuespillerne under telttaget. Men den våde sne var tung, taget bøjede sig efterhånden, og til sidst brast det.

Da rejste hele publikum sig op og lo af fuld hals; skuespillerne kravlede frem fra snedriverne; dørene blev lukket op, og alle flygtede undtagen Cæsar og hans filosoffer.

Julianus havde straks efter sin kåring sendt bud til kejseren i Byzans, og sad roligt og ventede på svaret.

Imidlertid led det mod vintersolhverv og årsmødet nærmede sig. De kristne var begyndt at fejre Kristi fødsel, og derved havde de optaget de romerske skikke fra saturnalierne, festen til Saturns ære. Som svar på nazaræernes udfordringer besluttede Julianus, at han ville byde dem modstand eller gå til angreb. Han ville bruge sin magt, give hedenskaben tilbage, hvad der tilkom den, og vise de kristne, hvor de havde hentet deres kundskaber om de højeste ting fra. Og samtidig ville han kristne hedenskaben, så at den kunne vinde alle for sig, når den igen blev indført.

Det gamle Jupitertempel på øen i floden, der i lang tid havde været lukket, var en nat blevet åbnet, og der sås lys derinde. Man hørte larm af hammer og sav, af hakker og mursleve.

Det stod på en tid lang, mens alskens rygter løb om i byen.

En nat midt på vinteren sad Julianus sammen med Maximus Priscus og Eleazar i *opisthodomus*, præsternes særlige rum bagved alteret i Jupiters tempel. Hele templet var oplyst, og man så straks, hvad hensigten var med de reparationer, der havde fundet sted. Ud for den venstre søjlerække sås en ambo eller prækestol, og nedenfor den en skriftestol; desuden en syvarmet lysestage, en døbefont, et bord med skuebrød og et røgelsesalter.

Dette var Julianus' forsøg på at knytte den nye lære til den gamle, på at slå hedenskab, kristendom og jødedom sammen til én religion. Heliogabalus havde nok på sin rå måde gjort det samme forsøg, da han indførte den syriske soldyrkelse i Rom, men samtidig beholdt han alle verdens guder, selv de

ægyptiske. Men de kristne ville ikke være med til det, og jøderne heller ikke.

Julianus elskede just ikke jøderne, men hans had til kristendommen var så stort, at han gerne ophjalp den halsstarrige nation i Palæstina for at rejse den mod Kristus. I den hensigt havde han givet befaling til, at templet i Jerusalem skulle genopbygges, og det var om denne plan, han nu ville forhandle med sine filosoffer, Eleazar iberegnet.

"Hvad mener I altså," sluttede Julianus sit lange foredrag, "om Hierosolymas genopbyggelse? Maximus, tal du først."

"Cæsar Augustus," svarede Maximus, mystikeren, "Jerusalem er udryddet af jorden, sådan som profeterne har forudsagt, og dets tempel kan ikke genopbygges."

"Kan ikke? Det skal!"

"Det kan ikke! Ganske vist har Konstantins moder bygget en kirke over Kristi grav, men templet kan ikke rejse sig mere. Er ikke denne bys historie siden Salomon kun en eneste fortælling om Jerusalems ødelæggelse. Sisak, filistre, arabere, syriere, Joas, ægyptere og kaldæer har ødelagt den. Så kom Alexander, Ptolemæus og endelig Antiokus Epifanes, som rev murene ned og rejste en Jupiterstatue i templet. Men læg mærke til dette: år 63 *før* Kristus blev Jerusalem erobret af Pompejus. Hvad hændte samme år *efter* Kristus i det romerske rige? Tænk efter! ... Jo, Pompeji, byen ved Neapel, af samme navn som erobreren, blev ødelagt af et jordskælv år 63! Det var som svar på tiltale, og Herren Zebaoth bekrigede Jupiter-Zeus."

"Hør nu," afbrød Julianus ham, "dine pytagoræiske talspekulationer huer mig ikke. Hvis *begge* begivenhederne var sket år 63 før Kristus, havde jeg næsten følt mig overbevist."

"Vent, Cæsar, du skal blive det! Efter Pompejus' erobring og Cassius' plyndring byggede Herodes den Store byen og templet op igen. Men straks efter, eller år 70 efter Kristus, blev Jerusalem ødelagt til grunden af Titus. Blot ni år efter begyndte bjerget Monte Somma at spy ild, hvad det aldrig før havde gjort, og derved blev Pompeji (og Herculaneum) ødelagt i bund og grund. Pompeji og Herculaneum var Sodoma og Gomorra – og Vespasianus, som før Titus havde hærget Jerusalem, ejede et tempel i Pompeji, det blev udryddet af jordens overflade. – Tror du måske, at de kristne havde tændt ild i Vesuv, ligesom Nero troede, at de havde tændt ild på Rom i år 64 efter Kristus?"

Julianus blev eftertænksom.

"Der var ni år imellem ... men underligt ser det ud."

"Ja," gentog Maximus, "og præcis det samme år 70, hvor Titus ødelagde Jerusalems tempel, brændte Kapitolium!"

"Så er det er guderne, der fører krig, og vi er bare deres soldater," udbrød Julianus.

Sofisten Priscus, som elskede ordstrid, kastede altid ved på bålet, når det så ud, som om den var ved at gå ud:

"Men Kristus har sagt, at der ikke skal lades sten på sten tilbage af byen, og at templet aldrig skal rejses mere!"

"Har Kristus sagt det? Godt, lad ham så vise, om han er gud, for nu vil jeg genopbygge Salomons tempel!"

Han vendte sig mod Eleazar:

"Tror du på jærtegn?"

"Så vist som Herren lever, så vist som Abrahams gud førte os ud af den ægyptiske trældom og gav os Kanaan, så vist skal han opfylde forjættelsen og skænke os landet, byen og templet tilbage."

"Det ske, som du tror! Templet skal genrejses, om end ikke på tre dage, som galilæeren mente."

Vintersolhvervet var kommet og saturnalierne begyndte i Lutetia. Hedningene havde altid fejret denne fest for at mindes guldalderen, som efter sagnet havde været under den gode Saturnus' regering. Da var der fred på jorden, løven legede med lammet, kornet voksede på marken uden at blive dyrket, der blev ikke smedet våben, for menneskene var gode og retfærdige. Denne smukke fest, der var blevet afskaffet af romerne, var atter indført af de kristne, for når Kristus kom tilbage, ventede de en ny guldalder, eller tusindårsriget. Men nu ville Julianus atter give hedningene fortrinnet og samtidig vise nazaræerne, hvor de havde hentet deres religion fra.

Efter gammel skik begyndte hedningene festen med at lyse helligdag over byen. Boderne var lukket og staden klædt til fest, og om morgenen drog en procession ud fra basilikaen på torvet. I spidsen gik kong Saturnus med overflødighedshornet, med sædeaks og duer – han fulgtes af Dyderne, Fortuna, Rigdommen, Freden, Retfærdigheden. Derefter kom en skuespiller, klædt ud som Cæsar, og ved hånden førte han en straffefange, som til ære for dagen var blevet befriet for sine lænker. Efter dem fulgte herrer med deres slaver under armen, derefter kvinder og børn, som rystede korn ud af neg til spurvene på gaden.

Processionen gik omkring i byen og vakte i begyndelsen velvillig opmærksomhed.

Så drog man ind i templet, hvor Jupiter eller Zeus sad i apsiden. Han var så snedigt modelleret, at han også lignede Gud Fader, Skaberen eller Moses, sådan som de nu begyndte at blive fremstillet. Foran ham stod Orfeus som den gode hyrde med et lam på sine skuldre, og i et relief på soklen sås han stige ned til Hades, hvorfra han vendte tilbage med Dike eller Retfærdigheden, en travestering af ægtefællen Eurydikes navn. Dette var direkte henvendt til de kristne.

Foran gudebillederne stod det jødiske skuebrødsbord med brødet og vinen; en erindring om, hvor de kristne havde hentet eukaristien eller messeofret. Ligesom ved et tilfælde førtes nu et nyfødt, hedensk barn frem, og det overøstes med vand i døbefonten. En til rollen indøvet person blev spurgt, om også hedningerne lod sig døbe, og svaret lød fra en anden indøvet, at forfædrene altid plejede at tvætte deres nyfødte børn.

Det hele var en komedie, sat i scene af Julianus. Nu steg Maximus op på prækestolen og i en nyplatonisk filosofisk forelæsning gav han forklaring på alle billeder, symboler og sædvaner. Han beviste også, at hedningene aldrig havde dyrket mere end én gud, men at gudens mangfoldige egenskaber var blevet udtrykt i forskellige personifikationer. Derefter lod han, som om han forsvarede Kristi guddommelighed og underfulde fødsel og miraklerne. Vi var jo alle af guddommelig herkomst, da Gud havde skabt os og vi var hans børn. Kristi fødsel uden fader var ikke særlig mærkværdig, da filosoffen Platon også var født af en jomfru uden fader. Og midt i sin præken udråbte han:

"Mirakler! Hvorfor skulle vi ikke tro på mirakler, når vi tror på en almægtig Gud! At han er almægtig, betyder jo, at han kan

ophæve de naturlove, han har stiftet. Den, som ikke tror på mirakler, er altså et æsel!"

Både hedninger og kristne var tilhørere til prækenen. De sidste syntes, de aldrig havde hørt de vanskelige læresætninger blive så klart behandlet; og hedningerne forstod, at de i virkeligheden var ganske enige med de kristne.

"Hvad er det egentlig, der skiller os," råbte Maximus, begejstret over den endrægtighed og fælles forståelse, der herskede i templet. "Har vi ikke alle én fader, har én Gud ikke skabt os alle! Hvi kives I da, den ene mod den anden? Har vi ikke her i dag fejret mindet om de gyldne tider, som har været, og som sikkert skal komme tilbage, ligesom lyset nu vender tilbage med solen, og der atter kommer fred og forsoning på jorden, hvor der ikke skal være nogen herre og ikke nogen træl. Her er jo ingen jøder, ingen grækere, ingen barbarer, men vi er alle brødre og søstre i én tro! Elsker derfor hinanden, forson jer med jeres gud og med hinanden, giv hinanden fredskysset, glædens og fuldkommenhedens kys, vær enige, og kærlighedens og fredens gud skal være med eder!"

Forsamlingen var eksalteret, og med tårer i øjnene faldt de i hinandens arme, trykkede hinandens hænder og kyssede hinandens kinder.

Da tændtes der på én gang en række lys omkring alteret; det hørte til saturnaliernes ceremoniel og betød solens tilbagekomst, og samme skik var optaget af de kristne, når de fejrede Kristi fødsel eller julehøjtiden.

Derpå førtes tiggere frem, og fornemme mænd tvættede deres fødder. Og tolv slaver blev anbragt ved et dækket bord, og deres husbonde betjente dem.

Julianus, som havde overværet hele ceremonien, skjult i opistodomen, jublede i sit indre, for med denne ældgamle, hedenske ceremoni havde han knust de kristne. Her fandtes der også menneskekærlighed og barmhjertighed; til alle tider havde den været til! Det var det, han ville have frem uden at sige et ord.

Til sidst førtes der børn frem, og de fik gaver, dukker af voks eller ler.

Illusionen var fuldstændig, og de kristne var som fortryllede.

"Hedningene er jo kristne," råbte de. "Hvorfor strides og kives, når vi er enige!"

Følelserne svulmede, og triumfen var fuldkommen. Det var den første dags resultat. Og da de kristne den næste dag skulle fejre deres julefest, forekom den som en kopi af hedningenes fest.

I syv dage varede saturnalierne, og Julianus blev så berust af sit held, at han besluttede at rykke frem med hele den gamle kultus i al dens forfærdelige majestæt.

Hans filosoffer advarede ham, men han hørte dem ikke længere; han ville føre sin hekatombe frem: hundrede udsmykkede tyre skulle slagtes på pladsen foran Jupiters tempel som et offer til de gamle guder.

"Han er forrykt!" klagede Eleazar.

"Den, guderne vil ødelægge, slår de med blindhed!"

"Nu river han ned, hvad han har bygget op!"

Det er vanskeligt at forstå, hvordan den overmåde dannede, talentfulde og skønhedselskende Julianus kunne komme på den urimelige tanke at indføre de blodige ofre igen. Det var jo ikke

andet end slagteri eller henrettelser, og hverken slagteren eller bøddelen nød nogen agtelse i samfundet. Man får vel tro, at hans kristushad havde lammet hans forstand, da han klædt som offerpræst førte den første tyr frem med dens forgyldte horn og dens hvide pandebind.

Efter at han havde antændt røgelsen på alteret, udgød han skålen med vin over dyrets hoved, stak kniven i struben på det og vred den om i såret.

En gysen gik igennem mængden, men den blev alligevel stående som fastnaglet til jorden.

Men da blodet sprøjtede omkring, og kejseren åbnede den skælvende dyrekrop for at udforske dens indvolde, løftede der sig et råb, som blev til et hyl, og alle flygtede.

"Apostata! Note 15)" hørtes der for første gang.

Det var nederlaget, og da de løste dyr blev forladt af deres vogtere, flygtede de ud gennem byens gader.

Kejseren måtte gå alene tilbage til paladset, iklædt sin hvide, blodbestænkte dragt, og både de kristne og hedningene viste ham deres afsky:

"Se slagteren," råbte de.

"Apostata! Den frafaldne!"

"Den gale!"

Da Julianus kom hjem, var han som forstenet, men endnu før han havde skiftet klæder, satte han sig ved sit bord og skrev et edikt mod de kristne. Deri forbød han dem at studere og beklæde embeder i statens tjeneste.

Det var det første skridt.

Samme dags aften modtog han et brev: det var fra kejser Constantius i Byzans, som ikke ville anerkende hans kåring

som Cæsar, men truede med at møde ham i Gallien med sin hær.

Dette kom helt uventet, og Julianus brød op fra Lutetia for at møde sin frænde med våben i hånd. Mens han drog mod øst, havde han på følelsen, at han gik mod døden. Men skæbnen kastede et lykkekast med terningen først: Constantius døde på vejen, og Julian blev enekejser.

Dette tog han som et tegn på, at guderne var ham bevågne, og i følelsen af, at de for fremtiden ville hjælpe ham, drog han atter ud på krigstog.

Men det var blot en sidste gang, hans guder legede med ham. Det fortælles, at han før toget mod perserne ville udforske sin skæbne og i det øjemed havde skåret et kvindelegeme op for at læse spådomme i dets indvolde. Det kan være usandt, ligesom de forskellige beretninger om, at han døde straks derefter. Men ét er sikkert: at galilæeren sejrede over Zeus, der aldrig mere rejste sig.

Sikkert er det også, og bekræftet af kristne, jødiske og hedenske forfattere, at Jerusalems tempel aldrig mere blev genopbygget, for da dets grundvold skulle lægges, slog der ild op af jorden, og der kom et jordskælv. Det samme jordskælv ødelagde også Delphi, "Jordens Midtpunkt", centret for Hellas' religiøse og politiske liv.

Attila

Med Konstantin den Store havde Hellas, Rom og Palæstina ophørt at være til, og kulturen var flyttet til Østerland, for Konstantinopel var blevet Europas hovedstad. Fra Orienten styredes Rom, Spanien, Gallien og Germanien af satraper under forskellige navne. Det så ud, som Europas blomstringstid var til ende, som om Rom var gået i graven, men det så også blot sådan ud. Historiens bane drog sig ikke fremad i en lige linje, som en streg, men den gik ad omveje, og derfor syntes udviklingen at være faret vild, kommet på afveje; men det var ikke tilfældet. Kristendommen, der nu skulle udbredes mod vest, var jo fra Østerland, og derfor dannede Byzans en mellemstation. I Rom, der overlodes til sin skæbne, eftersom satraperne residerede i Milano og Ravenna, begyndte et nyt verdensherredømme at spire frem, et åndeligt verdensherredømme, som i al stilhed smedede en ny kejserkrone, der, når tidens fylde kom, skulle overgives til den værdigste. Og denne arvtager havde Tacitus profeteret om. Det skulle være et nyt folk nordfra, et friskt, hæderligt, godsindet folk. Det var germanerne, som i tusind år ejede kejserkronen, fra 800 til 1815. Allerede ved begyndelsen af det 4. århundrede havde vestgoterne jo indtaget Rom, men derefter trukket sig tilbage. Andre germaner havde oversvømmet Gallien, Spanien, Britannien, men ingen af dem havde slået rod i Italien.

Da indtræder på skuepladsen et endnu nyere folk, hvis herkomst er ubekendt; og med dette folk synes Kanaansløftet, der var givet til germanerne, at være taget tilbage; for den dag

kom, da hunnerne sad i Ungarn og krævede skat af alle Europas nationer; omkring et træslot med nogle barakker ved floden Theiss samledes grækere, romere, byzantinere og allehånde germaner om en trone, på hvilken der sad en vild, som lignede en kødklump.

I året 453 skulle denne konge, efter mange skæbnens omskiftelser, holde et af sine talrige bryllupper, og han havde derfor tilsagt (en fyrste *indbyder* nemlig ikke) stormænd fra hele Europa. De kom på hesteryg, fra nord, syd, øst og vest.

Kommende fra vest, langs Donaubredden, lige nedenfor den bugt, floden slår ved det nuværende Gran, red to mænd i spidsen for en karavane. I flere dage havde de fulgt den grønne flods dejlige bredder med deres siv og elle, og med deres sværme af ænder og hejrer. Nu skulle de til at forlade skovregionens svale skygger og drage mod øst, mod saltsteppen, der strakte sig lige til den gule Theiss.

Den ene af karavanens ledere var en romer og hed Orestes; han var en kendt og anset mand; den anden var en rugier fra Østersøkysten og bar navnet Edeko; han var fyrste og blevet tvunget til at følge Attila.

Det var kun lidt, de to stormænd havde talt sammen, for de mistroede hinanden; men da de kom ud på den vidtstrakte steppe, der åbnede sig klar og lys som en havflade, syntes de selv at klare op og at lade al mistænksomhed fare.

"Hvorfor tager du med til brylluppet?" spurgte Orestes.

"Fordi jeg ikke tør udeblive!" svarede Edeko.

"Ganske som mig."

"Og bruden! Burgunderkvinden vovede heller ikke at sige nej."

"Hun? Jo, hun er ikke ræd."

"Skulle hun da virkelig elske den vildmand?"

"Det har jeg ikke sagt."

"Måske hun da hader ham? En ny Judith til denne Holofernes?"

"Hvem ved? Burgunderen elsker ikke hunnen efter hans sidste røvertog i Burgund, dengang han ødelagde Worms."

"Det er i alt fald ubegribeligt, at han er kommet sig igen efter nederlaget på de catalauniske marker."

"Ubegribeligt er alt, hvad der angår dette menneske, hvis han overhovedet kan kaldes et menneske."

"Ja, netop! Han skal have arvet tronen efter sin farbroder, Rua, som vi intet ved om; han har myrdet sin broder, Bleda. I tyve år har vi haft ham som et jernris over os, og da han nys stod foran Roms porte, så vendte han om."

"Men han har måttet love sine soldater, at han engang skulle give Rom til pris for dem."

"Hvorfor skånede han Rom?"

"Det ved man ikke! Man ved ikke noget om den mand, og han synes også selv at være uvidende om sin egen person. Han kommer østfra, siger han; det er alt. Folket påstår, at hunnerne er avlet af hekse og dæmoner ude i ørknerne. Spørger man Attila, hvad han vil, og hvem han er, svarer han: Guds svøbe. Han grundlægger ikke noget rige, bygger ikke nogen stad; men han hersker over alle riger og ødelægger alle stæder."

"Men for at komme tilbage til bruden, Ildico hedder hun, så er hun jo kristen?"

"Ja, hvad bryder Attila sig om det? han, der ikke selv ejer nogen religion!"

"En eller anden religion *har* han vel, siden han kalder sig selv Guds svøbe og påstår, at han har fundet krigsgudens sværd."

"Men formerne bryder han sig i det mindste ikke noget om. Hans førsteminister, Onegesius, er græker og kristen ..."

"Ja, lad os nu engang se på den mærkværdige mand, som i stedet for at tage ophold i Byzans eller Rom har slået sig ned på en saltsteppe."

"Det er formodentlig på grund af dette lands lighed med sletterne i Østen, hvor han er fra. Samme jord, samme urter og fugle; her føler han sig hjemme!"

Deres samtale gik i stå, mens solen steg, og heden tiltog. Lavstammede tamarisker, malurt og sodaplanter gav ikke nogen skygge. Steppehøns og steppelærker var de eneste levende væsener, der oplivede ørkenen ... Kvæg-, gede- og svinehjorderne var forsvundet, for Attilas halve million soldater havde ædt dem alle, og hans heste havde afgræsset hvert spiseligt græsstrå.

Ved middagstid standsede karavanen pludselig, for ude langs horisonten mod øst sås en stad med tårne og tage, hinsides en blånende sø.

"Er vi der nu?" spurgte Edeko.

"Umuligt; der er jo 20 mil til, eller det samme som tre dagsrejser."

Men byen lå der, og karavanen øgede sin fart.

En halv time gik, men staden kom ikke nærmere, tværtimod – den syntes at fjerne sig, at formindskes og synke ned under synskredsen.

Atter en halv time efter var staden forsvundet, og det samme var tilfældet med den blå sø.

"Hekse kan de jo," sagde romeren, "men dette overgår dog alt, hvad jeg hidtil har tænkt mig."

"Det er et fatamorgana, eller en luftspejling," oplyste vejviseren.

Karavanen standsede, da aftenen brød frem, for at hvile natten over.

På en landstrimmel, der hvor Bodrog falder ud i Theiss, havde Attila sin standlejr, for en by kunne det ikke kaldes. Paladset var af lakeret træ med grelle farver og lignede et uhyre telt, hvis stil rimeligvis hørte hjemme i Sina eller Silkelandet. Kvindeboligen, der var opført lige ved, havde en noget afvigende form, som måske var kommet nordfra med goterne, eller også fra Byzans, for huset var prydet med rundbuer af træ.

Det indre af huset syntes at være sammenrapset fra alle folk og lande; meget guld og sølv, silke- og fløjlstæpper; romerske møbler og græske kar, galliske våben og gotisk væverarbejde. Det lignede en røvers bolig og var det også. Udenfor indhegningen omkring paladset begyndte lejren med dens tilrøgne telte. En skare hesteprangere eller hestetyve vrimlede i gaderne, og der var lige så mange heste som mennesker. Udenfor lejren græssede hjorde af svin, får, geder og hornkvæg – levende proviant for denne kolossale horde, som blot kunne æde og ødelægge, men ikke frembringe noget.

Her på bryllupsdagens morgen rørte der sig i denne lejr tusinder af små mennesker med krogede ben og brede skuldre, klædt i rotteskind og med læggene indhyllet i pjalter. Nysgerrigt

kiggede de ud af teltene, når de fremmede, der var indbudt til festen, kom ridende ude fra sletten.

Ved den første teltgade trådte tronfølgeren, Attilas søn Ellak, de fornemme gæster i møde; ved hjælp af en tolk bød han dem velkommen og førte dem hen til gæsteboligen.

"Er *det* en prins? Og er *det* mennesker?" sagde Orestes til Edeko.

"*Han* er en hestepranger, og *de* er rotter," svarede Edeko.

"Larver eller lemurer, vampyrer, skabt i drømme af en drukkens fantasier. De har jo ikke noget ansigt; øjnene er huller, og munden en spalte; næsen ser ud, som den var taget af et dødningehoved, og ørerne ligner krukkehanke."

"I sandhed! Og for disse halvnøgne barbarer, der er uden skjold og harnisk, er de romerske legioner flygtet! Det må være trolde, som kan gøre sig hårde."

"De folk erobrer ikke verden!"

"I alt fald ikke i år!"

Og så fulgte de prins Ellak, der havde hørt og forstået hvert ord, skønt han lod, som om han ikke kendte deres sprog.

I kvindeboligen sad favoritinden Cercas og syede på brudens slør.

Den skønne burgunderkvinde Ildico stod ved vinduet, åndsfraværende, hensunken i tanker. Hun havde set helten i Worms, som verden rystede og bævede for, og hun var virkelig blevet forhekset af den lille mands majestætiske væsen. Selv herskelysten og egenrådig havde hun følt sig tiltrukket af udsigten til at komme til at dele magten med den mand, alt og

alle bøjede sig for, og derfor havde hun givet ham sin hånd. Men hun havde ingen klare forestillinger om det fremmede folks sæder og skikke; derfor havde hun tænkt sig sin stilling som ægtefælle og dronning helt anderledes, end den i virkeligheden skulle blive. Først denne dags morgen havde hun fået at vide, at hun ikke skulle vise sig ved bryllupsfesten og ikke dele herskerværdigheden med Attila, men ganske simpelt indespærres i fruerstuen sammen med de andre hustruer.

Cercas, favoritinden, havde med skadefryd oplyst sin rivalinde om alt dette, og den stolte Ildico var nu i færd med at fatte en beslutning. Venner havde hun ingen af her i paladset, og komme i forbindelse med de fremmede fyrster var umuligt.

Cercas syede, og imens sang hun en vemodig vise fra sin hjemstavn i det fjerne østen:

Tigeren går i løvens spor
        Dalai-Nor,
        Dalai-Nor;
dér, hvor mit hjemlands urter gror.
Urgan, Khalgan, Kosso-gol
klo af kobber, tand af stål.
        Siddi Khur,
        Siddi Khur;
kommer du først i hans bur,
bryder du aldrig den mur,
        Siddi Khur!

Ildico syntes at være kommet til klarhed.

"Må jeg låne en nål," sagde hun, "jeg vil sy."

Hun fik en nål, men den var for lille; derfor forlangte hun en større, og hun valgte den allerstørste. Den fæstede hun i sit bryst; men hun syede ikke noget.

I det samme sås i døren et væsen, der var så græsseligt, at Ildico troede, det var en dæmon. Han var kulsort som en libyer fra det hede Afrika, og hans hoved var sat fast på selve bugen, for bryst havde han ikke noget af. Det var en pukkelrygget dværg, kaldet Hamilcar, som var hofnar hos Attila. Dengang var narren ikke et lyst hoved, men et fæ, der troede alt, hvad man bildte ham ind, og som af den grund var genstand for forskellige løjer.

Han stak blot et brev i hånden på Cercas og var forsvundet.

Da Cercas havde læst brevet, skiftede hun ansigtsudtryk og blev en helt anden end før. Grebet af raseri kunne hun først ikke tale, men sang blot:

> Tigeren går i løvens spor ...

Men derefter fik hun presset frem: "Ildico, du har fået en veninde! Du har en veninde her i værelset, her ved vinduet, her ved din barm!"

Og hun kastede sig til burgunderpigens bryst, skiftevis leende og grædende.

"Giv mig nu din nål, din store, dejlige nål, så skal jeg træde den for dig; nej, jeg skal slibe den på mit stål, nej, jeg skal stikke den ind i min nålepude, nej, jeg skal dyppe den i min lugtedåse, i min egen, lille lugtedåse, og bagefter skal vi sy munden sammen på tigeren, så at han aldrig skal bide mer! Siddi Khur! Siddi Khur!"

"Lad mig læse dit brev," afbrød Ildico hende.

"Du kan ikke læse det, men jeg skal fortælle dig, hvad der står i det! – Han, vor hersker, bejler igen til kejser Valens' datter, Honoria, og denne gang lover han at brænde os alle sammen, indebrænde os; det er, hvad han kalder at give os en hæderlig begravelse."

Ildico svarede ved at række Cercas sin hånd.

"Altså i nat! Ved et eneste nålestik skal verden blive berøvet sin hersker."

Edeko og Orestes havde siddet i herberget og hvilet sig ud efter rejsen. Da de ved middagstid ville gå ud, fandt de døren stænget.

"Er vi fanger? Er vi faldet i et baghold?" spurgte romeren.

"Og vi har ikke fået noget at spise," svarede Edeko.

Da hørtes to stemmer udenfor:

"Jeg tror, det simpleste bliver at kvæle dem!"

"Lad os hellere sætte ild på huset! Den lange er stærk ..."

"Og så troede de ikke, at vi forstod deres sprog."

De to indespærrede, der ikke havde nogen ren samvittighed, blev bestyrtede og troede, at deres endeligt var nært forestående.

Da åbnedes en luge i væggen, og narren Hamilcars forfærdelige hoved viste sig.

"Enten du er Djævelen eller en anden, så svar os på nogle spørgsmål!" udbrød romeren.

"Tal, herrer!" svarede negeren.

"Er vi fanger, eller hvorfor får vi ikke lov til at se kongen?"

Prins Ellaks hoved sås nu i den samme luge.

"Kongen får man først at se ved gæstebuddet i aften," sagde prinsen med et ondskabsfuldt grin.

"Skal vi da sulte så længe?"

"Vi kalder det at faste; det gør vi altid selv, når vi skal til gæstebud, for bagefter at kunne æde så meget desto mere."

"Må vi da heller ikke komme ud!"

"Næ-æh!" svarede prinsen med sit hesteprangerfjæs. "Man må finde sig i landets skikke."

Og dermed lukkedes lugen.

"Tror du, vi slipper fra dette med livet?" spurgte Edeko.

"Hvem ved! Attila er dannet af falskhed. Du ved ikke, hvordan han engang skrev to breve – et til vestgoternes konge, Diterich, og bad ham om forbund mod den fælles fjende, romerne; samme dag skrev han et ganske ligelydende til romerne og bad dem om forbund mod vestgoterne. Forræderiet blev opdaget, og Attila kom til at sætte sig mellem to stole."

"Han synes at være udødelig, ellers måtte *han*, der altid går i spidsen for sin hær, vel en eller anden gang være blevet ramt i striden."

Lige til aften måtte rejsefællerne sidde indespærret. Da åbnedes endelig døren, og de ledsagedes til den store gildesal af en ceremonimester.

I den store hal stod utallige bænke og borde, dækket med de dyreste tæpper og bugnende under drikkekar af sølv og guld. Gæsterne var samlede, men vore to rejsende så ingen kendte ansigter, og de spejdede forgæves efter bruden og brudgommen.

Da de havde fået anvist deres pladser, begyndte en sagte summen at lyde blandt gæsterne. Man talte halvhøjt og gættede

på, hvor den mægtige konge skulle vise sig.

Orestes og Edeko undersøgte med øjnene vægge og loft uden at kunne opdage, hvor underværket skulle ske, for disse barnlige og underfundige mennesker plejede at more deres gæster med overraskelser og skæmtsomme optog.

Pludselig rejste hele forsamlingen sig op. Bagvæggens tæppe var trukket til side, og på en estrade sad en lille, ubetydelig mand, ganske ene med et bord foran sig og en løjbænk ved siden af. På bordet stod et træbæger.

Han sad ganske ubevægelig, ikke engang hans øjenlåg bevægede sig.

Nærved ham, men længere nede, stod hans minister, grækeren Onegesius, der holdt sit blik ufravendt rettet mod herskeren, der syntes at kunne tale til ministeren gennem øjnene.

Ministeren gav et tegn, og gæsterne satte sig ned.

Attila blev siddende, som han sad, med benene over kors og den højre hånd hvilende på bordet. Han hilste ikke og besvarede ingen hilsen.

"Han ser os ikke! Han viser sig bare!" hviskede Orestes.

"Han ser tilstrækkeligt!"

Onegesius modtog en befaling af herskerens øje og løftede sin stav; en skjald trådte frem med et instrument, der lignede en harpe og en tromme sat sammen. Efter at have rørt strengene og trommeskindet, begyndte han at recitere. Det var et kvad om alle Attilas bedrifter, stærkt farvede, og det ville have forekommet uendeligt, hvis forsamlingen ikke var faldet ind under omkvædet og havde ledsaget skrigene med slag i bordet

af deres korte sværd. Skjalden skildrede nederlaget på de catalauniske marker som et ærefuldt, men uafgjort slag.

Da de fremmede havde fået tid til at betragte den ubetydeligt udseende helt i den enkle, brune skinddragt, blev de grebet af den samme uimodståelige respekt som alle andre, der havde set ham.

Der lå mere end forfængelighed i denne selvbevidste ro; denne øjensynlige foragt for alt og alle. Han sad hele tiden med profilen mod gæsterne, og kun ministeren fik hans blik at se.

Da hyldningskvadet var til ende, løftede Attila sit bæger, og uden at drikke nogen til, nippede han til det.

Dette var signalet til drikkelagets begyndelse, og nu flød der vin i guld- og sølvbægre, som måtte tømmes i et drag, hver gang det hævedes, fordi det morede herskeren, selv ædru, at se sine omgivelser berusede.

Efter at man havde drukket en tid lang, trådte negeren Hamilcar frem og gjorde nogle kunster.

Da rejste storkongen sig op, vendte forsamlingen ryggen og lagde sig derefter på løjbænken. Men hver af hans bevægelser røbede majestæten; selv da han, med knæene i vejret og hænderne under nakken lå mediterende, med øjnene rettet mod loftet, var han stadig imponerende.

"Men bruden da, og brylluppet?" spurgte Orestes en af de hunniske gæster.

"Hos os taler man ikke om sine kvinder; skulle man så vise dem frem?" svarede hunnen.

Drikkelaget vedblev, men noget spiseligt så man ikke. Engang imellem sang hele forsamlingen og slog i bordene. Midt under rusen og larmen blev hele salen pludselig fuld af røg, og

bygningen var forvandlet til et eneste ildhav. Alle sprang skrigende op og søgte at flygte, men ministeren slog med sin stav i bordet, og forsamlingen brast i latter.

Det var en bryllupsspøg; der var kun blevet stukket ild på nogle læs halm udenfor.

Da der atter blev ro, var Attila ikke længere i salen; han var gået ud gennem en paneldør.

Og da begyndte først gæstebuddet for alvor, og det varede lige til næste morgen.

Da solen stod op, sad Orestes endnu ved bægeret sammen med en avarisk fyrste. Salens udseende var ubeskriveligt, og de fleste af gæsterne dansede udenfor omkring bål.

"Det var også et bryllup!" sagde Orestes. "Det glemmer vi ikke så snart; men jeg ville gerne have talt med denne mærkelige mand; kan man ikke få lov til det?"

"Nej," svarede avaren, "han taler ikke, uden han er nødt til det. Hvad nytte er det til, siger han, at stå og stoppe hinanden med løgn? – Det er en klog karl, som for resten heller ikke er blottet for velvilje og menneskekærlighed. Han tåler ingen unødvendige blodsudgydelser, hævner sig ikke på en overvunden, tilgiver gerne."

"Hylder han nogen religion? Er han bange for døden?"

"Han tror på sit sværd og sit kald, og at døden kun er porten til det virkelige fædreland. Derfor lever han kun som en gæst hernede, eller som en rejsende."

"Ganske som de kristne altså!"

"Ejendommeligt er det, at han blev bange for pave Leo nede i Rom ... Hvad er der nu på færde?"

Udenfor hørtes en tuden, som først syntes at komme fra paladset, men derefter bredte sig ud over lejren og helt ud på steppen. En halv million mennesker tudede, og det lød som gråd.

De drikkende gæster sprang op og så alle hunnerne danse, mens de ridsede sig med knive i ansigtet og tudede uforståelige ord.

Edeko kom til og drog Orestes med sig gennem klyngerne:

"Attila er død! Lovet være Jesus Kristus!"

"Død? Det er Ildicos værk!"

"Nej, hun sad tilsløret ved liget og græd."

"Det er alligevel hende!"

"Ja, men disse vilde er for hovmodige til at tro, at Attila kunne dræbes af noget menneske!"

"Hvilket held for os!"

"Afsted til Rom med nyheden. Den, der kommer først, har gjort sin lykke!"

Orestes og Edeko drog afsted samme morgen; og de glemte aldrig dette bryllup, som havde ført dem sammen første gang.

Senere fornyede de bekendtskabet, men under andre og større forhold. Thi Edekos søn blev Odoaker, der styrtede Orestes' søn, som ikke var nogen anden end den sidste kejser, Romulus Augustus. Mærkeligt nok hed han Romulus, ligesom Roms første konge, og Augustus, som den første kejser. Og han

sluttede sit liv som pensionist, betænkt med 6000 gylden, på en villa i Campagnen, der tidligere havde været ejet af Lucullus.

Tjenernes tjener

Rom var blevet en provinsby under Byzans' overhøjhed, og blev regeret af en exark fra Ravenna, men som oftest blev den overladt til sin egen skæbne, når barbarerne nordfra gjorde indfald i byen og brandskattede den. I tre hundrede år havde ingen kejser besøgt Rom, så foragtet lå den fordums verdens herskerinde nu tilbage i grus og ruiner. Men ruinerne af templer og paladser begyndte at samles igen; og af dem byggedes der kirker. Fem hundrede år efter Neros død stod der en allerede gammel Peterskirke midt på tyrannens cirkus, hvor martyrerne havde lidt døden; mindst syv andre kirker lå spredt omkring i byen, og biskoppen i Rom boede i Lateranpaladset ved siden af kirken af det samme navn. Der fandtes også klostre, og ved Via Appia lå Andreasklostret lige ved siden af Jesu-Korskirken, som var bygget over nedgangen til katakomberne.

En sommermorgen klokken to var alle klostrets brødre stået op; de havde læst eller sunget matutinaen i koret, hvorefter abbeden var gået ned i haven for at meditere.

Det var mørkt endnu, men stjernerne lyste ned mellem oliven- og orangetræerne, og havens blomster nikkede i den svage morgenvind.

Abbeden, en halvhundredårig mand, gik frem og tilbage på en sti, der var helt overdækket med løv, og hver gang han var nået ned til den sydlige ende, standsede han for at betragte en hvid marmorplade, som var oprejst dér ved siden af andre marmorplader. Det var hans grav, ved siden af tidligere

jordfæstede abbeder; og på marmoret stod hans navn og hans fødselsår med plads åben til dødsåret.

"Ak herre, hvor længe vil du så plat forglemme mig?" sukkede han, og vendte atter og begyndte at gå tilbage i sit spor.

Efter at han havde gået så længe frem og tilbage, at det blev lyst, så satte han sig ind i en løvhytte og begyndte at skrive i en bog, som han havde taget op af lommen.

De mange lyde, der slog ind over ham fra den vågnende by, forstyrrede ham ikke, ingenting forstyrrede den hvidhårede mand, der havde været oppe siden klokken to uden at spise noget. Kirkeklokker ringede og klemtede, kærrer skramlede og Tiberens brusen trængte igennem al støjen. Men den gamle skrev stadig og hans rynkede ansigt blev svagt belyst af morgenrøden.

Endelig hørtes der trin på sandgangen, og en novice trådte ind i løvhytten og stillede en skål med mælk tillige med et brød på bordet ved siden af abbeden. Denne fo'r sammen, som om han var vendt tilbage fra en fjern drøm, og råbte til den unge mand:

"Lad mig være i fred!"

Novicen blev stående, forskrækket og bedrøvet. – En lille sangfugl, der sad i løvet, slog en svag trille. Abbeden så op, hans ansigt lyste op, han kastede et blik på mælkeskålen og greb begærligt om den for at føre den til munden, men da han så den unge mands bedrøvede ansigt, lod han armene synke.

"Tilgiv min vrede, men jeg var så langt borte! For at straffe mig selv gør jeg nu dette!"

Og han slog mælken ud på jorden, men for at den ikke skulle gå til spilde, kastede han den på en brandgul lilje, der stod i

bedet.

Da novicen ikke gjorde mine til at ville gå, spurgte abbeden:

"Du vil tale med mig; tal!"

"Hellige fader ..."

"Jeg er ikke hellig; kun én er hellig, Herren, vor Gud i Himlen! – Vil du beklage dig, så gør det!"

"Jeg kom fra et rigt hjem, men jeg forlod det og solgte alt, hvad jeg ejede ..."

"Det gjorde jeg også, da jeg var ung, og så byggede jeg syv klostre, men det har jeg ikke angret. Det har du derimod. Hvad klager du over?"

Ynglingen tav.

"Klager du over kosten? Der er hungersnød omkring os, og vi må dele med de fattige."

"Ikke alene det, ærværdige fader, men det hele opfylder ikke sin bestemmelse ..."

"Tal mere."

"Den ringe kost dræber ikke kødet, for når jeg går hungrig om hele dagen, så tænker jeg mod min vilje kun på mad, i kirken, under bønnen, i min ensomhed. Den korte søvn, vi får, bevirker, at jeg er søvnig hele dagen, og at jeg falder i søvn i koret. Begær, som jeg ikke før har kendt, vækkes i mig, når de undertrykkes, så at når jeg ser vin, føler jeg en rasende trang til at få livsvarme i blodet ..."

"Gå du hen og bed en broder piske dig til dit blod flyder, så skal du se, hvor livsvarmen vender tilbage."

"Det har jeg gjort, men slagene vakte kun nye vellystige begær."

"Læs Augustinus!"

"Det har jeg gjort! – Men værst af alt er dog smudset. Hvis jeg fik lov at bade ..."

"Er du smudsig? Det viser, at du er smudsig indvortes. Jeg bader aldrig, men jeg er altid ren på kroppen. Men jeg har lagt mærke til, at så snart mine tanker bliver urene, bliver også mit legeme urent! – Hvad tror du imidlertid, der kan være til gavn for dig? Du vil vel ikke gifte dig? Tertullianus siger: Hor og ægteskab er ganske den samme ting! Og Hieronymus mener, at det er bedre at brænde op end at gifte sig."

"Men Paulus ..."

"Lad Paulus være! Men hvad vil du nu?"

"Jeg kan ikke blive her, for jeg tror, at begærene kun kan slukkes, når de tilfredsstilles."

"Du Satans tjener, ved du ikke, at begærene aldrig kan tilfredsstilles? Du var jo engang hjemme hos dine forældre! Du spiste dig mæt om morgenen! Godt! Var du ikke sulten igen om middagen? Jo! Altså kan du ikke spise dig mæt! – Nu skal jeg sige dig en ting: – Du er et verdens barn, du hører ikke hjemme her, og derfor: Gå i fred! Æd du af svinebærmen, som ikke mætter, men når du ækles ved den, hvis du da ækles ved den, så vær velkommen tilbage! Faderens hus står altid åbent for den fortabte søn!"

Ynglingen gik ikke, men brast i gråd.

"Nej," sagde han, "jeg kan ikke vende tilbage til verden, for jeg hader den, og den hader mig; men her går jeg til grunde!"

Den gamle rejste sig og tog ynglingen i sin favn.

"Stakkels barn!"

"Sådan er verden," vedblev han, "sådan er livet; men når det er sådan, og når du ser, at det er sådan, så er der ikke andet

tilbage end at leve, og tage det som en æressag at leve indtil døden kommer og befrier os."

"Nej, jeg vil dø nu!" hulkede den unge mand.

"Hvem vil ikke det, min søn," undslap det den gamle. "Om du vidste … Om du vidste …"

Men han betænkte sig og tav.

"Hvad skal vi da gøre ved det? – Gå hen til fader Martin og få dig noget mad og et glas vin, men blot et; gå så hen og sov ud. Sov i et døgn eller to! Og kom så igen og lad mig se på dig! Så! Gå nu! – Du skal få en licentia af mig."

Han satte sig ned og skrev på et blad, som han havde revet ud af bogen, og med denne fuldmagt gik ynglingen bort, en smule tøvende ganske vist, og skamfuld.

Abbeden blev siddende, men kunne ikke få sig selv til at skrive. I stedet for begyndte han at plukke sit brød i stykker og strø stumperne ud på bordet. Straks kom der en lille fugl og pikkede det op; der kom flere til, og de satte sig på den gamles hånd, hans arme og skuldre.

En vinranke hang ned fra pergolaen og gyngede sagte for vinden. Dens skrueformede slyngtråde famlede ud i luften for at søge støtte. Abbeden syntes, den så morsom ud, og for spøg rakte han sin finger hen imod den.

"Kom, du lille, så skal jeg give dig støtte."

Det lod til, at slyngtråden kunne høre, for den kastede sig straks mod hans finger og slyngede sig i en ring om den.

"Vil du give mig ringen?" skæmtede han. "Måske jeg skal blive biskop? – Gud bevare mig vel!"

I løvhyttens dør viste dekanen sig.

"Forstyrrer jeg min broder?"

"Slet ikke, jeg sidder blot og leger!"

"Fugle og blomster! Og hvide liljer også; dem har jeg ikke set før!"

"Hvide? Nylig var de brandgule; hvor står de?"

"Dér!"

Abbeden så hen på jorden, hvor han nys havde slået sin mælk ud, og se, der stod kun hvide liljer, ikke en eneste brandgul. Han vovede ikke at tale om det, for det måtte man ikke; men han smilede i sit hjerte, og forstod, at det var et nådetegn.

"Nå, dekanus, hvordan står det til i byen?"

"Tiberen synker."

"Gud være lovet; men hele Trastevere er oversvømmet og ødelagt af oversvømmelserne. Jeg kunne egentlig ønske, at der ville komme en stor flodbølge og sluge os alle sammen, hele menneskeheden; og den kommer nok en dag!"

"Lige så håbløs som altid."

"Nej, jeg er ikke uden håb; men hisset, ikke her. Kristus siger selv i Apokalypsen, at her er der intet at bygge på, thi hvor det har været bedst, var det blot møje og elendighed."

"Tal ikke så, broder!"

"Du trives vel i støvet, du, men det har jeg aldrig gjort; og det ser ud til, at man er nødt til at kaste sig ud i det med begge ben. Begyndte jeg ikke i min ungdom at holde min sjæl ren ved at trække mig bort fra verden! Men jeg blev tvunget ud i den, jeg blev med vold trukket ud i vrimlen. Man gjorde mig simpelthen til præfekt. Jeg, der ønskede at leve i Herrens tjeneste, jeg måtte sidde og regne madvarer ud til de fattige, skaffe senge til sygehusene, have opsyn med bygmestre og med kloakker og vandledninger! Dagens byrder forhindrede mine tanker i at

løfte sig, og jeg sank ned i materien, sank så dybt, at jeg aldrig troede, jeg skulle komme op mere."

"Men folket velsignede dig ..."

"Ti stille, du! – Og jeg, som aldrig havde draget et sværd, måtte samle soldater og gå i felten. Da jeg var seks år, blev Rom plyndret af Totila, goten, og hærget sådan, at der kun blev fem hundrede romere tilbage. Da jeg var syv år, kom Belisar, da jeg var tolv, kom Narses. Jeg blev sendt som sendebud til Konstantinopel, jeg, som hader rejser og offentlighed! Alt, hvad jeg hader, har jeg måttet give mig af med! – Nu er jeg træt og vil gå ind i den evige hvile. Jeg sidder og venter på, at min grav skal åbne sig!"

"Husker du, hvad Virgilius siger i *Georgica* om sædemandens arbejde og besvær?"

"Nej, jeg hader den hedning –"

"Vent lidt ... Han siger disse visdommens ord: Når Zeus sender dårligt vejr, mus og utøj, er det for at vække sædemandens kraft og fremtvinge hans opfindsomhed. Ulykkerne kommer altså kun for at verden skal gå fremad."

"Verden går baglæns, tilbage mod sin undergang og mod dommen. I fem hundrede år har vi ventet forløsningen; men vi har kun set det ene vilde folkeslag efter det andet fare frem og myrde, plyndre og voldtage. Ser du nogen fornuft i denne sæd, der aldrig modnes og bliver høstet?"

"En spotter er du! – Jo, jeg ser, hvordan man pløjer den grønne høst ned for at gøde jorden!"

"Dragesæd og helvedeshøst! – Nej, nu går jeg ind i min grav og lukker døren i efter mig; jeg har vel ret til at hvile efter et liv så fuldt af byrder."

"Nu ringer det til morgenbøn!"
"*Jam moesta quiesce querœla* Note 16) ..."

Tiberen havde oversvømmet Rom og havde ødelagt hele kvarterer, men Andreasklostret var skånet.

En morgen sad abbeden igen i sin have og skrev; han sad således, at han kunne se sin grav, når han så op fra arbejdet.

Han var så optaget af at skrive, at han ikke hørte, hvad der skete omkring ham. Men han så, at blomsterne i bedene begyndte at gynge som siv; nogle padder hoppede omkring ved hans fødder og der lugtede af fugtighed, af noget muggent og giftigt.

Han skrev stadig, men skønt hans øjne var optaget af at følge pennen henover papiret, mærkede han, at noget mørkt bevægede sig på jorden, bredte sig ud som et sort tæppe og kom nærmere.

Pludselig blev han våd om fødderne, og en gravkulde steg op ad benene.

Da vågnede han og forstod! Tiberen var steget, og han blev drevet ud af sit sidste fristed.

"Jeg vil ikke!" råbte han, da alarmklokken ringede og munkene flygtede.

Han gik op i sin celle i den øverste etage, fast besluttet på ikke at flygte. Han ville ikke ud i verden én gang til; her ville han dø. Floden havde han jo selv bedt om måtte komme.

Men i cellen faldt han hen i anfægtelse og bøn.

"Herre, hvorfor straffer du de uskyldige! Hvorfor slår du dine venner og lader fjenderne trives? I fem hundrede år har du

hævnet fædrenes misgerninger på deres børn; er det ikke nok, så lad os alle gå til grunde!"

Vandet steg, så det skvulpede mod muren; haven så han blive ødelagt, og hans grav fyldtes med vand, men abbeden blev, hvor han var. Stundom sang han lovsange, stundom rasede han, så bad han om tilgivelse, og så rasede han igen.

Derpå satte han sig til at skrive på sit store værk, der skulle gøre ham udødelig, *Magna Moralia*. Det var blevet middag, men han følte ingen sult, for han havde øvet sig, så at han kunne faste tre dage i træk.

Hen på eftermiddagen hørte han en støj udenfor vinduet og så op fra bogen. Dér ude lå der en båd, og i båden sad novicen Augustinus.

Det usædvanlige, næsten muntre i dette optrin fik ham til at le; så huskede han den sidste samtale, han havde haft med den unge mand, og spurgte ham ud gennem vinduet:

"Nå, fik du så vinen og den fede mad, din frådser?"

"Nej, ærværdige fader, da jeg fik lov til at få den, ville jeg ikke have den, og dermed var fristelsen forbi. Men nu har jeg andet at fortælle om. – Pesten er brudt ud, og folk dør som fluer!"

"Også pesten! Å, Herre, hvor længe vil du dog så helt forglemme os! Også pesten!"

Derpå rejste han sig.

"Alle mand på deres post! Lad os gøre vor pligt! Velsigne Herren og dø!"

Abbeden gik igennem vinduet ud i båden og forlod sit synkende skib.

Tiberen var sunket, men havde efterladt sig tusinder af snoge, fisk og padder, som døde og forpestede luften. Folket var flygtet op på højene, på Palatinus havde man indrettet et sygehus i en kirke. Her gik Andreasklosterets abbed omkring, gav de syge at drikke og talte trøstens ord til de døende:

"Hvi frygter I døden, børn? Frygt hellere livet, thi det er den sande død."

Han lod til ret at være hjemme her, var uforfærdet og fuld af kraft og lune, og han forsøgte at læse på de dødes ansigter, "om de havde det godt på den anden side".

Døden ville ikke vide af ham. Stundom sejlede han i en båd over til de andre høje og vandrede om mellem de syge og døende også dér, så at folket efterhånden anså ham for at være udødelig, nedsteget fra Himlen for at trøste dem. De ældre mindedes ham som præfekt, da han havde ledet byens forsvar mod goter, vandaler og longobarder, og hans berømmelse voksede med hver dag.

Pesten rasede, og der døde stadig flere, så at ligene ikke kunne begraves. Al handel standsede, og bønderne hørte op med at føre levnedsmidler til byen. Så kom hungersnøden til.

Abbeden i det tidligere Andreas-kloster, Gregor hed han, mistede til sidst modet og lod sin gerning falde.

"Mod Gud kan jeg ikke kæmpe, og er det hans vilje, at Rom skal gå til grunde, så er det gudløst at ville hindre det."

Midt i elendigheden døde Pelagius II, Roms biskop, eller pave, som han senere kaldtes. Og folket udråbte enstemmigt abbed Gregor til biskop. Men han gjorde som Saul og kejser Julian, han gik bort og gemte sig.

Ud af byen flygtede han, op i Sabinerbjergene, hvor der boede en eremit i en grotte. Men folket fulgte efter ham, trak ham ud, førte ham tilbage til Rom, og dér modtog han konsekrationen under navnet Gregorius den Første.

I tretten år regerede Gregorius over verdens tidligere herskerinde. Han var statholder, for exarken i Ravenna eksisterede ikke mere, efter at longobarderne havde fordrevet ham. Han bad om hjælp hos kejseren i Byzans, men fik ingen; da måtte han alene tage styret, og det lykkedes ham ved ordets magt at afvæbne kong Agilulf, der truede Rom.

Men han var også biskop, og som sådan havde han opsyn med alle de vesterlandske kirkemøder, og det lykkedes ham at få dem til at forlade arianismen og slutte sig sammen i en eneste fælles trosbekendelse, den, der senere blev kaldt den katolske.

Til hedningene i England sendte han den tidligere novice Augustinus, der snart fik overvundet sine begyndervanskeligheder. Og den lille frådser endte sit liv som ærkebiskop i Canterbury.

Den før så sky og livstrætte mand var med sin store virksomhed kommet til mægtige kræfter, og med kaldelsen fulgte også evnen.

Man han havde tid til alting, stort som småt. Han reformerede liturgien, skrev breve og forfattede bøger, lavede forordninger for kirkesangen.

Men han levede lige så jævnt som før. I Lateranpaladset havde han sin celle, og fra den herskede han over ånderne, lige

fra Skotlands bjerge ned til Herkules' Støtter.

Hans magt var lige så stor som Cæsars, men han havde ingen legioner, kun en pen og lidt blæk. Det var Kristi rige, der begyndte, men det var et åndeligt verdensherredømme, og Gregor var statholderen.

Ismael

Efter Gregor den Stores død syntes kristendommen at have sejret i hele den kendte del af Europa, i Byzans, Palæstina, Ægypten og på Afrikas Middelhavskyst. Men just som sejrherren skulle til at slå sig til ro, hændte der noget ganske nyt, noget uventet, som truede kristendommen med undergang og førte et nyt folk frem på skuepladsen. Ismaels efterkommere, Abrahams uægte børn, som havde flakket om i ørkenen og fortsat ørkenvandringen, begyndte at fylke sig om faner og søge et Kanaan. Seks år efter Gregors død "vågnede" den dengang fyrreårige profet ved navn Muhamed, og som en ildsvåde bredte hans skarer sig, så at det kristne Europa hundrede år efter troede, at den yderste dag var kommet. Kristendommens første erobringer, Syrien, Palæstina, Lilleasien, Ægypten og den afrikanske nordkyst var faldet fra og havde hyldet den nye Antikrist. Byzans var truet, Sicilien og Sardinien var erobret, og Italien var i fare. Fra Spaniens sydspids kunne man i klart vejr se over til Afrika, hvor saracenerne boede.

Spanien var nemlig et land, der temmelig fjernt fra Rom var vokset og havde udviklet sig til en af de rigeste provinser efter at føniker og karthageniensere først havde lagt grunden til civilisation. Men da Rom opløstes, styrtede barbarer fra Østersøen, som hørte til de ny germanske folk, om hvis fremtid Tacitus havde profeteret, ind over Spanien, grundlagde et rige eller to, og ejede nu ved begyndelsen af det 7. århundrede de prægtige hovedstæder Toledo og Sevilla.

I Sevilla, i det skønne Andalusien, ved Guadalquivir, sad den gamle jøde Eleazar i sin våbenbod og gjorde dagens kasse op.

"Der sælges mange våben i disse tider," sagde pludselig en fremmed, som ubemærket var trådt hen til bordet.

Eleazar så op, fandt den velklædte fremmedes ydre tiltalende og svarede forsigtigt:

"Ja, der sælges virkelig en del."

"Venter I krig?"

"Der er altid krig, dog mest med munden."

"Du tænker på de tyve koncilier, som er blevet afholdt her. Ja, de kristne er aldrig enige."

Eleazar svarede ikke.

"Undskyld," vedblev den fremmede, "men jeg glemte, hvem du var, og at du sikkert helst vil glemme det sidste koncil!"

"Det glemmer jeg aldrig; hvordan skulle jeg kunne det?"

"Det gik ud over dit folk ..."

"Og min eneste søn, som stod i begreb med at gifte sig med en kristen kvinde, måtte give afkald på hende, fordi ægteskab med jøder blev forbudt ..."

"Nå, og hvordan endte så det?"

"Han kunne ikke overleve det, men tog livet af sig; og da *hun* fulgte ham i døden, var det *os*, der fik skylden; vi mistede ejendom og frihed."

"Eleazar!" udbrød den fremmede. "Kender du mig ikke?"

"Nej!"

"Men hvis jeg nu nævner mit navn, så ved du, hvem jeg er. Jeg hedder Julius, grev Julius ..."

"Er I ... grev Julius?"

"Ja, jeg er den mand, hvis datter, Florinda, opfostredes i Toledo og faldt i kløerne på røveren og vellystningen kong Roderik ... Må jeg træde ind i dit kammer; vi har vist meget at sige hinanden?"

Eleazar tøvede, skønt han og greven, der begge var fædre til krænkede og tabte børn, havde adskillige berøringspunkter. Han var nemlig bange for de kristne, som kort tid i forvejen havde begyndt på jødeforfølgelserne.

Greven forstod dette, men han slap ikke taget, da han åbenbart havde en bestemt hensigt med sit besøg.

"Lad mig træde ind i dit kammer, så skal jeg i tre ord fortælle dig den hemmelighed, der både er din og min."

Eleazar ville ikke give sig, men begyndte at parlamentere.

"Sig et eneste ord! Et eneste, som kan overbevise mig!" bad han.

"Oppas! Der har du ét!"

Eleazar spærrede øjnene op, men bad dog om ét ord til.

"Zyads søn!"

"Det er bedre!" sagde Eleazar. "Men nu det sidste."

"Bar-Koch-Ba!"

Eleazar rakte hånden frem.

"Træd ind under mit tag, del mit aftensmåltid med mig og drik af den velsignede vin."

Et øjeblik efter var boden lukket, og de to gamle sad ved aftensmåltidet i kammeret bag boden.

De talte sammen.

"Vi hebræere er et par hundrede tusind her i Spanien. Da kejser Hadrian ødelagde Jerusalem for sidste gang sendte han 50.000 hebræere hid. Det er 600 år siden, det skete, og vi har

naturligvis formeret os, ja i den grad, at 90.000 af vore kunne tvinges til at lade sig døbe ... Også jeg er døbt; men skønt de hældte vand over hovedet på mig, har jeg beholdt mine fædres tro, og hvordan skulle jeg kunne andet? De kristne har ikke én tro, men mange. Synoden i Toledo i 589 lærte f.eks., at den hellige ånd udgår ikke blot fra faderen, men også fra sønnen. Men synoden af 675 forkyndte, at sønnen er sendt ikke alene af faderen, men også af den hellige ånd. Det er jo urimeligt, og derfor falder de selv fra deres egen lære. Men i stedet for at falde tilbage til det gamle testamente, der er moder til det nye, styrter de sig ud i vantro og hedenskab. Dette er tilfældet med selve ærkebisp Oppas i Toledo, som kalder sig kristushader og hellere underkaster sig islam end Rom."

"Kender du Oppas?"

"Han er *vor* mand!"

"Du nævnte islam; hvad mener du om den lære?"

"Det er jo vor hellige tro: en eneste Gud, den ene og sande; og profeten er jo Abrahams efterkommer, som har arvet løftet. Ismael var jo søn af en tjenestekvinde, men ligefuldt af Abrahams sæd!"

"Men Muhamed fordrev jøderne fra Arabien."

"Ja, det gjorde han; men han var heller ikke fuldkommen; det er dog noget, der har forandret sig, alt forandrer sig, heldigvis. Muhamed modtog sine første indtryk gennem sin frænde, Wuraka, som var af jødisk herkomst, og han var ganske venligt stemt mod Israel til at begynde med, ja, det var ikke engang Kaaba, de troende skulle vende sig mod, når de bad, men Jerusalem. Der eksisterer også en tradition om, at profeten var

en jøde, hvilket man jo også godt kan sige, da han var araber eller ismaelit, hvilket er det samme."

"Og I vil nu hellere tjene under halvmånen end under korset?"

"I sandhed!"

"Og Simeon, som I kalder Bar-Koch-Ba, ligger i underhandling med ærkebisp Oppas om at styrte Roderik?"

"Ja!"

"Vel, da er jeg med. Men mærk dig nu, hvad jeg siger: Eftersom vort fælles mål er at styrte vestgoternes konge, så har jeg i min egenskab af guvernør i Ceuta på den afrikanske kyst allerede hørt mig for hos emiren Mussa al Nazir og hans øverste Tarik Zijads søn, om de muligvis vil yde os hjælp mod til gengæld at få Ceuta og egnen deromkring. Tror du, man vover at slippe stormen løs?"

Eleazar tyggede på sit skæg.

"Er den ikke allerede sluppet løs?" sagde han tørt.

"Måske I da er nået længere frem, end *jeg* ved?"

"Hvad ved I?"

"Jaså, I er nået *så* langt? – Nuvel! Da er det ude med mit skønne Spanien!"

"Det er aldrig ude med noget, det forandrer sig blot, når det har varet tilstrækkelig længe. Spanien havde sin tid, da det forsynede Rom med kejsere: Trajan, Hadrian, Antonius, Marcus Aurelius, Theodosius, der lige så godt kunne have været iberer eller føniker. Spanien skænkede Rom lærde og digtere: Seneca, Lucanus, Martialis, Quintilian, Pomponius Mela, Columella. Det er 500 år siden, og derefter har vi haft barbariet under de kristne nordboere fra østersøkysterne. Lad os nu få lidt Østerland!"

"Tror du på islams fremtid?"

"Ja, sikkerlig! Mussa har svoret, at han vil gå samme vej som Hannibal, over Gallien og Germanien til Rom, for at omvende 'hedningene og kvindedyrkerne' til den eneste sande Gud."

"Det ved du? Da er intet tilbagetog muligt?"

"Nej, det er for sent! Den 19. juli står halvmånen op over Spanien, og den bliver nok efterhånden til en fuldmåne. Hvad der siden skal komme, det ved vi ikke, og det vedkommer os heller ikke; for Én er den, som styrer – den herre Zebaoth."

Den 17. juli 711 sås efter mørkets frembrud bål, der blev tændt på Spaniens sydligste spids. Punta de Europa. Og på Afrikas kyst, to mil borte lige overfor, svaredes med lignende signaler.

En vestlig vind blæste ude fra oceanet og drev en saracensk flåde mod land, en flåde, der havde 5000 væbnede mand med deres heste ombord.

På "Europas odde", der siden kaldtes Gibraltar, gik langskæggede borgere højest oppe på den bratte klippe, pirrede ved bålene, forsynede dem med brændsel og holdt liv i gløderne.

Om morgenen landede de første ved klippens fod, og dermed begyndte Spaniens erobring af maurerne.

Mussa Ibn Nazir kom dagen efter med hovedstyrken.

Vestgoternes konge samlede hurtigt 100.000 mand, og i den tro, at han var uovervindelig, kørte han ud for at være vidne til sejren. Klædt i silke og guld som en byzantinsk kejser, hvilede han i en elfenbensvogn, forspændt med to hvide mulæsler, og han fulgtes af mundskænke og haremskvinder.

I tre dage gik alt vel, men på den fjerde hændte der noget uventet. Indeklemt mellem Andalusiens bjerge og floder havde hans skarer vanskeligt ved at bevæge sig, og kongen selv havde lejret sig ved bredden af Guadalete. Da så han pludselig sine folk styrte ned fra højderne som en flod; den ene afdeling anførtes af ærkebisp Oppas, den anden af grev Julius. Roderik, som troede, at de flygtede for fjenden, lod lejren bryde op, men kunne ikke få plads og trængtes derfor ud i floden. Svømmende søgte han at nå den modsatte bred; men dér modtoges han af bueskytter.

Da kom en amazone sprængende ned til bredden på en rød ganger; hun stod af hesten og rettede sin pil mod den druknende, der holdt sig midt i strømmen.

På den anden bred så han sine folk gøre holdt og vifte med hvide faner, til fjenden på den modsatte side, som tegn til fred!

Da han forstod, at der var forræderi med i spillet, gik han til bunds, og med *ham* hele det vestgotiske rige. Men Mussa drog straks mod Toledo, inden noget nyt kongevalg kunne finde sted, og dermed var islam hjemme i Europa, og vedblev at være det til 1492.

Jøderne, der havde ydet maurerne den værdifuldeste hjælp, blev straks befriet, og i hver eneste by i Spanien blev en jøde sat som statholder.

Eginhard til Emma

Ved påsketid anno 843 efter Kristi byrd,
skrevet i benediktinerklostret
Seligenstadt ved Main.

Til min kære husfrue og nu for tiden søster i Kristo, Emma; fra Eginhard, fordum sekretarius hos Carolus Magnus, munk i Seligenstadt ved Main.

Lidelsens uge er til ende, og opstandelsesdagen er kommet; våren har dræbt jordens kulde, sindet bliver blødt, minderne fagre, og det forbigangne rejser sig af graven.

I går, påskelørdag, gik jeg i klostrets have og tænkte over mine forløbne femoghalvfjerds år; jeg erindrede de skønne ord, der engang var faldet i den store, uforglemmelige lærdomskreds, eller det akademia, hvor vi legede med ord og tanker som med skakbrikker. – "Hvad er mennesket?" spurgte vor lærer, den højvise Alkuin, som vi kaldte Flaccus. – Dertil svarede Angilbert, kejserens mågNote 17), den skønne Berthes ægtefælle: "Mennesket er en dødens slave, en flygtig rejsende, en fremmed i sin egen bolig." – "Ja, i sandhed," sagde jeg til mig selv, "en gæst; snart skal jeg snøre min randsel, betale min regning og drage videre."

Jeg gik langs flodens bred og tænkte: den samme flod, evig den samme flod, men stadig nyt vand, aldrig er det samme vand, der rinder her forbi. Således er også livet, således er tidens flod; historiens helte og hændelser, traditionernes højsang, år og ære, alt rinder forbi og forgår.

Agted jeg da at plukke de første påskeliljer for at sende dem til dig, der engang var min ægtefælle, og jeg gik at søge urtegårdsmanden nede ved dammen med karperne. Og hvem mødte jeg så på gangstien under efeurankerne, disse evighedsplanter, som kun kender til fødsel og død, men ikke til årstidernes omskiftelser? Jeg mødte den sidste nulevende af dem fra de store dage, fra kejserens bord, Thiodolf, goten, som nu er biskop i Orléans.

Jeg kan ikke sige dig, hvor glad jeg blev ved gensynet, ikke skildre dig mine følelser, da jeg i den gamles åsyn læste hele vort levnedsløbs saga.

Klokken var dengang seks om aftenen, og efter at vi havde sunget vesper, var fasten til ende. Jeg lod derfor dække et stort, rundt bord i refektoriet, kun til os to, men dog med tolv stole og tolv tallerkener. Fra biskoppens gæsteværelse hentede jeg den største lænestol, som jeg pyntede med løv og blomster; den havde tilhørt den højsaligste kejser, som nu hviler i Aachens Münster, den, jeg fik den nåde og ære at lade bygge. De andre stole tildelte vi vore venner; først og fremmest fik Alkuin en, derefter digteren Angilbert-Homerus, irlænderen Clemens, bajreren Leidrade og andre, du har kendt, men atter glemt. Hvilken aften, hvilken nat ved åbne vinduer ud til haven!

Vi talte naturligvis om den Store, Uforglemmelige, og gennemlevede hans rige liv i vore tanker. Vi fulgte ham mod longobarder og saracener, mod ungarer og andre slaver. Men hans trediveårige krig mod sachserne dvælede vi kun ugerne ved, mest af ærefrygt for den stores minde, for han burde blot have benyttet sig af åndens våben på sine omvendelsestog. Tænk blot på frankerkongen, som sendte vor ven Ansgarius til

de vilde svenskere. *Han* havde ingen væbnede mænd med sig, men kun Guds hellige ord. Ganske vist blev han, ligesom Paulus, plyndret af røvere; men da han havde nået sit mål, vandt han landets konge og stormænd ved sit milde væsen og gennem ordets forkyndelse. Derimod dvælede vi gerne under vor samtale ved den store juledag i Rom i året 800, da det vesterlandske romerske kejserdømme genoprettedes, og kronen skænkedes til Germanien, hvilket Tacitus havde bebudet, og Herman havde beseglet med martyrskabet i Teutoburgerskoven. Rom og Tyskland! Et åndeligt og et verdsligt herredømme! Uransagelige er Herrens veje! Da vi tømte bægeret for den stærke og milde Carolus Magnus Augustus, rejste vi os begge, Thiodolf og jeg, og vi bøjede os for den tomme plads, som om han selv havde siddet der lyslevende.

Hvor er han nu, den salige hedenfarne, hvor er hans store rige, det kun *hans* vældige ånd mægtede at gøre til en enhed? Hvad han samlede, er nu bortødslet af hans efterkommere; og du ved jo nok, at med den sidste rigsforsamling i Verdun ophørte Karl den Stores rige at eksistere, og at vi nu har tre riger i stedet: Tyskland, Frankrig og Italien. Kan hænde, det måtte *så* være, kan hænde, at en eneste mand ikke var i stand til at herske over så stort et landområde. Tungt er det dog at se, hvorledes i historien alt storværk bærer forkrænkelighedens mærke i sig, og at tinderne altid begrænses af de dybe svælg.

Broder Thiodolf medbragte foruroligende nyheder fra Frankrig. Sachserne, der endelig er blevet underkuet, og den mægtige høvding Widukind har udtænkt en frygtelig hævn. De har nemlig lokket danske og svenske sørøvere, vikinger kaldet, her ned til vore egne. Vikingerne er trængt op ad Rhinen, ad

Seinefloden til Rouen, og op ad Loire. – Disse skandinaver er germaner og altså i slægt med os franker; men de er dog nærmere beslægtet med goter, heruler, rugier og longobarder, af hvilke folk de tre sidstnævnte er skandinaver. Odoaker, som styrtede det vestromerske rige og afsatte den sidste kejser, Romulus Augustulus, var en rugier, fra den danske ø Rygen. Disse normanner synes nu at stå for tur til at skulle træde frem på skuepladsen; muligvis er det *dem*, der menes, når der i det gamle testamente profeteres om Gog og Magog, som skal komme fra nord.

Vi endte vor sammenkomst ved midnatstid, Thiodolf og jeg, men spadserede derefter i haven til matutin [Note 18)], for vi kunne ikke sove.

Og nu slutter jeg dette brev, min dyrebare ægtefælle, og ønsker dig lykkelige dage fjernt fra verdens uro. Jeg selv går blot og venter på min hedenfart, for livet har mistet sin tiltrækning for mig, efter at min herre og kejser er gået ind til den evige hvile.

Hils brødrene og de få tilbageblevne fra den Stores tid, og vær selv hilset, min dyrebare Emma, fra din afdøde ægtefælle, som du ikke genser før opstandelsens dag, den store påskedag, da vi alle skal gensés; indtil da – "Værer af ét sind, værer fredsommelige, og kærlighedens og fredens gud skal være med eder."

Det tusindårige rige

I året 998 var Rom blevet et tysk kejserdømme, og den tyske kejser var blevet romer. Otto III, der var opdraget af sin græsk-byzantinske moder, Theofano, havde arvet hendes tilbøjelighed for de sydlige lande, og derfor boede han nu i sit palads på Mons Aventinus, indrettede sig dér som kejser og nærede planer om at gøre Rom til det tyske riges hovedstad. Kejseren var nu tyve år, ærgerrig, fanatisk, from og grusom. Under hans fraværelse var den gamle romerånd vågnet på ny, og den ædle senator Crescentius var optrådt som folketribun, havde befriet Rom for tyskerne, fordrevet pave Gregorius V og indsat Johannes XVI. Kejseren vendte hurtigt tilbage til Rom, tog Crescentius og hans pave til fange, og lod derefter opføre et skuespil for romerne, som de ikke selv havde set mage til, men som deres forfædre nok havde.

Den Leoninske del af byen, der omfattede den vatikanske høj med den ældste Peterskirke og det pavelige palads, stod i forbindelse med byen ved Pons Ælius eller Hadrians Bro. Ved brohovedet på byens side lå Hadrians grav, en tårnlignende bygning, hvor kejserne efterfølgende var blevet begravet lige indtil Caracalla. Da goterne indtog Rom, blev graven gjort til en fæstning, og det blev den ved at være endnu i lang tid.

Da romerne vågnede den mindeværdige morgen i året 998, så de, at der var rejst tolv store trækors på terrassen foran Hadrians borg. Øverst på borgen sås ærkeenglen Michael med draget sværd rejst i sin tid af Gregorius den Store.

På Ælius-broen havde der samlet sig en stor mængde mennesker, og blandt dem en frankisk købmand og en gotisk pilgrim, der var kommet vestfra.

Solen var for længst stået op, og ærkeenglens sværd flammede.

"Hvad er det for kors dér?" spurgte pilgrimmen og skyggede med hånden for øjnene.

"Tolv er der jo! Det kan vel ikke betyde de tolv apostle?"

"Nej, de har jo udstridt; og den fromme kejser korsfæster vel ikke Herrens disciple på ny!"

"Ja, kejseren! Sachseren! – Det blev hverken goterne, longobarderne eller frankerne, der skulle få Rom, det blev sachseren af det forbandede folk, som Karl den Store troede, han havde udryddet af jorden, – han sendte ti tusind af dem ind i Gallien for at lyksaliggøre fjenden med disse vilddyr, og han halshuggede fire tusind fem hundrede på én dag uden at ligge søvnløs om natten bagefter! Underlige er Herrens veje!"

"De sidste bliver stundom de første ..."

"Å, Herre Jesus, verdens frelser, der er jo noget, der rører sig på korsene! Kan du se!"

"Ja, ved Gud! ... Nej, jeg kan ikke se noget! Det er korsfæstede mennesker!"

Der stod to romere ved siden af de fremmede.

"Herman, du er blevet hævnet!" sagde den ene.

"Var Armenius en sachser?" spurgte den anden.

"Sandsynligvis! Han boede jo ved Harzbjerget."

"For tusind år siden gik Thusnelda på gaderne her i Germanicus' triumftog og bar den ufødte Thumelicus under sit

hjerte, – tænk, at der skulle tusind år til, for at hun kunne blive hævnet."

"Tusind år er jo som én dag! Men alligevel, er disse vore romerske brødre på korsene ikke også martyrer for Roms frihed?"

"Martyrer for *vor* ret, men denne gang havde de uret, fordi det behagede guderne så."

Nu skete der noget nyt. Neden for borgen splittedes folkemængden af en trup soldater. Og lidt efter kom paven Johannes XVI til syne; han red baglæns på et æsel. Hans øren var skåret af, hans næse ligeledes, og hans øjne var stukket ud. Det var et ynkeligt syn, og forsmædelsen blev værre endnu derved, at en vinblære var hængt op over hans hoved, hvor den svajede frem og tilbage for vinden.

Folket tav og gøs, for han var jo i hvert fald Kristi statholder og Petri efterfølger, men en martyr var han ikke.

På broen stod der en sicilianer ved siden af en jøde. Sicilianeren var muhamedaner, for Sicilien var dengang i saracenernes vold.

"Han må betale for sine forgængeres skyld," sagde jøden "sådan er den kristne tro: *Satisfactio vicaria*."

"Bøde må han," svarede saracereneren "og jeg græder ikke over, at *pornokratiet* [Note 19)] slutter på denne måde! I hundrede år har paverne levet som kannibaler. Husker du Sergius III, der levede med skøgen Theodora og hendes døtre? Og Johannes X fortsætter med moderen og datteren Marozia, der med egen hånd dræber først hans broder og bagefter kvæler paven selv med en pude. Johannes XII var kun nitten år, da han blev pave. Han tog imod bestikkelser, og han indviede en tiårig dreng til

biskop i en stald; han øvede blodskam med sin faders konkubine og forvandlede Lateranet til et bordel. Han spillede kort, drak og bandede ved Jupiter og Venus ... Ja, det ved du jo alt sammen!"

"Ja," svarede jøden, "de kristne lever i Gehenna, efter at de har forladt den eneste og sande gud. De tåber har ganske vist stjålet Messias-forjættelsen fra os, men forjættelsen til Abraham har vi tilbage. Rom er et dårehus, Tyskland et slagterhus og Frankrig et horehus! Det er i hvert fald glædeligt at se, hvordan de ødelægger hinanden."

Han satte sig op på broens rækværk for bedre at kunne se, hvad der skete.

Imellem de tolv patrioter, der vred sig som orme på korsene, viste der sig nu fem rødklædte mænd; de tømrede en estrade op.

"Det er bødlerne – på kejsergraven!" sagde jøden. "Crescentius har jeg ikke noget imod, han var en ædel mand, som kæmpede for den romerske stat; men nu bliver der jo altid en kristen mindre!"

"De kristne har to måder at forklare, hvorfor et menneske skal lide. Er han uskyldig, så er pinen en prøvelse, og er han skyldig, ja, så fortjener han sin skæbne! – Dér kommer han!"

Crescentius, den sidste romer, blev ført frem. Hans hoved faldt, og dermed var Rom tysk eller Tyskland romersk, lige til år 1806.

Og samme dag om eftermiddagen bekræftedes udnævnelsen af den nye pave, for et valg kunne det jo ikke kaldes. Auvergneren Gerbert blev pave under navnet Silvester II.

Kejseren holdt sig oppe på Aventinerhøjen; ned i byen turde han ikke gå, for romerne hadede ham.

I den lille celle på bjergets skråning, hvor hans nylig dræbte ven, missionæren og martyren Adalbert af Prag, havde boet, lukkede han sig inde med sin lærer, den nye pave Silvester II. Denne franskmand havde studeret i Cordova, hvor kalifferne havde genoprettet universitetet, og hvor man lærte arabisk videnskab, grundet på græsk og indisk visdom. I Reims havde han selv forelæst filosofi, matematik, astronomi og kemi. Blev så abbed i Bobbio, ærkebiskop i Reims og Ravenna, – og efter at han havde optrådt på flere kirkemøder mod pavedømmet i dets forfald, blev han tysk pave i Rom.

Den ophidsede stemning, der bredte sig ud over byen efter Crescentius' henrettelse, tvang ham til at søge beskyttelse på Aventinerbjerget hos sin discipel kejseren, og fra cellen i det lille kloster ved Adalberts kapel styrede han Europas skæbne, mens han i sine ledige timer syslede med sine videnskaber, mest astronomi og kemi, hvorfor det rygte gik, at han var sortekunstner.

En nat, da han havde siddet og mediteret ved sit skrivebord, der var overfyldt af breve, trådte kejseren ind, uden forinden at have givet sit besøg til kende. Han var en opløben yngling, klædt i en højst usædvanlig dragt, en dalmatica, bemalet med billeder fra Johannes' Åbenbaring: vilddyret, skøgen, bogen med de syv segl og andet lignende.

"Lad mig tale," sagde han; "jeg kan ikke sove."

"Hvad er der sket, min søn?"

"Der er kommet breve, varsler, drømme."

"Fortæl!"

"Ja, du hører på mig, men du tror mig ikke, når jeg siger sandheden, og du er bange for alle nye tanker ..."

"Hvad nyt er der under solen? Siger ikke kirkefaderen Augustinus, tilmed angående selve vor hellige religion: 'Det, man i vore dage kalder kristendom, forefandtes allerede hos de gamle, og det har altid været til, lige fra menneskehedens fremkomst på jorden til Kristi fødsel; da begyndte man at kalde den sande religion, der altid har eksisteret, for kristendom. De sandheder, som Kristus har forkyndt, afviger ikke fra de gamle, men er de samme, men blot mere udviklede.'"

"Hereticus, kætter, tag dig i agt! Du ved ikke, hvad der sker i verden."

"Lad mig da høre."

"Fra flere lande er der kommet pilgrimme hertil, og de fortæller om jærtegn, syner og undere. Således er der udbrudt pest og hungersnød i det sydlige Frankrig, så at der sælges menneskekød i slagterboderne; i Tyskland har man set et jernris af ild på himlen, og her i Italien er man igen begyndt med disse uendelige valfarter. I Jerusalem er den hellige gravs kirke blevet plyndret, og der er blevet oprejst et tempel for 'den store bedrager'. Folket, hele kristenheden, skælver; for de har i det sidste århundreders liderlige paver, der blev udvalgt af skøger, set Antikrist. Kristi sendebud myrdes, ja, min ven Adalbert var den sidste oppe i Polen; hedningene har erobret alle kristne besiddelser i Asien og Afrika, 'Bedrageren's folk sidder i Spanien, på Sicilien, her i Neapel, og de truer Rom. Dette kan ikke betyde andet, end at dommedag og verdens undergang er nær, som Apokalypsen har forkyndt det."

"Jaså, den gamle historie dukker op igen!"

"Historie, siger du? 'Vig fra mig, Satan, thi du finder ej behag i de ting, som er af Gud, men i dem, som er af mennesker.'"

"Kalder du mig Satan?"

"Ja, når du fornægter ordet! Står der ikke i Johannes' åbenbaring: 'Og når de tusind år er fuldbyrdet, skal Satan komme løs af sit fængsel! Og han skal komme ud for at forvilde de folk, der bor ved jordens fire hjørner, Gog og Magog ...' Det betyder normannerne, som nu sidder i England, Normandiet og på Sicilien ... Er Theodora ikke den store babyloniske skøge, er bedrageren Mohamed ikke vilddyret ...?"

"Vent, min søn, så skal jeg citere et vers af det samme kapitel. Der står også, at 'de, som har del i den første opstandelse, skal regere med Kristus i tusind år'. Altså begynder vel det tusindårige rige nu og kan følgelig ikke være forbi."

"Det gamle er forbi, og det nye begynder!"

"Ja netop! Det gamle mørke er forbi, og vi står foran Kristi anden fødsel her på jorden! Hvis du holder dig stille i håbet, min søn, skal du få det nye at se."

"Jeg tror ikke et ord af, hvad du siger. Årtusindets sidste år er kommet nu, og jeg vil gå ud i ødemarken for at faste og bede og gøre bod, til dommens dag og min frelser kommer. Jeg skal bede for dig, fader, men her skilles vore veje, og du ser mig ikke mere!"

Kejseren gik, og Silvester blev alene.

"Jeg venter," sagde han til sig selv. "Men imens ordner jeg vore verdslige anliggender!"

Og han tog et kort op over den del af verden, som man kendte på de tider, og lagde det frem foran sig. Med et stykke rødkridt

afsatte han kors og kroner rundt om på det, mest mod nord, men over Jerusalem tegnede han en lanse med en fane.

Året 999 nærmede sig sin slutning, og kristenheden levede i en eneste dødsangst. I Rom og dens omgivelser var alt liv ophørt. Jorden blev ikke længere tilsået, ukrudtet bredte sig overalt, handelen standsede og boderne var stængte. De, som ejede noget, skænkede det bort og endog lede for at finde modtagere. Kirkerne stod åbne dag og nat i tre måneder, og det var søndag hver dag, også fordi man sled sine bedste klæder; det var ikke værd at spare på dem, og man ville være festligt klædt, når man skulle modtage frelseren.

Julen var blevet fejret med usædvanlig andagt, og menneskene levede i fredelig samdrægtighed med hinanden. Byens vagt havde intet at bestille, for skrækken for det, der skulle komme, holdt befolkningen i tugt og ave; man sov for åbne døre, og ingen vovede at stjæle eller bedrage; der var heller ingen, der behøvede det, for den, der begærede noget, fik det til gave; bagerne uddelte brød gratis, og tavernerne gav ubegrænset kredit; ingen blev krævet for gæld. Kirkerne var overfyldte dag og nat; der var skrifte og aflad, messer og nadver hele døgnet rundt.

Dagen før nytårsaften kom. Der var forskellige meninger om, hvordan katastrofen ville forløbe, enten den ville komme som en flodbølge eller som et jordskælv, men de fleste af indbyggerne holdt sig ude i det fri, nogle på den flade mark, andre på højene; men alle havde de blikkene rettet mod himlen.

Om morgenen var Marsmarken helt fuld af folk, og en gruppe havde samlet sig omkring en vedbunke, hvor en forrykt mand stod og holdt tale med et bundt papirer og pergamenter i hånden.

Det var en rig borger, der i tre måneder havde gjort bod, så at han nu lignede et skelet. Han havde samlet en stor hoben tørt ved, og han råbte, at han ville skænke varme til alle bærere og dragere! Og da den ene ikke brød sig om, hvad den anden foretog sig, lod man ham gøre, hvad han ville.

Ved siden af brændedyngen stod der en rest af den gamle talerstol; han tændte nu ild på dyngen og stillede sig op på talerstolen.

"I Gud den Almægtiges navn," talte han, "som jeg nu brænder disse gældsbeviser, vil Gud Herren udslette min skyld af Livets Bog! Til bod for alle de lidelser, jeg har voldt andre, skal jeg nu selv lide! Rensende ild, brænd min usle krop med alle dens synder; stigende flammer, lad mig følge jer opad! Herre Jesus, annam min ånd!"

Han sprang ned fra talerstolen og faldt midt i flammerne, og dér blev han liggende på knæ med foldede hænder, til han blev kvalt og det var forbi.

På Forum så man en mand arbejde med en brækstang for at få en grushøj til at styrte ned over sig. "Sig til bjergene: skjul os!" sang han.

Fra Pons Sublicius sprang et ungt par i floden, i en omfavnelse, som end ikke døden i bølgerne kunne løsne.

Ved middagstid åbnedes fængslerne, og fangerne blev modtaget som helte og martyrer. De førtes ind i de fornemme

huse, blev sat til bords, og fik deres fødder tvættede af senatorer og deres hustruer.

"'Vi er syndere alle, og vi har intet at berømme os af.' Disse fanger har udstået deres straf, mens vi er gået fri."

Således talte man.

Aldrig havde menneskekærligheden og barmhjertigheden vist sig således, siden kristendommens første dage.

Nu ville også de syge på hospitalerne ud under åben himmel, og deres senge blev båret ud på gader og torve. Alt, hvad der levede, ville ud under åben himmel, og familierne flyttede deres møbler ud på gaden.

Fuglene blev sluppet ud af burene og hestene ud af stalden. Først gik de omkring i byen, men da de havde indsnuset den friske luft, søgte de ud gennem byens porte, løb ud i Campagnen for at opsøge nogle grønne pletter; men mange blev tilbage i byen; de lagde sig her og dér på jorden, og børnene kravlede omkring på deres rygge. Børnene var de eneste, der ikke var bange. De løb og legede som sædvanligt, glædede sig ved friheden og alt det underlige, der skete. Ingen fandt på at tugte dem, og da de ikke forstod, hvad det hele drejede sig om, vedblev de at lege sorgløst.

Nytårsaften var kommet og angsten tog stadig til. Man så herrer og tjenere omfavne hinanden under gråd; herrerne bekendte deres hårdhed, de andre deres uærlighed. Gamle fjender, der mødtes på gaden, tog hinandens hænder; de ledte hinanden som børn og vandrede op og ned, mens de sang lovsange.

Det var som i guldalderen, eller sådan som kirkefædrene havde tænkt sig det tusindårige rige.

Luften var mild som på en forårsdag og himlen var klar lige til middag. Da blev den overskyet.

Ingen spiste, ingen drak, men alle tog bad og klædte sig i helligdagsdragten. Om eftermiddagen drog processioner af præster og munke frem gennem gaderne og sang litanier, som folket istemte.

Kyrie eleison! hørtes over hele byen. Herre, forbarm dig! Kristus, forbarm dig! Hele Rom beredte sig på at blive henrettet.

Men der fandtes også en del vantro og dårlige mennesker, der ikke ventede, at der skulle ske noget nyt, og de havde samlet sig nede i ruinerne og katakomberne, hvor de holdt bakkanaler og orgier.

I ruinerne af Neros gyldne hus havde byens libertinere og skøger foranstaltet et symposion i stor stil.

Midt på gulvet brændte der et bål, omgivet af borde og bænke. Mad og vin fandtes der i overflod, for man kunne jo blot tage for sig i kroer og kældre. Man musicerede, dansede og sang; i pauserne morede man sig med at se på, hvordan flagermus og ugler brændte sig på ilden og blev levende stegt.

Glæden larmede højt, men den var ikke helt utvungen. Også her blev der filosoferet og profeteret:

"I dag kommer der såmænd ingen dommedag," mente en ung mand, som så ud, som han kunne være en efterkommer af kejser Nero.

"Forresten, hvis den kommer, værre end vi har haft det i livet kan vi da ikke få det i døden!"

"Jeg har altid syntes, vi levede i Helvede! Hovedpine hver morgen, – skyld og skam, lidt fængsel nu og da!"

"Nå, kejseren sidder nøgen i en grotte nede ved foden af Soracte ..."

"*Vides ut alta stat nive candida, Soracte* Note 20)!"

"Mens vi tales ved, flygter livet misundeligt. Nyd hver en dag! Mistro den kommende!"

"Og paven skal holde midnatsmesse! Han tror jo ikke selv på det!"

"Han må holde gode miner og lade som om ..."

"Én ved jeg, som ikke går til messe denne nat ..."

"Det er den skønne Stefania, Crescentius' enke ..."

"Nej, hun våger, gør hun, som hævnen ..."

"Disse teutoner, hvad har de i Rom at gøre! Jeg ville ønske, at værten her i det gyldne hus stod op fra de døde! Han var den sidste romer!"

"En mand var han, som ikke forkælede sine fjender! Han var ikke bange for noget mellem himmel og jord, ikke engang for lynilden. Den slog engang ned midt i hans gæstebudssal, mens han lå til bords. Ved I, hvad han sagde? – 'Skål!' sagde han og løftede sit bæger."

I det samme faldt der en ophedet sten ned fra loftshvælvingen i ilden, så den sprudede gnister fra sig til alle sider. Men gennem det hul, der var kommet i loftet, trak nattevinden ind og hvirvlede røgen i ansigtet på gæsterne. De morede sig først over det, men snart måtte de fortrække fra hulen.

"Lad os gå ud og se på verdens undergang," råbte en af de unge mænd.

Og der dannede sig et tog af bakkanter og mænader, en fyldt vinsæk blev båret i spidsen, derefter kom fløjtespillere og til

sidst alle gæsterne med bægre i hænderne.

Men nede i St. Peters gamle basilika stod paven foran altret og forrettede den stille midnatsmesse.

Kirken var overfyldt, og folk lå med ansigtet ned mod gulvet. Stilheden var så dyb, at man hørte den hvislende lyd af præstens ærmer, når han løftede kalken. Men der hørtes også en anden lyd, der ligesom talte de sidste minutter af årtusindet. Den lød som pulsen i et febersygt menneskes øre, og den slog hurtige slag. Døren til sakristiet stod nemlig åben, – og det store ur, som hang derinde, tikkede så roligt og sikkert, engang hvert sekund. Paven, som var en lige så rolig mand, havde sandsynligvis ladet døren stå åben for at fremkalde en eller anden virkning i det afgørende øjeblik; hans ansigt var blegt af bevægelse, men det bevægede sig ikke, og hans hænder skælvede ikke.

Messen var forbi, og der blev dødsstille i kirken. Man ventede, at Herrens tjener ved altret skulle sige nogle trøstens ord, men han sagde ingenting; stod blot hensunken i bøn, så det ud til, med hænderne løftet mod himlen.

Uret tikkede, folket sukkede, men der skete ingenting. Som mørkerædde børn lå menigheden med ansigterne mod gulvet og turde ikke se op. Angstens sved dryppede ned fra de iskolde pander, benene værkede eller blev ganske følelsesløse.

Da hørte uret pludselig op at tikke … Var værket gået i stå, var det et jærtegn, skulle alting holde op nu, tiden være forbi og evigheden begynde? I forsamlingen hørtes der nogle skrig, der hurtigt standsede, og dræbte af rædsel faldt mange legemer om

på stengulvet. Så begyndte uret at slå: en, to, tre, fire ... Det tolvte slag lød, var forbi, havde tonet ud, og blev fulgt af en ny dødsstilhed.

Da vendte Silvester sig om mod menigheden, og med et stolt og sejrrigt smil strakte han armene ud til velsignelsen. I det samme ringede alle tårnets klokker i glæde og jubel, og fra orgelets emporium vældede et kor af unge stemmer frem, noget usikre i begyndelsen, men snart fastere og lysere.

"*Te Deum laudamus*!" lød det, og menigheden stemte i med; men det varede noget, inden de stive rygge kunne rette sig ud, og de, der var døde af skræk, blev liggende.

Sangen var forbi, og menneskene faldt i hinandens arme, de lo og græd som vanvittige og gav hinanden fredskysset.

Således sluttede det første årtusinde efter Kristi fødsel.

I den lille borg Paterno ved Soracte havde kejseren tilbragt juleugen og nytårsaftten under de strengeste faster og bodsøvelser. Men da nytårsdagen var kommet, og alt var uforandret, drog han ind til Rom for at møde Silvester og ordne sig for fremtiden.

Den ældre ven og lærer modtog kejseren med et smil, der ikke kunne misforstås; men endnu var monarken så påvirket af sin skræk, at han ikke rigtig vovede at blive vred.

"Vil du vende tilbage til jorden, min søn, og passe din verdslige gerning?" spurgte Silvester.

"Det vil jeg, men først har jeg at opfylde to løfter, som jeg har aflagt i nødens stund."

"Opfyld dem da!"

"Jeg vil vandre til min ven Adalberts grav i Gnesen, og jeg vil besøge Karl den Stores gravhvælving i Aachen."

"Gør det, men du skal samtidig udføre nogle hverv, som jeg giver dig med på rejsen."

Og derved blev det.

To år var gået, da pave Silvester en januardag blev kaldet til Paterno, den lille borg ved Soracte, hvor den romersk-tyske kejser boede; han lå nu syg.

Da Silvester kom ind i sygeværelset, sad kejseren oppe, men han var svundet stærkt hen.

"Du er syg; er det på sjælen eller på legemet?"

"Jeg er træt."

"Allerede, du er kun 22 år gammel!"

"Jeg er mismodig."

"Du er mismodig, du, som har set verden vågne efter sin rædselsdrøm. Tænk dig om, utaknemmelige, tænk på disse to år, tænk på alt, hvad de har ført med sig, hvilke sejre for Kristus, som virkelig synes at være genkommet! Nu skal jeg regne sammen, hvad der er sket, hør på mig! – Bøhmen har fået sin hertug, som har udryddet hedenskaben; Østrig har samlet sig som Donau-stat; hedningen og magyaren Stefan den Første er blevet døbt og har modtaget kronen af vor egen hånd; Boleslaw i Polen har også fået en krone og en ærkebiskop; det nye russiske rige er blevet kristnet, og Vladimir den Store beskytter os mod saracenerne, der snart er forbi, og mod seldsjukerne eller tyrker, som er på vej frem; Danmarks Harald Blåtand og Sveriges Oluf Skottkonge har indført kristendommen i deres

riger; på samme vis som Olaf Tryggveson har gjort det i Norge og på Island, Færøerne, Grønland; og med den danske konge Sven Tveskæg blev Britannien sikret for kristendommen. I Frankrig sidder den fromme Robert II af Capetingernes nye æt, men af sachsisk herkomst som du. I Spanien har alle de nordlige stater, Leon, Kastilien, Aragonien og Navarra endelig sluttet sig sammen og beskytter os imod maurerne i Cordova.

Alt dette i løbet af fem år og under Roms ægide! Her har du Kristi genkomst, og forstår du nu Forsynets mening med det tusindårige rige? De, som lever om tusind år, skal måske få de modne frugter at se, hvor vi kun har set blomsterne! Noget paradis er det jo ikke, men det er bedre end før, lidt bedre end da vi havde barbarerne omkring os i nord og øst. – Og fra Rom henter de nu alle deres kroner og deres pallium. Du hersker over alle jordens folk, min kejser."

"Gør jeg? Nej, det er dig, der regerer over ånderne; mig er det ikke, og jeg vil ikke herske."

"Nej, jeg har hørt det, for du har jo fået dig en herskerinde."

"Hvem skulle det være?"

"Rygtet går, og du ved vel lige så godt som jeg, at det er Crescentius' enke, den skønne Stefania. Nå, det bliver din sag, men Salomo siger: Tag dig i agt for dine uvenner og vær også forsigtig med dine venner!"

Kejseren så ud, som om han ville forsvare sig, men han havde ikke kræfter til det, og derfor var samtalen forbi.

Nogle dage efter døde Otto III, ifølge sagnet på en eller anden måde forgiftet af den skønne Stefania. Og næste år døde Silvester II.

Eremitten Peter

Kristenheden var vågnet til nyt liv efter den store og frygtelige nytårsnat 999.

Omtrent hundrede år senere vandrede en pjaltet og barfodet pilgrim ud fra Cæsarea i Palæstina ved Middelhavets kyst; denne by, hvorfra Paulus indskibede sig til Rom med kristendommen om bord. Kristendommen havde erobret hele Europa, men havde måttet give slip på sit eget land, forjættelsens land, Kanaan, hvor Kristus havde levet, havde lidt og var død. Den "store bedrager" var den, der sidst havde ejet Palæstina, men da hans rige forfaldt ligesom alt andet, var der vokset et aldeles nyt folk frem fra det indre ukendte Asien, og nu sad seldsjukerne som herrer i Syrien. De sidste fatimider havde været aldeles ligegyldige i kapitlet om trossager, og den berømte Al Asis, gift med en kristen og selv utro, havde gjort hustruens brødre til patriarker i Alexandria og Jerusalem. Nu var alting forandret, efter at den frygtelige Al Hakim havde forfulgt både kristne og jøder og havde nedrevet Opstandelseskirken i Jerusalem. Og da seldsjuken Melikscha nu som den sidste havde indtaget den hellige stad, så det næsten håbløst ud for de kristne, som dog vedblev dog at valfarte til den hellige grav.

Og den fattige pilgrim drog stadig frem mod sydøst, og nu på vårens første dag så han Sarons herlige slette brede sig ud som en blomstermåtte, som et hav af blomster: safran, pinseliljer, ranunkler, anemoner så han i tusindvis, men mest saronsliljer, de høje, hvide.

Dette var det forjættede land!

Hele formiddagen vadede han i blomster, og til sidst nåede han en by ved foden af en høj. Dér bølgede kornet, dér klatrede vinen i vejret alle vegne, dér blomstrede oliven og figentræer, ved brønden blev de fede hjorde vandede, og dér blev køer og geder malkede.

Pilgrimmen, som ikke ejede noget i hele verden undtagen sine pjalter, bad om lidt mælk at drikke, men han fik ingenting. Tiggende gik han fra dør til dør, men overalt blev han bortvist.

Hver gang han fik et Nej, syntes han imod al forventning at blive glad. Han var jo kommet hid fra det fjerne land for at få en forestilling om, hvordan hans frelser havde lidt, og nu fik han den nåde at erfare det på hellig grund.

Han gik ud gennem byen og fandt et nyt blomsterhav. Ved en bæk badede han sine fødder og følte sig vederkvæget.

Men nu ved middagstid begyndte det at blæse fra havet, og mørke skyer trak ind over land. Stride regnbyger slog ned over de skrøbelige liljer, stormen rykkede dem eller og sled dem sønder, samlede dem i bunker, der rullede fremad og stadig voksede; og på deres fart fremad knuste de de andre blomster. Regnen hørte op henimod aften, men stormen vedblev og mørket faldt på.

Den trætte og hungrige vandrer redte sig nu et natteleje af blomsterbunkerne, som han holdt ned imod jorden ved hjælp af nogle sten. Derefter udhulede han blomsterbunken som en ørnerede, kravlede ned i den og lagde en anden bunke hen over sig, og derpå faldt han i søvn, sank hen i en velgørende bedøvelse under indflydelse af al denne vellugt. I mange år havde han ikke smagt vin og derfor heller ikke kendt til at blive

beruset, men dette var som at drikke en fyrig vin. Om han sov eller var vågen, det vidste han ikke, men stundom syntes han, at han blev rullet frem som en bølge, stundom lå han stille og hørte, hvordan det ligesom blev levende i hans rede; det hvæsede og brummede, det susede for hans ører og gnistrede for hans øjne. Til sidst blev der ganske stille; han mente, han måtte være faldet i søvn, for han drømte.

Han gik på Middelhavet på sin fod, og det fandt han i sin orden; men han fulgtes af riddere til hest og skarer af bevæbnede mænd, hele folkeslag, og de steg i land. De drog mod øst og til sidst så de Jerusalem på dens høje. Mure, tinder og tårne var fuldt besatte med hedenske krigere, og de kristne riddere standsede for at lægge råd op. Men han, den fattige pilgrim, talte til dem, og de hørte på ham.

"Hvi ræddes I? Hvi frygter I disse hedninger og deres mure? Se på mig! Nu tager jeg min stav, går op på Zions bjerg, slår med staven på Davids port, og byen åbner alle sine porte!"

Således gjorde han – i drømmen – og Jerusalem var indtaget med det samme, og ridderne og folkeslagene hyldede ham, og han blev statholder i den hellige stad.

Da han vågnede om morgenen, gik han ud af sin rede, og da han så sig om, befandt han sig udenfor Jaffaporten i Jerusalem. Han tænkte, at stormen måske havde rullet ham den lange vej hen til byen, eller om han måske havde gået vejen i søvne. Men drømmen var endnu så levende, at han fandt alting naturligt og simpelt.

Nu slog han med staven på porten. Og se, den blev virkelig åbnet, men kun på klem, og en soldat spurgte, hvad han ville.

Han ville besøge den hellige grav.

Det kunne han måske nok få lov til, men det kostede tredive sølv-zekiner.

Dem ejede han jo ikke, og så blev porten lukket. Men pilgrimmen lod sig ikke skræmme, han slog atter med sin stav på porten; han var sikker på, at han nok skulle komme ind.

Ind kom han, og det i en fart; men efter at han var blevet gennempisket, kastedes han ud igen og faldt ned på en skarndynge, hvor hundene snusede om efter ben.

Den modtagelse var jo ikke opmuntrende, men for pilgrimmen var den ganske som han havde ventet og ønsket den. Han var blevet slået og pisket på samme måde som hans herre Kristus. Hvilken ære, hvilken nåde!

Men de tredive sølvpenge? Og hvorfor skulle det netop være tredive? Fordi det var forræderens pris for det dyrebare hoved. Han ville tigge dem sammen, om det så skulle vare ti år.

Han prækede tålmodighed for sig selv og gik syd på, ned igennem Hinnoms dal, eller Helvedes dal, hvor al byens skarn blev kastet ud. Dér var smuds og stank, men pilgrimmen mærkede det ikke, for han stirrede uafbrudt op på den hellige stads mure. Og da han kom nedenfor den sydlige mur, fik han virkelig øje på Zions bjerg med Davids grav. Da sank han ned på sine knæ og bad, og han lovpriste Gud i en sang:

Lauda Sion Salvatorem
Lauda Ducem et pastorem
In hymnis et canticis …

Styrket af bønnen gik han videre. Han kendte alle de hellige steder, så han ikke behøvede at spørge, og da han stødte på en ruin nedenfor det onde råds bjerg, forstod han, at det var

Hakeldama eller pottemagerens ager, som blev købt for Judas' blodpenge til en begravelsesplads for fremmede.

Men han fik ingen dødstanker, for han følte, at han skulle leve, indtil han havde indtaget denne by. Derimod blev han atter overfaldet af sin sult. Bittert angrede han nu, at han ikke, ligesom de andre eremitter, havde øvet sig i at spise græs i sin ungdom. Udmattet, men dog ikke modløs, satte han sig ned ved en skarndynge, der nylig var kørt ud, og som var helt frisk at se til.

Som han nu sad dér, kom en hund, en skabet, udsultet én, hen til ham og lagde sit hoved i hans skød.

"Jeg har ingenting at give dig, din stakkel," sagde pilgrimmen og tørrede hundens øjne med dens ørelapper, for dyret så ud som det havde grædt.

Men da hunden hørte, hvad pilgrimmen sagde, forstod den det, for dyrene forstår alle slags sprog på tonefaldet alene. Og den begyndte at grave i skarndyngen. Og se, dér lå, mellem to friske kålblade, et granatæble og et stykke hvidt brød!

Pilgrimmen, der var vant til enhver art af mirakler, lovede Gud og spiste. Og da han havde spist, takkede han Gud, den barmhjertige. Hunden stod hele tiden og så på ham.

"Tænk, at jeg glemte dig, jeg utaknemmelige!" sagde pilgrimmen. "Jeg vil nu prøve min lykke!"

Og han begyndte at grave i skarndyngen med sin stav – og se, der lå et frisk ben, som han skænkede hunden, sin velgører. De blev venner og skiltes ikke mere.

De gik nu ned syd om byen, og ved Kedron vendte de sig mod nord og fulgte bækken, så at de havde muren på venstre hånd og Oliebjerget på højre. Nede fra dalens bund så han

tempelpladsen, men tempel var der intet af, blot hedningernes moskékupler, og af den hellige grav så han intet; for den lå inde i byen og var uanselig.

Han kom til Gethsemane, hvor Kristus havde lidt, og han gik op på Oliebjerget, hvorfra han kunne se Jerusalem. Og han græd over den. Efter at han havde bedt en bøn ved ruinerne af Opstandelseskirken, gik han videre nord om byen og kom atter tilbage til Jaffaporten; dér satte han sig ned, fast besluttet på at vente til de kristne pilgrimme kom, for de stævnede jo hid fra alle jordens lande. Dem ville han tigge af, til han havde fået samlet de tredive zekiner.

Således sad han dér den første nat, men der kom ingen. Henimod morgenstunden blev porten åbnet for bønderne, der førte levnedsmidler ind i byen, og han fik da den dristige tanke at snige sig ind sammen med dem, men han blev straks opdaget og fik en dragt prygl. Dette afskrækkede ham dog ikke; han forsøgte sig hver morgen på ny, men uden held. Han sov på jorden og spiste af skarndyngerne; han blev begloet af børnene og pisket af de ældre, og han fandt, at alt var i sin orden, sikker på, at hans drøm engang skulle gå i opfyldelse.

Tredive dage havde han siddet ved porten, men penge havde han ikke fået nogen af, men på den én og tredivte dag rejste han sig op for at strække benene. Han vandrede ned igennem Hinnomsdalen med hunden Trofast foran sig. Da han havde gået en stund, mærkede han, at hans følgesvend var borte, men da han kaldte på den, svarede den med en glammen. Eremitten fulgte vinket, gik efter lyden og så hunden stå stille ved et hul i muren. Dér var der en indgang, han fulgte sin vejviser, og uden forhindring kom han midt ind i byen.

Det første, han gjorde, var at opsøge den hellige grav, men den var lukket. Så huskede han, at der fandtes en patriark i Jerusalem, og at de kristne nød en slags beskyttelse hos ham. Men hvor mon han boede?

"Måske ved du det?" sagde han til hunden.

Og hunden forstod ham, viftede med ørerne og førte ham gennem en mængde krumme gader, indtil den standsede udenfor en lille port med en klokkestreng.

Pilgrimmen ringede, porten blev åbnet, og en hvidskægget olding rakte den fremmede sin hånd og førte ham ind, som om han havde været en gammel bekendt, og bød ham sidde ned.

"Jeg har ventet dig længe, Peter," sagde han. "Ja, jeg kender dig, for jeg har set dig i mine drømme det sidste år; men jeg ved ikke, hvem du er, og hvorfra du kommer. Fortæl mig din skæbne."

"Min skæbne? Jeg er fra Amiens i Frankrig, hedder nu Petrus, var før soldat, fulgte Vilhelm Erobreren til Hastings og indtog England; vendte tilbage til mit land, blev skolelærer, men fik ingen fred i min sjæl, og søgte så ind i et kloster. I min celles ensomhed tænkte jeg over, hvad jeg havde hørt af brødrene i kapitlet. Det var den gang kejser Henrik den Fjerde optog kampen med Gregorius den Syvende. Paven havde ret, thi fra Rom skal Europa regeres, og Gregorius, som ville oprette Kristi rige i ånd og sandhed, havde samlet alle kristne stater og opkrævede skatter lige fra Skandinavien ned til Herkules' Støtter. Kejseren var en ødelæggelsens ånd, og arbejdede kun for Tyskland. Så kom Kanossa, som I ved, og kejseren måtte kysse pavens fødder, og det var ret nok, for det åndelige hoved er et hoved højere end det verdslige ... Men med Kanossa var det

ikke forbi. Herrens vældige kæmpe Gregorius faldt i synd ligesom kong David. Først kaldte han normannen Guiscard fra Sicilien til hjælp, og han kom med sine tyrker og hedninge og alt det andet pak, som plyndrede og satte ild på Rom. Det var skændigt gjort af paven, og han måtte nu flygte sammen med hedningerne til Salerno – dér fik han *sit* Kanossa! Men han var tillige grusom nok til at rejse Henriks sønner mod deres fader. Da døde han i landflygtighed, den store Gregorius, og Rom var udslettet af jorden ... Nuvel, Rom er ikke mere, men Jerusalems tid kommer! Den skal stå op af sine ruiner, blive kristenhedens hovedstad og verdens herskerinde!"

Patriarken havde hørt på ham, og skønt han i begyndelsen havde smilet, blev han alvorlig til sidst.

"Din tro er stor, min søn," sagde han. "Men hvem vil sætte sig i spidsen, hvem vil samle folket?"

"Jeg!" svarede eremitten. "Jeg skal åbne den hellige grav, jeg skal fordrive hedningene, og jeg skal krone den første kristne konge af Jerusalem!"

"Med to tomme hænder?"

"Med min klippefaste tro!"

Der blev stille.

"Sig noget til mig, patriark; forsøg at slå mit mod ned, hvis du kan! Men du kan ikke! Derfor går jeg nu til Rom og taler med Urban II! Giv mig blot et brev, som bekræfter mit udsagn, så skal jeg skildre, hvordan hedningene farer frem i Kristi stad. Mere forlanger jeg ikke af jer, resten skal jeg gøre selv."

"Hvem du end er, brevet skal du få, men hvil dig først et par dage."

"Nej! Tre hundrede og halvtreds mil har jeg gået, tredive dage har jeg hvilet. Giv mig et måltid mad i køkkenet, mens I skriver brevet, og jeg går inden solen er dalet. Men jeg kommer igen, og da er jeg ikke ene, men mange; og du skal sande mine ord og dine drømme, thi Gud vil det!"

Eremitten Peter gik sine hundrede og halvtreds mil til Piacenza, og dér traf han Urban II, som holdt kirkemøde. Nogen opmuntring fik han ikke dér, for tanken om korstog var gammel. Gregorius VII havde engang samlet halvtreds tusind mand i det øjemed, men havde ikke nået at udføre sin hensigt.

Eremitten tog dette med sand kristelig sagtmodighed som en formaning om at fordoble sin energi; han gik op til Frankrig og prækede og opildnede overalt, hvor han kom hen, og følgen blev, at da Urban kom til Clermont for at holde et nyt kirkemøde, stod hele Frankrig i lys lue af begejstring for tanken om et korstog, som nu også blev besluttet.

Peter havde ikke tid til at vente: sammen med Walter Pekejo og Walter von Habenichts samlede han en skare, der med oldinge, kvinder og børn beløb sig til fyrre tusind mennesker. Men krigere var det ikke, det var eventyrere, der ville rømme, trælle, der søgte friheden, og alskens misfornøjede mennesker, som ønskede forandring.

De fulgte Rhinen ned mod Donau, og langs med dens bredder gik de ad den store færdselsvej mod Østerland.

Da de var kommet til den ungarske grænse, var deres antal vokset til tres tusind. Kongen i landet, Kolowan, var just ikke gæstfri af sig, og han var heller ikke til at spøge med.

Korsfarerne havde en anelse om, at de ikke var så velkomne, og derfor sendte de ham deres eneste beredne mænd, der var lige seks stykker, i ambassade.

Kolowan befandt sig i Pest med en velordnet hær, da sendebuddene kom til ham.

"Hvad ønsker I?" spurgte han.

"Vi ønsker at måtte gå frit igennem dine lande til Konstantinopel."

"Hvor mange er I?"

"Henved tres tusind mand."

"Skønt jeg føler mig hædret ved besøget, kan jeg ikke modtage græshopper. Jeg har hørt om jeres vilde fremfærd; jeg ved, at I ikke fører nogen føde med jer, men at I tigger og stjæler. Vend derfor tilbage til jeres land, ellers betragter jeg jer som fjender!"

Sendebuddene red tilbage og fremførte kongens svar, men Peter Eremit ville ikke vende om.

"Frem, frem, korsmænd, kristmænd!" råbte han, og hele skaren gik over grænsen.

I spidsen red eremitten på et æsel, og han vidste ikke, hvad der skete bag ved ham. Men dér skete plyndringer, der blev drukket vin, og der blev udført alskens skændigheder.

Da kongen fik at høre, hvad der var sket, red han ud imod dem med hele sit rytteri, og da han så alle disse pjaltede, berusede og vilde mennesker med deres røde korsmærke på, blev han ude af sig selv af raseri og skred til angreb. De, der ikke flygtede, blev nedtrampet og nedsablet, og det så grundigt, at der af de tres tusind mand kun nåede tre tusind til Konstantinopel, og blandt dem var eremitten.

"Vi har vandet jorden med vort blod," sagde han; "vore efterkommere skal høste!"

Kejseren i Konstantinopel havde ganske vist længe ønsket hjælp fra Vesterland mod de vilde seldsjuker, men han havde ventet bevæbnede mænd. Da han fik de tre tusind sårede tiggere at se, følte han sig grumt bedraget og besluttede at skille sig af med sine gæster på hæderlig vis. Han satte dem derfor ombord på pramme og sejlede dem over til Lilleasiens kyst.

"Her har I den slagne vej til Jerusalem," sagde han.

Men han talte ikke om, at seldsjukerne lå på den anden kyst. Følgelig nedsabledes resten af de løse skarer ved Nicæa, den samme by, hvor så mangen en skæbnesvanger ordstrid havde stået i kristendommens tidligste dage.

Men eremitten kom derfra med livet og vendte tilbage til Konstantinopel, hvor han afventede den store korsfarerhær. Et år sad han dér og ventede, lige så sikker på sejr, lige så uforknyt som nogensinde.

I den lille by Tiberias ved søen Genezareth sad i året 1098 den gamle jøde Eleazar med sin familie, rede til at fejre festen for udvandringen af Ægypten. Det var den tiende dag i måneden Nisan; søen lå klar og dens bredder grønnedes, oleandrene blomstrede og liljerne var sprunget ud.

Aftenen var kommet, alle familiens medlemmer var klædt i rejsedragt med sko på fødderne og stav i hånd. De stod omkring det dækkede bord, hvor det stegte lam dampede på fadet, indrammet af den bitre laktuk. Vinen var skænket i de fra

fædrene nedarvede bægre, og det hvide, usyrede brød lå på et fad ved siden af.

Efter at husfaderen havde tvættet sine hænder, velsignede han Guds gaver og drak af vinen, takkede og bød de andre drikke.

Derpå tog han den bitre urt og spiste af den og gav de andre at spise; hvorefter han læste op af Mose-bøgerne om festens betydning.

Nu iskænkedes det andet bæger vin, og den yngste søn i huset trådte frem.

"Hvad betyder denne eders gudstjeneste?" spurgte han ifølge ceremonien.

Faderen svarede:

"Herren har med sin stærke hånd ført os ud af Ægypten, af trældommens hus."

Og derpå drak han det andet bæger ud:

"Pris Herren, min sjæl, og forglem ikke, hvad godt han haver gjort dig."

Derpå sang alle Davids 115. salme:

> "Ikke os, herre, ikke os, men dit navn giv æren, for din nådes, din sandheds skyld. Hvi måtte hedningerne sige: Hvor er nu deres Gud?"

Nu velsignedes det usyrede brød med det stegte lam, og man satte sig ned for at spise med fornøjet sind og under uskyldig samtale.

Og den gamle Eleazar talte om tidligere dage, forbigangne tider, og om dem, som nu var.

"Mennesket, født af kvinde, lever en liden stund på jorden og er fuld af uro; vokser op som et blomster og taber sine blade, flygter bort som en skygge og bliver til intet. En fremmed er han og en gæst på jorden, og derfor skal han altid være rejsefærdig, som vi er det på denne hellige aften ..."

Den ældste søn Jakob, der netop var kommet hjem efter en rejse, syntes at ville tale om noget andet, men han vovede det ikke, før det fjerde og sidste bæger var tømt.

"Men, mine børn," vedblev Eleazar, "det er ikke Israel alene, som er flygtig og ustadig på jorden, men alle folk er jo på vandring. Forskellen mellem dem og os er, at deres guder var dødelige, mens Israels lever. Hvor er Zeus, hellenernes gud, hvor er romernes Jupiter, hvor er ægypternes Isis, Osiris og Ptha? Hvor er germanernes Wotan, gallernes Teutates? Alle er de døde. Men Israels gud lever; han kan ikke dø! Vi sidder jo i vore fædres land, i Kanaan, skønt Zion ikke mere er vort; og vi må ikke glemme, hvad godt Herren har gjort for os."

Det sidste bæger blev drukket ud, og efter en ny lovsang var højtideligheden forbi.

"Nå du, Jakob," sagde da Eleazar, "du trænger til at tale, kommer fra en rejse, omend noget sent, og har nyt at fortælle – men ti, jeg hørte nogen gå i haven."

Alle skyndte sig til vinduerne, for det var urolige tider, men da de ikke så nogen udenfor, satte de sig igen til bords.

"Tal, Jakob!" gentog Eleazar.

"Jeg kommer fra Antiochia, hvor korsfarerne er indesluttet af emiren fra Mossul, Kerboga. Sulten har raset iblandt dem, og af gojims [Note 21)] tre hundred tusind mand er der nu kun tyve tusind tilbage."

"Hvad havde de her at gøre?"

"Der fortælles om et nyt slag, hvor gojim har vundet, og man mener sikkert, at korsfarerne nu går lige på Jerusalem."

"Her kommer de vel ikke hen?"

"De kan vel ikke finde vejen, men der er jo forrædere til!"

"Det kan nok passe! Muslimer eller kristne, men muslimerne burde dog være vore venner, eftersom de jo er af Abrahams slægt. 'Gud er én!' Hvis profeten var blevet ved det, så stod der intet imellem os, men faldt for sit eget hovmod og blandede sit navn med den Eviges! 'Muhamed er hans profet.' Måske! men man siger det ikke i samme åndedrag, som man nævner Gud! De kristne kalder ham for bedrageren, men det var han vil trods alt ikke!"

"De kristne kunne snarere ..."

"De kristne er vildledte og deres lære galskab. De tror, at Messias er kommet, og alligevel er verden som et helvede, og menneskene som sataner. Og det bliver stadig værre ..."

Nu blev døren revet op, og på tærsklen stod en lille mand, mager som en benrad, med brændende øjne. Han var klædt i laser, bar et kors i hånden og et rødt, korslignende mærke på skulderen.

"Er I kristne mennesker?" spurgte han, "I drikker jo af kalken og spiser af brødet, som vor herre Jesus i den nat, han blev forrådt?"

"Nej," sagde Eleazar, "vi er af Israels hus."

"Da har I ædt og drukket jer selv til fordømmelse, og til trolddom har I misbrugt det hellige sakramente! Ud med jer, ned til søen og tag mod dåben, ellers skal I dø døden!"

Da vendte Eleazar sig mod eremitten og råbte:

"Nej, jeg og mit hus vil tjene Herren, som vi i denne hellige aften har gjort det, således som vore fædres lov byder. Vi lider for vore synders skyld, det er sandt, men du, ugudelige, forbandede menneske, hovmodes ikke af din styrke, for du har endnu ikke undgået den almægtige Guds dom. Jeg vil hengive mit liv for mine fædres tro, men du skal blive straffet efter Guds dom, som du med dit hovmod har fortjent."

Eremitten var gået ud til sine folk; vinduesskodderne blev stænget og dørene lige så.

"Ild på huset!" blev der råbt udefra.

"Lad os velsigne Gud og dø," sagde Eleazar uden at tøve.

Alle faldt på knæ; men Eleazar vedblev at tale.

"Jeg ved, at min forløser lever, og han skal herske over støvet til sidst. Fri fra min hud og fra mit kød skal jeg skue Gud. Ham skal jeg se og skue med mine øjne, derefter længes mit hjerte og mit liv."

Moderen havde taget den yngste søn i sin favn, som om hun ville beskytte ham mod ilden, der nu begyndte at trænge igennem væggene.

Da istemte Eleazar de tre mænds lovsang i den brændende ovn; og da de kom til verset:

> "Takker Herren, thi han er god, og hans miskundhed
> varer evindelig –"

da kvaltes deres stemmer, og de endte deres dage som makkabæerne.

Den 16. juli 1099 holdt Peter Eremit sit indtog i Jerusalem gennem den samme Jaffaport, hvor han havde siddet som tigger. Da Gotfred af Bouillon blev konge, udnævntes Peter til statholder i Jerusalem. Men da han således havde set sin drøm opfyldt, vandrede han hjem til sit land igen og gik ind i klostret Neufmoustier ved Lüttich og dér blev han til han døde.

Kongeriget Jerusalem tog snart en ende, og så sad muhamedanerne der igen, og det gør de stadig.

Det bemærkelsesværdige ved disse røvertogter var, at de udgik fra normannerne, og at de til forveksling lignede vikingetogter.

Om korstogenes indirekte følger skrives der endnu i dag afhandlinger, som alle plejer at ende med moralen: "Intet er så slemt, at det ikke er godt for noget."

Voltaire og Hume anså derimod korstogene for at være galmandsværker.

Det er svært at vide, hvad der er det rette!

Laokoon

På Esquilinerhøjen i Rom gik en dag i foråret 1506 signore de Fredis og puslede i sin vingård. Arbejderne havde dagen i forvejen gravet et hul i jorden for at søge efter vand, men ikke fundet noget. Hr. de Fredis stod og tænkte på, om den opkastede jord mon ikke kunne anvendes i vingården. Han skrabede med sin stok nede i hullet for at undersøge, hvor dyb muldjorden var. Stokken trængte igennem uden at møde nogen modstand og gik i lige til håndtaget.

"Her må være kælder under jorden," sagde han til sig selv; tænkte først på at kalde på arbejderne, men da det var morsommere at gøre opdagelsen selv, tog han en hakke og en spade og begyndte på arbejdet.

Ved middagstid havde han fået hullet så stort, at han kunne krybe ned i det. Der var mørkt som kul dernede, og han måtte derfor hente en lygte først.

Medbringende lys krøb han ned i jorden og befandt sig snart i en hvælvet sal. Han gik igennem fem sale uden at finde nogen skatte; men i den sjette så han et syn, der fik ham til at gyse.

To kæmpeslanger havde slynget sig omkring en skægget mand af overordentlig størrelse og omkring to drenge; den ene slange havde allerede bidt manden i højre side, og den anden bed en af drengene i venstre side.

Men synet havde faste former og bestod af penthelisk marmor; var altså lige så meget værd som en skat.

Hr. de Fredis gik straks til stadens præfekt, der ankom, fulgt af ædilen og nogle lærde mænd.

Kunstværket bragtes frem for lyset, undersøgtes og viste sig at forestille den trojanske præst Laokoon, der fik to slanger på halsen af Apollo, fordi han havde advaret sine landsmænd mod den farlige græske gave, den trojanske hest, hvis bug jo indesluttede skjulte krigere. Dette var nu ingen opbyggelig historie, og heller ikke nogen trøsterig, da den illustrerede den lidet gunstige skæbne, profeterne får af deres egne. Men det tænkte man ikke på; og kunstværket blev hilst af romerne som et opstandelsens tegn, et minde fra velmagtstiden og et løfte om nye og bedre tider.

Pave Julius II købte Laokoon til Vatikanet, efter at Michel Angelo havde erklæret den for at være verdens største kunstværk, og hr. de Fredis belønnedes med en pension for livstid.

Til udgravning og afpudsning medgik imidlertid et par års tid, og da kunstværket endelig var i orden, førtes det blomstersmykket i procession gennem Roms gader, mens kirkeklokkerne ringede en hel time i træk.

Da toget var nået til *Via Flaminia*, sås en augustinermunk, der kom vandrende ind fra den nordre stadsport. Midt for Hadrians triumfbue mødte han folkemassen, der bar den elskede Laokoon.

Munken forstod ikke straks; han syntes nok, at det lignede en martyr, men erindrede ikke nogen, der var død i en slangekule. Derfor vendte han sig til en borger og spurgte på latin:

"Hvilken af kirkens hellige blodvidner er dette?"

Borgeren lo, som ad en god vittighed, men mente ikke, det var nødvendigt at svare.

Nu kom folkeskaren dragende, syngende om den trojanske hest, som de lod rime på præst. At det var en præst, der blev omslynget af slangen, syntes at være det, der hovedsagelig morede den vantro og præstehadende mængde.

Augustineren, der hørte ordet Troja, kom til at tænke på sin Virgilius; da statuen kom nærmere, kunne han læse ordet *Laokoon*, navnet på den velkendte Apollonpræst.

"Ringer de med klokkerne for ham dér?" spurgte han atter borgeren.

Denne svarede med et nik.

"Er de mennesker da gale?" spurgte munken på ny, og nu fik han endelig svar.

"Nej, de er meget kloge; men *du* er nok lidt dum, rimeligvis fra Tyskland."

Munken havde samme dags morgen ved solopgang fået øje på den hellige stad, og han var faldet på knæ midt på landevejen og havde takket Gud for den store nåde, der var vederfaret ham, at han endelig havde fået lov til at se det sted, der var velsignet for apostlenes og martyrernes skyld. Nu blev han beklemt, for han forstod ikke noget af dette hedenske optog. Vandrende gennem stadens gader søgte han mod syd til Scala Santa, hvor alle pilgrimme først forrettede deres andagt, når de kom til Rom.

Her på pladsen, ved Laterankirken, havde Konstantins hustru Helena ladet anbringe trappen til Pilati palads i Jerusalem, og det var skik og brug, at man kun betrådte den med sine knæ og ikke med fødderne. Augustineren nærmede sig det hellige sted med al den ærefrygt, hans fromme sind indgav ham, og han ventede at blive grebet af den samme

ekstase, som han havde følt foran andre helligdomme eller relikvier, thi Frelseren havde jo selv gået sin tunge gang over disse marmorstene, da han gik sin dødsdom i møde.

Munkens forundring var imidlertid stor, da han så gadedrengene lege med knapper og småsten ved trappen, og han kunne næppe styre sig selv, da nogle unge præster kom løbende og tog de 28 trin i et par spring.

Han forrettede dog sin andagt på almindelig vis, men uden at komme i den ekstase, han havde ventet.

Derpå gik han ind i Laterankirken for at høre en messe. Han havde ventet at finde en katedral i den ægte gotiske stil, sådan en som domkirken i Køln, men i stedet for fandt han blot en basilika eller en romersk hal, hvor man i hedenskabets dage købte og solgte varer, og den så helt verdslig ud.

Ved højaltret stod to præster foran epistlen og evangeliet; men de hverken læste eller sang; de snakkede bare med hinanden og lod, som de vendte bladene; engang imellem lo de, og så gik de deres vej uden velsignelse eller korstegn.

"Er dette den hellige stad?" spurgte han sig selv og gik ud på gaderne igen.

Hans ærinde var at søge augustinernes generalvikar i et klosteranliggende; men han ville først se sig om. Og endelig kom han da til en lille kirke i byens udkant ved muren. På pladsen foran kirken stod et festtog opstillet med en Bacchus, ridende på en tønde, en skare nymfer, der mere end halvt afklædte sad på heste, og derefter satyrer, fauner, Apollo, Merkur og Venus. Munken skyndte sig ind i kirken for at komme bort fra det vederstyggelige syn. Men inde i det hellige hus mødtes han af et nyt optog. Foran alteret stod et æsel med

en opslået bog foran sig; under æslet sad en præst og messede. I stedet for at svare "Amen" skreg forsamlingen æslets velkendte yang, yang, yang, yang! og alle lo.

Dette var den klassiske æselfest, som var blevet forbudt i det foregående århundrede, men nu var blevet genoptaget i karnevalstiden. Munken forstod ikke, hvordan det hele var fat, troede, at han befandt sig i hedningernes helvede; men endnu værre blev det, da en forklædt præst, Bacchus selv, med vinbærme i ansigtet, besteg prædikestolen og tog fat på en prædiken, hvis emne var hentet fra Boccaccios *Dekameron*, og som var så uanstændigt, at kvinderne skjulte ansigtet i hænderne. Ved at slå en behændig volte, fik Bacchuspræsten fat i en legende om St. Petrus. Den begyndte kønt, som det sig hør og bør for en legende; men lidt efter kom Petrus ind på værtshus og snød kældermesteren for betalingen. Munken havde lidt alle helvedes kvaler; han vendte ryggen til præsten og lod sit blik løbe op ad en pille, som om han selv ville klatre op til himlen og bede om befrielse. Blikket standsede ved kapitælets løvværk; men oppe i løvet krøb der noget, som lignede en slange.

Munken styrtede ud af kirken; han havde set nok til at forstå, at en djævel af en billedhugger fra den syriske Baalskultus havde indsmuglet et phallos-attribut, hvad enten det nu var, fordi pillen var taget fra et hedensk tempel, eller fordi billedhuggeren havde moret sig med denne mystifikation. Han flygtede gade op og gade ned, til han nåede det augustinerkloster, som han søgte.

Han ringede på og blev lukket ind og straks ført til refektoriet, hvor prioren præsiderede ved et dækket bord,

omgivet af præster, der besøgte klostret for under fasten at skrifte og kommunicere.

Dér stod fasaner med trøfler og hårdkogte æg, laks og østers, ål og vildsvinehoveder, men fremfor alt vin, vin i kander og glas.

"Sid ned, lille munk," hilste prioren, "du har et brev, godt, læg det under borddugen; spis, drik og vær glad, for i morgen skal vi dø!"

Augustineren satte sig ned; men da det var en fredag, kunne han ikke formå sig selv til at spise kød; det smertede ham også at se, hvordan der syndedes her; men det var jo hans foresatte, og klosterreglen forbød ham at korrigere en præpositus.

Prioren, der havde været fordybet i en samtale med en kær gæst, vedblev at tale, skønt samtale var forbudt.

"Ja, hæderværdige ven, så langt er vi nu kommet hér i Rom. Dette er Kristi rige, således som det bebudedes i den hellige nat: En hjord og en hyrde! Den hellige fader råder over hele det romerske rige, som det var under Cæsar og Augustus. Men mærk dig vel, at dette herredømme er åndeligt, og alle denne verdens fyrster ligger ved Kristi statholders fødder. Det er den mest glimrende tid, der nogensinde har eksisteret. En hjord og en hyrde! – *Bibamus*!"

På den lille prædikestol, hvor ellers en lektor plejede at læse højt af hellige bøger under måltidet, sad nogle musikanter med fløjte og lut. De spillede en fanfare, og bægrene tømtes.

"Nå," vedblev prioren, "hvad nyt har I folk, der kommer langvejs fra, at berette om?"

"Hvad nyt der er under solen? Jo," svarede en noget beskænket præst, "Kristoffer Kolumbus er død og begravet i Valladolid.

Han døde i elendighed, som det var at vente!"

"Hovmod står for fald! Han var ikke tilfreds med æren, men ville også være vicekonge og have lov til at indkræve skat!"

"Javel, men han kom jo dog til Indien; til Ostindien ved at sejle mod vest! Kan man ikke blive gal, når man prøver på at tænke den tanke! Sejle mod vest for at komme til øst!"

"Det er galt alt sammen; men det værste er, dog, at han har medbragt den forbandede sygdom *lues* Note 22)" (her hviskede han), "som allerede har angrebet kardinal Johan af Medici – ham, I ved, der skal være pavens eftermand ..."

"Hvad angår den hellige fader, vor store Julius II, så er det en vældig Herrens stridsmand; og nu har verden fået det syn at se, at basiliskægget Gallien er blevet udruget. Tænk jer, nu vil gallerne også komme og dele vort Italien. Som om det ikke var nok med tyskerne!"

"Franskmændene i Neapel! Hvad fanden har vi med dem at bestille!"

På dette tidspunkt fandt prioren sig foranlediget til at henvende sin opmærksomhed på sin sidste gæst, augustineren:

"Spis, lille munk!" sagde han. "Den, der er svag, han spise urter, og alt kød er som hø, ergo ..."

"Jeg spiser aldrig kød om fredagen, vor Herres Jesu Kristi lidelses- og dødsdag."

"Det er er uret af dig! Men du skal ikke tale så højt, forstår du, for når du synder, så skal du gå ind i dit lønkammer og holde din mund! Øv dig nu i lydighed og tavshed, som er vor ordens største dyder!"

Augustineren blev først rød, derefter ganske bleg, og kinderne, der også før var magre, klæbede nu som våde skind til

kindbenene. Men han tog en skefuld salt i munden for at ave sin tunge, og tav.

"Det er en makkabæer!" hviskede prælaten.

"Klostertugten er i forfald," vedblev den skæmtsomme prior; "de unge munke lystrer ikke deres overordnede, men her skal nok blive reformeret! – Drik, munk, og gør mig besked!"

"Man skal lyde Gud mere end menneskene!" svarede munken.

Selskabet blev forstemt, og prælaten, som skulle kommunicere om aftenen, ville ikke drikke mere.

Men prioren blev fornærmet, fordi han følte sig truffet af bebrejdelsen.

"Du er fra landet, min ven, og kender ikke tiden og tidsånden. Du skal få en licentia af mig, naturligvis mod et lille vederlag, så har du ikke vanhelliget dagen. For resten – *panis es et esto*! Her er vin og brød – med smør på! Mere vin, Ganymedes! Det er *min* dreng, jeg holder nemlig meget af drenge ..."

"Hør nu, hør nu, hør nu, ..." advarede prælaten.

"Ja, skrift nu for mig her med det samme, du, så er det gjort. Hvordan har din gamle Johanne det, eller har du fået dig en ny?"

Her rejste augustineren sig for at gå; men da vågnede prioren til besindelse.

"Hvad var det, du hed, munk?"

"Mit navn er Martin, filosofiæ magister fra Wittenberg."

"Det var ikke dårligt! Men gå ikke nu, giv mig dit brev!"

Munken rakte brevet til prioren, som åbnede det og kiggede det igennem.

"Kurfyrsten af Sachsen! – Hr. magister Martinus Lutherus, I kan, dersom I ønsker det, trække jer tilbage til eders

gæsteværelse. Hvil jer her til aften, så skal vi følges ad til gæstebud hos Chigi; dér træffer vi fine folk, kardinal Johan af Medici, og store mænd, Rafael og selve ærkeenglen Michael, kender I Michel Angelo, som bygger den ny Peterskirke og maler det sixtinske kapel? Ikke det, ja, da skal I lære dem at kende! *Vale, frater*, og sov godt!"

Magister Martin Luther gik, bedrøvet til døden, men dog bestemt på at se endnu mere af elendigheden for ikke at dømme overilet.

Nu blev der taget kort frem, og prioren begyndte at blande.

"Det er en nederdrægtig karl, kurfyrsten der har sendt os på halsen. Sådan en hykler, som ikke drikker vin, og som korser sig for en fasan!"

"Noget fatalt var der over den mand!"

"Han lignede næsten den trojanske hest; og hvad *den* gemmer i sin bug, det må Beelzebub vide!"

Da Luther var kommet ind i sin ensomme celle, så græd han, pint af den unge mands grænseløse sorg over at se, hvor lidt virkeligheden lignede det fantasibillede, han havde dannet sig af den, og over, at alt, hvad han havde lært at agte, jo kun var foragteligt og lavt.

Men han fik ikke lov til at være alene ret længe, for det bankede på døren, og ind trådte en ung augustiner, som med en fortrolig mine opfordrede til, at de skulle stifte nærmere bekendtskab med hinanden.

"Broder Martin, du skal ikke være alene; åbn dit hjerte for deltagende venner!"

Han greb Martins hænder.

"Sig mig," vedblev han, "hvad det er, der trykker dig, så skal jeg svare dig."

Luther betragtede den unge mand og lagde nok mærke til, at det var en sort vælsklænder med uroligt glimtende øjne; men han havde så længe været alene, at trangen til at tale blev ham for stærk.

"Hvad tror du, at den Herre Kristus ville sige, hvis han nu stod op af graven og trådte ind i den hellige stad?"

"Han ville glæde sig over at se sin kirke, sine tre hundrede og fem og tres kirker, rejst på de hedenske templers grundvolde; du ved, at siden Karl den Store lod slæbe piller og marmor lige op til Aachen for at bygge domkirken dér, har vore paver fortsat på samme måde, så at hedningene og deres huse bogstavelig talt er lagt for vor Herre Jesu Kristi fødder. Det er jo meget stort og glædeligt. *Ecclesia triumphans!* Skulle Kristus ikke glæde sig over det? Hvor skønt har ikke Innocentius III formuleret den sejrende kirkes idé, som Platon ville have kaldt det. Du kender jo Platon – javel, paven betalte nylig 5000 dukater for et håndskrift af Timaios! Jo, Innocentius siger: 'St. Peters efterfølger har af Gud fået den opgave at styre ikke blot kirken, men hele verden. Ligesom Gud har sat to store lys på himlen, har han også på jorden oprettet to store magter, nemlig pavemagten, der er den største, fordi sjælenes røgt er pålagt *den*, og kongemagten, som er den mindste, fordi blot menneskenes legemer er den betroet.' Har du noget at indvende mod det, broder, så sig frem?"

"Nej, ikke mod det, men mod ... det alt sammen, mod alt, hvad jeg har hørt og set."

"For eksempel? Tænker du på mad og drikke?"

"Ja, også *det*."

"Hvor du dog er smålig! Jeg taler om de højeste ting, og du svarer med mad og drikke. Fy, Martin, du er en madsæk og en øltønde! Men, *accipio*! Vor herre Jesus Kristus lod sine disciple plukke aks på sabbatten; dette stred mod Mose lov og misbilligedes af farisæerne. Du er en farisæer. Endvidere vil jeg minde dig om apostlen Pauli brev til netop de romere, som vi anser os for at tilhøre, måske du, som tysk undersåt, ikke har samme ret som vi – altså, Paulus siger: 'Ser I på det, der er udvortes?'"

"Undskyld, det står i Korintherbrevet."

"Oho! Du ser altså på det udvortes! – Men Paulus siger endvidere: 'Alt er lovligt, men ikke alt er nyttigt. Alt, hvad der sælges i slagterboderne, det kan I æde, uden for samvittighedens skyld at behøve at foretage nogen undersøgelse først. Thi jorden er Herrens, og alt, hvad derpå er!' Det er klare ord, og de røber et sindelag, som en franskmand ville kalde *large*. Men du er kommet hid som en farisæer og vil laste dine foresatte for småting, og du regner menneskevedtægter for mere end Guds ord. Fy, Martin, husk dine egne ord: Man skal lyde Gud mere end mennesker! Du hovmodige bogstavtræl, du skulle læse Paulus, skulle du!"

Luther var endnu ikke så hjemme i de hellige skrifter, for i klostret havde han studeret *corpus juris*, Aristoteles, Virgilius og Plautus' komedier, og han var efter sine hårde, indre kampe temmelig forsagt; derfor kunne han ikke finde noget svar; men vreden kogte i ham.

"Var der noget andet, du ville spørge mig om?" gentog augustineren med en hyklet deltagelse, som tirrede Luther endnu mere.

"Jeg forstår godt, at du, der er en fremmed, ikke synes om vore skikke. Men hvert land har sine sæder, og vi holder karneval her i Rom på den måde, at vi gør nar ad de gamle hedningers døde guder – hvis man da overhovedet kan kalde dem guder! Jeg formoder, at I gør det samme i Tyskland, skønt på en plumpere måde! Det er noget, du må finde dig i. Hvad æselfesten angår, havde den oprindelig en smuk betydning; det stakkels dyr hædredes jo med at få lov til at bære vor frelser og hans moder til Ægyptens land – men, som du ved, alt stort og skønt drages ned i smudset af pøbelen – kan vi gøre for *det*? – Kan jeg være dig til nogen tjeneste? Ønsker du noget?"

"Nej! Men jeg takker dig! Tak!"

Luther var atter ene, og tvivlens helvede slap løs på ny. Manden havde jo haft ret fra sit synspunkt, og han havde underbygget sine påstande både med fornuftgrunde og med Paulus. Men hans synspunkt var falsk, det var sagen. Hvordan skulle man da bære sig ad med at forandre hans synspunkt? Det kunne blot troen ved nådens hjælp udrette! Altså hjalp menneskeværk ikke!

Derpå begyndte hans grublende ånd, der var opdraget af Aristoteles dialektik, at undersøge modstanderens synspunkt. En barmhjertig, kærlig Gudfader kunne sikkert smile ad menneskebørnenes dårskaber og svagheder, hvorfor skulle vi da ikke også kunne gøre det? Hvorfor skulle *vi* være strengere? Mens vi vandrede her i kødet, måtte vi være kødeligt sindede, hvilket ikke hindrede, at ånden også fik *sit*. Sagde ikke Paulus

selv: "Vi holder for, at mennesket retfærdiggøres gennem troen, uden lovens gerninger?" Javel, men var disse frådsere og sodomitter virkelig troende? Prioren havde jo spottet sakramentet, fritaget prælaten for skriftemål og kommunion for et par skilling. Det var hedenskab og Satans formastelige gerning! Ja, visselig, men troen var en nådegave, og hvis disse mennesker nu ikke havde *fået* denne nådegave, så var de jo uskyldige. Nej, de var nogle forhærdede slyngler! Hertil havde Paulus imidlertid også et svar: "Herren frelser, hvem han vil, og forhærder, hvem han vil". Havde Gud forhærdet dem, ligesom han forhærdede Faraos hjerte, da *var* de uskyldige, og hvis de var uskyldige, hvor vovede vi da at dømme og fordømme?

Det malede rundt som en kværn i hans hoved, og han bandede Aristoteles, hedningen, der havde forledt ham i hans ungdom til at tvivle om enkle sandheder. O g han mærkede, at heller ikke Paulus kunne hjælpe ham, for han lærte snart ét, og snart det stik modsatte!

Sønderknust kastede han sig ned på knæleskamlen og bad Gud tage sig bort fra denne verden af vildfarelser, løgn og tvivl, hvor man var kastet ind i mørket og ikke kunne tænde lys – ind i et liv, hvor man blev tvunget til at kæmpe, men ikke havde fået noget våben.

Og han bad og stred lige til aften.

Da kom prioren og hentede ham.

"Min søn," sagde han, "eller rettere sagt: min broder; du skal ikke bole med religionen og ikke udøve den som en forretning eller en last. Du skal leve livet og betragte *det* som melodien, mens religionen ledsager det som et stille akkompagnement; om hverdagen arbejde, om søndagen helligholdelse og hvile;

men hvis du gør hverdagen til sabbath, så synder du! ... Kom, nu skal jeg vise dig Rom!"

Martin fulgte, men uvilligt. Gaderne var oplyste, og folk morede sig med dans, musik og optog.

"Nu skal du få at vide, hvem det er, vi besøger," sagde prioren. "Denne Agostino Chigi er en bankier, der næsten er lige så rig som huset Fugger i Augsburg, og han er pavens kassemester. Desuden en mæcen, der opmuntrer de skønne kunster, særlig beskytter han vor Rafael, som just har været ude og male i hans villa, store, smukke malerier, vi nu skal få at se."

De nåede Tiberen, idet de fulgte den højre bred, gik over en bro og standsede sluttelig foran en have, der var indhegnet af marmorpiller og et stakit af gyldne jerntremmer. Det var aften, og haven var oplyst af lygter, som hang på orangetræernes grene og skinnede hen over deres modne frugter, så de lignede guld. Hvide marmorstatuer var opstillet mellem de mørkløvede træer, vandspring med vellugtende vand spillede i luften; mellem busketterne sås grupper af skønne damer med deres cicisbéer [Note 23)]; en sanger sang til lut inde i et af busketterne, og i et andet af dem oplæste en digter sine digte.

Men midt i parken lå villaen, som lignede Mæcenas' i Sabinerbjergene eller Ciceros *Tusculum*, og den var prydet med hedenske gudebilleder. Dørene stod åbne, og der lød musik ud i natten.

"Her behøver man ikke at forstille sig for værten, for han elsker frihed," sagde prioren; "derfor forlader jeg dig nu, så må du selv søge dig bekendtskaber. Overraskelser er jo altid de behageligste!"

Luther var alene, og rådvild gik han ind til højre, hvor en række oplyste værelser viste sig. I dem alle sad der gæster, drikkende, samtalende; men ingen af dem lagde mærke til den fattige munk, som derfor uforstyrret kunne lytte til samtalerne.

I det første af værelserne havde en gruppe samlet sig omkring en mand, der uddelte eksemplarer af en tyk bog, som man begærligt bladede i.

"Hylacomylus? Er det et pseudonym?" sagde en.

"Det er en bogtrykker Waldseemüller i Saint-Dié!"

"*Cosmographiæ Introductio*, en beskrivelse af den nye verden!"

"Endelig engang får man da rede på de fabler om Kolumbus ..."

"Kolumbus rejser ikke mere."

"Men han *har* rejst – ad Helvede til! Nu er det Amerigo Vespucci."

"En florentiner, altså en af vore."

"Å ja, Kolumbus var en genueser!"

"Kan I se, at Rom behersker verden, både den kendte og den ukendte! Urbs er urbs! Og i dag kan I træffe alle verdens folk hos romeren Chigi. Jeg har oven i købet både tyrker, mongoler, danskere og russere hos mig her i aften."

"Tyrkeren må jeg se! Jeg elsker tyrkerne, især fordi de sprængte det rådne Byzans, som vovede at kalde sig Øst-Rom! Nu er der kun ét Rom!"

"Ved I, at den hellige fader, – hvis han da gør krav på at være så hellig – underhandler med Bajazet om hjælp mod Venedig?"

"Ja, men det er dog *for* frækt! Vi bør dog i det mindste lade, som om vi er kristne mennesker."

"Lade som, ja, for jeg er ikke kristen, og det er I heller ikke!"

"Skulle man ha' nogen religion, så skulle det da være Muhameds! Gud er én! Det er hele muhamedanernes teologi; en stump måtte at forrette sin bøn på, det er hele deres liturgi ..."

"Jo, der hører også et vaskefad til ..."

"Og et harem ..."

"Det er i alt fald ganske komisk med vor religion! Læser man dens historie, så er det historien om kristendommens forfald ... og nu er det gået ned ad bakke med den i femten hundrede år, lige siden apostlenes dage, så den må vel snart være så forfalden, som den kan blive!"

"Og læser man pavedømmets historie, så er det også lutter forfald!"

"Nej, må jeg nu be' jer tie stille," afbrød en fed kardinal; "I kan vel i det mindste lade pavestolen stå, til jeg har fået sat mig i den!"

"Efter at have haft en Borgia ville det klæde os godt at få en Medici som dig, endda en søn af Lorenzo den Prægtige."

"Skal kardinalerne ikke danse?" spurgte den herre, der lod til at være Chigi selv.

"Jo, men først efter aftensmåltidet, i pavillonen og for lukkede døre," svarede medicieren; "når jeg har fået hængt den røde hat til side."

Luther forstod af sammenhængen, at han havde hørt og set repræsentanter for det højeste præsteskab, og at den fede var Johannes de Medici [Note 24)], kandidat til pavestolen.

Han gik hastigt gennem flere værelser, hvor halvnøgne kvinder lå drukne med hovedet på deres elskeres knæ.

Endelig nåede han den store festsal. Der stod grupper af alle verdens folk, sendebud og pilgrimme, med ansigtet vendt mod loftet, hensunket i beundring af malerierne.

Luther fulgte deres eksempel og hørte imens følgende:

"Det her er jo ganske, som når man ser på himlen; man bliver nødt til at lægge sig på ryggen."

"Jeg ved ikke noget, der er så kønt som en solopgang og en nøgen kvinde!"

"Ser I, der sidder Gud Fader selv og kæler for den lille Psyke."

"Ja, det kan jo nok gå an; men dér kysser han drengen Amor!"

"Den guddommelige Rafael!"

"Hvilket held at Savonarola er brændt, ellers havde han også stukket ild på dette!"

Navnet Savonarola vakte den alvorlige munk af den rus, de skønne malerier havde fyldt ham med, og han styrtede ud i natten.

Savonarola, den sidste af de martyrer, der havde søgt at redde kristendommen, og som derfor var blevet brændt! Alle, der ville tjene Kristus, blev brændt. Det var på den måde, man blev opmuntret! Hvorledes kunne man da forvente, at menneskene skulle tro?

Men hans sorg var en dobbelt; for denne maler, der bar en engels navn og så ud som en engel, han malede Zeus og nøgne kvinder! Intet holdt, hvad det lovede, alt var støv og aske. *Vanitas*!

Denne hedenskab, som rejste sig af graven, hvad ville den? Den guddommelige Dante havde valgt en romersk hedensk forfatter, Virgilius, til ledsager gennem Helvede, og en smuk

pige til ledsagerske på vej til Himlen! Det var jo galskab og bespottelse!

Verdens ende var nær, thi Antikrist var kommet og sad midt i Rom! Men Antikrist havde jo altid siddet på pavestolen, som derfor var af det onde; for Paulus havde lært, at i Kristi menighed skulle vi alle være præster og udgøre et præstedømme. – – – Og så nåede han atter tilbage til sin celle, hvor han i ensomheden fandt sig selv og sin gud.

Næste morgen gik han ud for at opsøge Peterskirken og Vatikanet, der efter pavernes tilbageflytning fra Avignon var blevet residenspalads. Da han ikke var kendt i byen, kom han ved en fejltagelse ud på Forum. Dér var en mængde tropper samlet til mønstring, og på en stor, sort hingst sad en gammel mand, klædt i jern fra top til tå. Hæren defilerede forbi ham, og han syntes at være feltherren.

"Han ser ud som en rabbiner," sagde en borger, "og han kan vel omtrent være sine femogtresindstyve år nu."

"Det forekommer mig, at han ligner Muhamed, profeten! Han begyndte jo også sin løbebane som købmand ..."

"Og købte pavestolen ..."

"Det kunne nu være, hvad det ville! Men at han trak Charles VIII og franskmændene til Neapel, det var landsforræderi. Nu går han mod Venedig, og han fører tropperne selv ..."

"Og venter hjælp af tyrken."

"De skulle nu ikke lege med tyrken! Han står allerede i Ungarn og har kig på Wien!"

"Vi har glemt korstogene, og fordragelighed er en meget smuk dyd ..."

"Ja, de gjorde jo til sidst korstog mod de kristne albigenser, mens de samtidig bejlede til muhamedanerne på Sicilien ..."

"Verden er et galehus ..."

Dette var altså pave Julius II, der havde bekæmpet uhyret Alexander VI Borgia, og som nu drog i spidsen for en hær til Venedig. *Hans* rige var tydeligt nok af denne verden, og Luther mistede al lyst til at bede om audiens. Han gik nu ned til den Leoninske bydel, hvor Peterskirken skulle opføres på den nedrevne Peterskirkes grund, der igen befandt sig på det sted, hvor Neros cirkus, de første martyrers dødssted, havde ligget.

Han fandt byggepladsen afspærret ved hjælp af et jernstakit; men ved indgangen stod to dominikanere og en lægmand, der lignede en kontorist. Imellem sig havde de en stor jernkiste, og munkene falbød med høje råb syndernes forladelse til den og den pris. Alle, der ville ind og se kirken, kastede nogle pengestykker til kontoristen, som regnede sammen og skrev op; han var ansat af huset Fugger, der havde forpagtet afladen.

Luther ville ind, og uden at tænke over det, betalte han nogle sølvmønter. Som kvittering fik han et stykke papir med en formel, der indeholdt forladelse for nogle småsynder.

Da han havde læst, hvad der stod på papiret, rakte han det tilbage og udbrød:

"Jeg køber ikke syndernes forladelse; men jeg betaler gerne, hvad det koster at komme ind og se på kirken."

Han trådte ind på byggepladsen, men nu lagde han mærke til, at den sortøjede augustinermunk fulgte efter ham.

"Er du misfornøjet, broder?" spurgte denne; "tror du, at man køber syndernes forladelse? Hvem har sagt det? Ved du ikke, at den borgerlige ret tillader, at der gives bøder for forbrydelser? Hvorfor skulle den kirkelige ret ikke have lov til at gøre det samme? Fremfør nogen grund til dét! – Fy, hvad var det, du sagde? – Køber? Du giver nogle penge, du berøver dig selv nogle nydelser! I stedet for at købe vin og kvinder, skænker du disse penge til kirken. Nuvel, dermed har du givet afkald på synden, som du ellers ville have besmittet dig med ..."

"Hvor lærer I at sige den slags ting?"

"Vi lærer at tænke på vore skoler, må du vide; vi læser Cicero og Aristoteles."

"Læser I også Bibelen?"

"Ja vist! Epistlen ligger altid ved siden af evangeliet på alterpulten ..."

"Men forstår I også, hvad I læser?"

"Nu er du slem, Martin, men du er også hovmodig, og det skal du ikke være. Se nu engang på den nye kirke! Det er ganske vist kun grundvolden; men går vi ind til bygmesteren her i hytten, så får vi tegningerne at se."

I en lille pavillon var tegningerne ophængt, og mod en ny entré fik de lov til at træde ind.

"Nå, hvad siger så min kritiske broder?"

"Det er jo en romersk badeanstalt," svarede Luther efter at have kastet et blik på tegningerne. "Caracallas termer, så vidt kan jeg se! Altså et hedensk hus!"

"Ja, om man *så* vil; men alt er hedensk, skønt det er døbt. Hedningerne var ikke så vildfarne ..."

"Jeg vil ikke se mere!"

"Jo, du skal se tre store mænd derhenne på bygningen, inden du går! – Den høje mand med Mosesskægget, det er Michel Angelo, og den smækre yngling med den lange hals og de kvindelige ansigtstræk, det er Rafael ..."

"Er det Rafael?"

"Ja, han ser ud som en engel, men det er ikke så farligt. Han er et meget rart menneske; de tænker på at få ham gift ... men han vil ikke, for han vil ha' fingre i den kardinalhat, de har lovet ham ..."

"Kardinal ..."

"Ja! Han har sans for det åndelige, skønt han også maler verdslige ting ..."

"Jeg husker det nok, men jeg vil glemme det!"

"Hør Martin!" tog nu augustineren, med en generende fortrolighed, ordet; "når du engang kommer herfra, *hvis* du nogensinde slipper hjem, glem så ikke at holde tungen lige i munden! Husk, hvad jeg siger dig: Der er øjne og øren, som følger dig, hvor du end går, og selv der, hvor du ikke venter det!"

"Når Herren er med mig, hvad skade kan da menneskene gøre mig?"

"Er du nu også sikker på, at Herren er med dig? Kender du hans veje og hans vilje? Du alene? Kan du tyde hans ord, når han taler?"

"Ja, det kan jeg! For jeg hører hans røst i min samvittighed! Og vig nu fra mig, Satan, eller jeg vil bede om, at Himlens lynstråle må ramme dig! – Jeg kom hertil som et troende barn, men jeg går herfra som en troende mand, for dine tvivl har kun fremkaldt mine tavse svar, som du ikke har hørt, men som du

engang skal få at høre! Savonarola har I dræbt; men jeg er ung, jeg er stærk, og jeg skal leve! Husk nu det!"

Luthers ophold i Rom blev ikke af lang varighed. Men han benyttede tiden til at lære hebraisk og gik til forelæsninger hos jøden Eli Levi ben Ascher, kaldet Bachur eller Elias Levita. Dér traf han jødens beskytter, kardinal Viterbo, og mange andre berømtheder, for de østerlandske sprog var dengang kommet på moden, efter at tyrkerne havde sat sig i besiddelse af Konstantinopel.

Og Luther sluttede venskab med den gamle jøde, for Elias var det eneste "kristne menneske", som fandtes i Rom.

Skade blot, at han levede under loven og ikke kendte evangeliet; men han vidste jo ikke bedre.

Redskabet

I året 1483, samme år, Luther fødtes, sad doktor Coctier i sit laboratorium i Paris sammen med en rejsende adept og filosoferede. Laboratoriet lå i samme hus som hans observatorium, i den del af byen, der kaldtes Marais, omtrent dér, hvor Place des Vosges eller Place Royale nu ligger. Det var således i samme region som Bastillen, det pragtfulde Hôtel de Saint-Pol og det strålende Des Tournelles, kongernes residens før Louvre blev færdigt.

Her havde Ludvig XI skænket sin livlæge, kansler og altmuligmand doktor Coctier et hus, der lå inde i en labyrintpark, kaldet Jardin Daedalus.

Doktoren talte og adepten lyttede:

"Jo, allerede Platon taler i sin *Timaios* om guldet, som den tætteste og fineste materie, der siver gennem stenen. Og guldet har en frænde, der er sort, og det er jernet. Men et stof, der står guldet nærmere, er kobber, som har en lille og fin bestanddel af grøn jord, og er sammensat af glinsende og stivnede væsker. Nu spørger jeg: Hvorfor kan man ikke befri kobberet fra dets grønne jord og forædle det til guld?"

"Men," svarede adepten, "det kan man, hvis man benytter *atramentum* eller *lapis philosophorum*."

"Hvad er det?"

"*Atramentarius lapis* er jernets vitriol ..."

"Ventre-saint-gris, der har vi Platons jern! Nu lysner det! Hvem har lært jer det?"

"Det har jeg lært af den største nulevende mager ude i det Wittenbergske land. Han kaldes doktor Faustus og har studeret magi i Krakow."

"Nå! Han eksisterer altså! Fortæl! Fortæl!"

"Denne mand har gjort alle Kristi mirakler efter; han har påtaget sig at finde Plautus' og Terentius' tabte komedier; hans ånd kan tage ørnens vinger og gennemforske det, som er for oven, og det, som er for neden."

"Har han også fundet livseliksiren?"

"Ja, eftersom guldet kan opløses ..."

"Kan guldet opløses, så har det altså forskellige bestanddele? Fortæl!"

"Guldet opløses let i vitriololie, *sel amoniac* Note 25) og salpeter."

"Hvad er det dog, jeg hører?"

Doktoren sprang op; ovnen havde opvarmet rummet, og han plagedes af heden.

"Lad os gå lidt ud at spadsere," sagde han. "Men først må jeg skrive det op, for når jeg skal huske noget vigtigt, blander Fanden kortene om i mit hoved. – Altså: vitriololie, *sel amoniac* og salpeter!"

Adepten, hvis navn var Balthasar, mærkede nu først, at han havde skænket noget bort uden at få kvittering og uden at få noget tilbage; og da han just ikke hørte til de uegennyttige, kastede han sit net ud:

"Hvordan har vor nådige konge det nu for tiden?"

Dermed havde han røbet sin hemmelighed og sit ærinde, og mester Coctier vågnede til fuld bevidsthed:

"Jaså, du spekulerer i kongen med din livseliksir," sagde han til sig selv. Og derpå højt:

"Jo-o, han har det ganske godt!"

"Så-å; jeg har ellers hørt noget andet!"

"Så har man løjet."

Nu blev der stille, og de to mænd søgte at høre hinandens tanker. Der blev så frygtelig stille, at de følte hadet spire i sig, og de kæmpede allerede på liv og død.

Mester Coctier tænkte således: Du kommer med din eliksir for at forlænge livet for det umenneske, som kongen er; dermed vil du gøre din lykke og bringe mig i ulykke; du ved, at den, som har kongens liv i sin hånd, han har magten. – Hurtig som lynet havde han fattet en beslutning, samvittighedsløs og grusom var den, som den tids sædvane var.

"Nu skal I få min Dædalus, min labyrint at se," vedblev han. "Den har ikke haft sin mage, siden Minotaurus på Kreta."

Labyrinten var en såkaldet *charmille*, eller løngang af avnbøgshække, fire alen høje, og så tætte, at man ikke så det fine jernrækværk, der fandtes inden i dem. Uigennemtrængelig snoede den sig så kunstfærdigt og var forsynet med falske perspektiver, som fik den til at se ud, som om den var uendeligt lang; der fandtes også alle mulige løndøre og underjordiske passager, så at vandreren snart forstod, at dette her ikke var leg, men grumt alvor. Kun kongen og mester Coctier ejede løsningen til denne gåde.

Da de nu havde gået en god stund og beundret statuerne og set en vandkunst springe, som stod derinde, ville mester Balthasar sætte sig på en bænk; om det nu var, fordi han var træt, eller han anede uråd.

"Nej, ikke på den bænk," udbrød doktoren.

Og de gik videre; men nu gik doktoren hurtigere, så at hans gæst en stund efter igen følte sig træt og ør i hovedet af således stadig at løbe omkring. Derfor kastede han sig ned på den første bænk, han så, og trak vejret tungt:

"I tager livet af mig, doktor," sagde han.

"Så kortlivet er I vel ikke," svarede doktoren. "Jeg ser en lang livslinje i jeres pande, og furen mellem jeres øjne antyder, at I er født under planeten Jupiter. For øvrigt, I, som ejer livseliksiren, kan vel forlænge jeres tilværelse efter behag, ikke sandt?"

Adepten så nu et grumt smil sprede sig ud over mesterens ansigt, og idet han anede faren og ville springe op, fandt han at bænkens arme og ryg havde sluttet sig fast om ham, og han sad fastlåst.

I næste øjeblik syntes mester Coctier at lede efter noget i sandet med sin højre fod, og da han havde fundet det, stillede han sig med hele sin vægt på den usynlige genstand.

"Farvel, unge mand," sagde han, "snakkesalige, indbildske unge mand, som ville spille mester Coctier på næsen. Nu stikker jeg med kongen, pas og bet!"

Bænken forsvandt ned i jorden med adepten. Det var en *oubliette*, en brønd med en faldlem over, som drog glemselens dække over den forsvundne.

Da dette var gjort, ville doktoren se at komme ud af labyrinten, men fandt ikke straks vejen, for han var adspredt, og han gentog den nys erhvervede formel på eliksiren for ikke at glemme det, ifald hans recept skulle blive borte. – "Vitriololie, *sel amoniac* og salpeter."

Pludselig stod han ved en *rondpoint*, hvor flere veje løb sammen; og stor var hans forundring, da så han et legeme ligge

på sandet. Det så ud som en stor, brun lænkehund, men slap, livløs. Det er jo ikke den første, der er blevet hængende i denne ruse, tænkte han og gik nærmere. Men da den brune masse bevægede sig, så han, at det var et menneske med sønderrevne klæder og en lurvet, smudsig skindhue på hovedet.

"Kongen!"

Det var Ludvig XI i hans sidste leveår.

"Sire, i alle helgeners navn, hvordan er det med jer?" råbte doktoren.

"Elendige menneske," svarede kongen, "hvorfor bygger du denne slags fælder, som man ikke kan finde ud af?"

Nu var det jo sådan, at det var kong Ludvig, som selv i sin ungdom havde ladet denne snare lave, men det kunne man jo ikke sige; derfor talte doktoren kun smukke ord til ham:

"Sire, I er syg; hvorfor sidder I ikke i Tours, hvordan er I kommet hid?"

"Jeg kan ikke sove, og jeg kan ikke spise! I de sidste dage har jeg boet i Vincennes, i Saint-Pol, i Louvre, men jeg kan ikke få lov at være i fred! Til sidst gik jeg her hen for at være sikker her på det eneste sted, som kun du og jeg kender; jeg kom her i går morges og ville være blevet her længere, men jeg blev sulten og da jeg ville ud igen, kunne jeg ikke finde vejen; jeg har ligget her i nat og frosset; før mig bort herfra, jeg er syg, føl min puls, om jeg har kvartanfeber [Note 26)]!"

Doktoren undersøgte pulsen; den var svær at finde, for den var i færd med at blive helt borte, men det måtte han ikke sige.

"Pulsen er regelmæssig og stærk, sire; lad os nu komme i hus."

"Jeg vil spise hos dig, du er den eneste, der kan lave mad, alle de andre ødelægger den med deres evige krydderier, de krydrer al min mad, og det er dårlige krydderier, de har. Jakob, hjælp mig herfra, hjælp mig; har du observeret stjernerne i nat, er der noget nyt på himlen, der er bestemt en vandrestjerne på vej, jeg føler dem i min krop før de kommer!"

"Nej, sire, der er ingen vandrestjerner på vej ..."

"Svarer du mig næsvist? Da tror du, at jeg er syg. Måske uhelbredeligt?"

"Nej, sire, I er raskere end nogensinde; men følg mig nu, så skal jeg lave jer et måltid og rede jer en seng."

Kongen havde rejst sig og fulgte nu efter doktoren. Lægen ville give monarken fortrin, men kongen var mistroisk overfor sin sidste, eneste ven, som ganske vist ikke elskede ham og gerne havde set ham død, men ikke vovede at ønske noget ondt over ham.

"Tag jer i agt for bænkene, sire," formanede han, "og gå ikke for nær ved hækken, hold jer lige midt på gangen!"

"Dine bænke skulle den Onde ... forlad mig mine synder!"

Her gjorde han korsets tegn.

Da de kom ud i det fri, blev kongen grebet af raseri ved mindet om, hvad han havde gennemgået, og i stedet for at være sin redningsmand taknemmelig, fo'r han over ham med ukvemsord:

"Tænk, at du har ladet mig gå vild i din have og sove under åben himmel på den bare jord! Du er et svin!"

De gik ind i laboratoriet, hvor der var varmt; og kongen, som var nysgerrig, fandt straks recepten, som doktoren havde glemt på bordet.

"Hvad har du for bag min ryg, hvad er det, du skriver op, er det gift eller medicin; vitriololie er gift, salmiak er godt for dysenteri, salpeter giver skørbug, hvem har du lavet det til?"

"Det er til gartnerens ko, som har fået kalv," svarede doktoren, der ikke havde den mindste lyst til at forlænge sin tyrans liv.

Kongen lagde sig på en sofa:

"Jakob," sagde han, "du må ikke gå, jeg vil ingen mad have, men jeg vil sove, og du skal sidde her ved siden af mig, jeg har fået søvn i øjnene i otte nætter nu! – Men sluk ilden i ovnen, jeg kan ikke tåle at se kulild, det gør ondt i øjnene, men du må ikke trække gardinerne ned, jeg vil se solen, ellers kan jeg ikke sove."

Han lod til at fald i søvn, men søvnen varede kun et minut, så var han lysvågen igen, og satte sig op i sengen.

"Hvorfor har du stære i haven, Jakob?"

"Jeg har ingen stære," svarede doktoren utålmodigt, "men hvis I hører dem fløjte, sire, så findes de der altså, med eders tilladelse."

"Hører du dem ikke?"

"Nej! Hvad synger de?"

"Det ved du godt! – Efter det ynkelige forlig i Péronne, hvor jeg måtte bøje mig for Karl af Burgund, lærte pariserne deres stære at fløjte Péronne; ved du, hvad de fløjter nu?"

Doktoren tabte tålmodigheden, for disse gamle historier havde han nu hørt tusind gange:

"De siger vel aldrig Gu-i-enne?"

Dette var en ond hentydning til brodermordet, for kongen var mistænkt for at have myrdet sin broder, hertugen af Guienne.

Han fløj op af sengen, som om han ville slås:

"Jaså, du tror stadig på den fabel! Men jeg har aldrig myrdet nogen! Ja, dig kunne jeg nok have lyst til at myrde ..."

"Lad være med det," svarede doktoren kynisk, "du ved, hvad stjernerne har sagt; otte dage efter mig skal du dø!"

Kongen fik et krampetilfælde, for han troede på denne fabel, som Coctier havde opfundet for at værge sit liv. Men da han var kommet til sig selv igen, begyndte han på ny at tale vildt:

"De siger, jeg også har myrdet min fader, men det er løgn! Han sultede sig selv ihjel af frygt for at blive forgiftet ..."

"Forgiftet af dig! Du er en yndig gut! Men nu kommer *din* stund snart!"

"Stille! ... Alting husker jeg nu! Min fader, en stakkel, som lod englænderne oversvømme Frankrig, og da jomfruen af Orleans frelste ham, udleverede han hende til englænderne. Min far, som var min moder utro med Agnes Sorel og lod maitressen opdrage de ægtefødte børn, den mand hadede jeg, og han lod riget sejle sin egen sø, så tog jeg og herrerne det i vore hænder! Det kaldte I for oprør, men jeg har aldrig gjort oprør; det er løgn!"

"Hør du," afbrød doktoren ham, "hvis du vil skrifte, så søg dig en præst!"

"Jeg skrifter ikke for dig, jeg forsvarer mig!"

"Hvem anklager dig da? Din onde samvittighed!"

"Jeg har ingen ond samvittighed, jeg er blevet uretfærdigt anklaget."

"Hvem anklager dig? Stærene!"

"Min hustru, mine børn anklager mig, og de vil ikke se til min side."

"Nej, når du har anbragt dem i Amboise, kan de ganske vist ikke se dig, og det vil de vist heller ikke!"

"Tænk, at jeg, kong Karl VII.s søn, må høre den slags ting af en kvaksalver! Jeg elskede altid de små; Olivier, barberen, var min ven ..."

"Og bødlen Tristan var din gudfader ..."

"Han var generalprofos, din hund!"

"Skrædderen blev våbenherold ..."

"Og kvaksalveren kansler! Læg det til min regning og os mig, utaknemmelige, fordi jeg beskyttede jer småfolk mod herrerne og kun så på fortjenesten!"

"Ja, det er jo et forsonende træk ..."

I døren viste der sig nu en mand med huen i hånden.

"Hvem dér!" skreg kongen. "Er det en morder?"

"Nej, det er bare gartneren," svarede denne.

"Aha, det er gartneren! Din ko har fået en kalv, du?"

Coctier blev hvid i ansigtet, da gartneren svarede:

"Jeg ejer ingen ko, sire, har aldrig haft nogen."

Kongen blev ude af sig selv og fløj i struben på Coctier.

"Du har løjet for mig, skurk, det var ikke medicin, du lavede, det var gift, var det!"

Gartneren forsvandt.

"Hvis jeg gjorde dig din ret," sagde Coctier, "så skulle jeg behandle dig som Karl den Dristige gjorde, da du snød ham."

"Hvad gjorde han? Hvad siger de, han gjorde?"

"Folk siger, at han pryglede dig med en stok!"

Kongen skammede sig, gik hen til sengen og gemte ansigtet i puderne.

Doktoren fandt, at øjeblikket var kommet til at udvirke en nådesakt, der længe var blevet ham nægtet:

"Vil du slippe milaneseren ud nu?" spurgte han.

"Nej!"

"Men han kan ikke sidde længere i det jernbur."

"Så må han jo stå op."

"Ved du ikke, at når man skal til at dø, kan en eneste god gerning sone tusind forbrydelser."

"Jeg skal ikke dø!"

"Jo, sire, du skal snart dø!"

"Efter dig!"

"Nej, før mig."

"Så har du altså løjet i den sag også ..."

"Alle har løjet for dig, løgner! Og dine fire tusinde ofre, som du har henrettet ..."

"Det var ikke ofre, det var forbrydere!"

"Dine fire tusind henrettede skal vidne mod dig foran nådens stol!"

"Forlæng mit liv, så skal jeg forbedre mig."

"Slip milaneseren fri!"

"Aldrig!"

"Gå så til din fordømmelse! Og det i en fart! Din puls er så lav, at dine timer er talte!"

Kongen sprang op, faldt på knæ for lægen og bad:

"Forlæng mit liv!"

"Nej, jeg ville forkorte det, hvis du ikke var Herrens salvede! Rottegift skulle du have ..."

"Nåde! Jeg bekender, at jeg har handlet af forkerte grunde; at jeg kun har tænkt på mig selv; at jeg aldrig har elsket folket,

men har udnyttet det til at fornedre herrerne med; jeg vedgår, at jeg kun har sluttet forbund og traktater for at bryde dem, at jeg ... Ja, jeg er et fattigt, syndigt menneske, og mit navn skal forglemmes, alt, hvad jeg har gjort, skal udslettes af jorden ..."

Nu viste der sig en fremmed i den åbne dør. Det var en ung mand, klædt i minoriternes ordensdragt.

"Morder!" skreg kongen og sprang op.

"Nej," svarede munken, "jeg er den, I har kaldet: Vincent fra Paula [Note 27]."

"Min frelser! Sig mig et ord, et eneste trøstens ord!"

"Sire," svarede Vincent, "jeg har hørt eders bekendelse, og jeg giver eder absolution i kraft af mit embede."

"Tal!"

"Nuvel! Eders hensigter var ikke rene, sådan som I selv har erkendt, men eders værk skal ikke udslettes, for den, der leder menneskers og nationers skæbne, benytter alt og alle til sine hensigter. Nys var det en ren jomfru, som frelste Frankrig, nu er det en mindre ustraffelig mand, men eders værk, sire, er i sine følger af større betydning end jomfruens, for I har fuldbyrdet, hvad romeren Cæsar begyndte. Den hundredårige krig med England er forbi, armagnacerne og burgunderne kives ikke mere, jacqueriekrigen er hørt op, og bønderne er vendt tilbage til deres plove. Elleve provinser har I samlet, Gallien er blevet ét land og ét folk og skal nu indtage pladsen efter Rom, som skal forsvinde og glemmes i århundreder, for måske igen at opstå engang. Frankrig skal lede Europas skæbne og vorde stort og mægtigt under kongekronen, så længe det ikke stræber efter cæsarernes Rom med kejserkronen, for da er det forbi! – Sire, dette har I udrettet! Tak Gud for, at I har fået

lov at tjene ham, uden at kende eders Herres vilje og hensigter, da I mente, I gik eders egne veje."

"Montjoie Saint Denis!" råbte kongen. "Herre, nu lade du din tjener fare i fred ..."

"Men ikke her," afbrød doktoren ham; han var led ved det alt sammen. "Rejs tilbage til Tours, tag præsten med og lad mig være i fred!"

Kongen vendte tilbage til Plessis-les-Tours, hvor han endte sine dage efter en svær kamp. Fred fik han ikke, men han fik lov at dø.

"Nu er riset kastet på ilden," sagde doktor Coctier. "Gid det må brænde op; børnene er voksne og kan passe sig selv! – Bødler har også deres opgave, det ved Tristan L'Hermite [Note 28)] og hans herre Ludvig XI. Fred være med dem!"

Old Merry England

Kardinal Wolseys galej lagde ud fra Towers anløbsbro nedenfor Jernporten ved Themsen.

Det lyste af guld og rødt; flag og vimpler viftede for en svag vind, og kardinalen sad på agterdækket, lysende rød og omgivet af sit *lille* hof – det *store* havde han efterladt derhjemme i York Palace, senere kaldet Whitehall. Hans ansigt var rødt, både af genskæret fra den røde dragt og af vin, for han havde spist til middag hos kong Henrik VIII i Tower, og tillige også af den nye franske sygdom [Note 29)], som var på højeste mode ligesom alt andet fransk var på mode.

Han var også ret fornøjet, for han havde fået nye beviser på sin konges nåde.

Ved hans side stod sekretæren Thomas Cromwell. De var begge to opkomlinge, Wolsey var søn af en slagter, Cromwell af en smed, og dette var sikkert en af årsagerne til deres venskab, skønt kardinalen var tyve år ældre.

"Det var en velsignet dag," jublede Wolsey og kastede et blik op mod Tower, som endnu var kongens residens, men snart ville ophøre med at være det. "Jeg fik Buckinghams hoved, dette fjols, som mente at have ret til kronen efter Henrik VIII ..."

"Hvem skal da have kronen efter Henrik, når han ikke han nogen mandlig arving, og heller ikke får en?"

"Det skal jeg nok tage mig af! Katarina af Aragonien er syg og gammel, men kongen er ung og stærk ..."

"Tænk på Buckingham," sagde Cromwell, "det er farligt at røre ved tronfølgen!"

"Skam dig! Jeg har passet på Englands skæbne så længe, og gør det stadig."

Cromwell mærkede, at det var på tide at skifte samtaleemne.

"Det er en velsignet ting, at kongen kommer ud af den fæstning; det må tynge ham at bo dør om dør med fængsler og kunne se skafottet neden for sine vinduer ..."

"Sig ikke noget ondt om vort Tower! Det jo en *Biblia pauperum*, en illustreret engelsk historie, lige fra romerne, kong Alfred Vilhelm Erobreren og til Rosekrigen. Tænk engang, at jeg var fjorten år, da Englands skæbne afgjordes ved Bosworth og rosernes trediveårskrig bilagdes ved Lancasters ægteskab med York."

"Min fader plejede at fortælle om slutningen af Hundredårskrigen med Frankrig, der endte samme år som Konstantinopel blev indtaget af tyrken i 1453 ..."

"Ja, alle lande er døbte i blod, det er omskærelsens sakramente, og se, hvor det grønnes efter denne blomstergødning; du ved ikke, hvor æbletræerne giver meget frugt efter blodgødning ..."

"Jo, jeg ved det, min fader plejede altid at grave affald fra slagtningen ned ved rødderne af frugttræerne ..."

Her holdt han inde og rødmede, for han havde gjort en bommert. Man måtte nemlig aldrig tale om slagtning og den slags i kardinalens nærværelse, for han var hadet af folket og kaldtes af og til for Slagteren. Cromwell stod dog over enhver mistanke, og kardinalen tog det ikke ilde op, men fik reddet miseren:

"Imidlertid," vedblev denne, "så blev min gave vel modtaget af Majestæten; Hampton Court er også en perle; den har den

fordel at ligge nær ved Richmond og Windsor, men kan naturligvis ikke måle sig med York Palace."

Galejen blev roet op ad floden, ved hvis bred man så de fornemste bygninger, som fandtes dengang. Toldboden og Magasinet passeredes, Fisketorvet og fiskerihavnen; spirene på Guildhall, dvs. rådhuset; klostret Blackfriars, Sankt Pauls gamle kirke, Temple, tempelherrernes tidligere bygning, som nu var embedsbolig for justitsen; sygehuset St. James, som senere blev inddraget af Henrik VIII og blev residens.

Endelig landede de ved York Palace (Whitehall) ved siden af Westminster, hvor kardinal og pavelig legat, ærkebiskop af York, storseglbevarer Wolsey boede med sit hof, som kunne tælle op til 800 personer, hofdamer medregnet.

Og der steg de i land efter en ligegyldig samtale, thi kardinalen talte helst om bagateller, når han rugede på store æg, og det største han i øjeblikket lå på var: kandidaturet til pavestolen.

Skatmesteren og medlemmet af det hemmelige råd, Thomas More, sad i sin have i Chelsea længere oppe ad Themsen end Westminster. Han rettede trykark, for han var et stort kundskabens lys og skrev om alle tidens spørgsmål, religiøse såvel som politiske, skønt han egentlig var en fredens mand, som levede idyllisk med sin familie her ude i forstaden.

Han var søndagsklædt, skønt han var hjemme hos sig selv og arbejdede, og han var urolig, skottede nu og da mod porten, for ingen mindre end kongen selv havde anmeldt sit besøg i den tidlige morgenstund. Og han vidste af erfaring, hvor farligt det

var at indlade sig med kongen og tage del i hans hemmeligheder. Herskeren havde nemlig den uvane at bede om gode råd, som han ikke fulgte, og fortælle hemmeligheder, hvis besiddelse plejede at koste indehaveren hovedet. Det allerfarligste var at påtage sig rollen som mægler i et eller andet spørgsmål, for så kom man gerne imellem to møllesten.

Forberedt på det værste forsøgte han at falde til ro, mens han læste sine ark, men hans anstrengelser var forgæves.

Han rejste sig og begyndte at vandre frem og tilbage på havegangen, opkastede på må og få alle mulige spørgsmål angående kongens ærinde, søgte at besvare indvendinger, modbevise argumenter, neddæmpe alt for stærke meninger uden at give anstød, for kongen var visselig en lærd ridder, som agtede kundskaber, men han var af naturen en vild, som søgte at tæmme sig med religionens svøbe, dog uden at have held med sig.

Der lød hestetrampen og våbenlarm, og skatmesteren ilede med hatten i hånden mod haveporten, hvor kongen allerede havde kastet sig af hesten og med en mappe i hånden styrtede hen mod sin ven.

"Thomas!" begyndte han uden omsvøb, "tag og læs! Han har svaret! Hvem? Luther selvfølgelig! Han har svaret på mit babylonske fangenskab, manden med den stinkende sjæl og det forbandede forehavende. Tag og læs, og sig mig så, om du har set noget lignende!"

Thomas modtog et trykt sendeskrift.

"Og så siger den satans løgner, at jeg ikke har skrevet mit skrift selv! Tag og læs, og giv mig så et råd!"

Thomas tog og læste Luthers svar på Henriks angreb. Man han læste i tavshed, og havde ind imellem svært ved at holde sig alvorlig, skønt kongen holdt blikket fæstet ved hans ansigt for at udspionere hans tanker.

"Det kommer ikke mig ved," – stod der blandt andet – "om kong Heinz eller Kunz, Djævelen eller Helvede selv har skrevet den bog. Den, der lyver, er en løgner, og derfor frygter jeg ikke. Vel forekommer det mig, som om kong Henrik havde givet en alen usselt klæde eller to dertil, og den giftige slyngel til Leus (Leo X), som har skrevet imod Erasmus og andre af hans lige har skåret kåben til og udstyret den med foer. Men jeg skal hjælpe dem med at presse den og hænge bjælder på, om Gud vil."

Thomas følte, at han var nødt til at sige noget eller miste hovedet; derfor sagde han:

"Det er jo uhørt! Det er aldeles – utroligt!"

"Fortsæt," skreg Henrik.

(De øvrige seks sakramenter udskyder han), "for det ligger mig på sinde at oversætte Bibelen til tysk, så jeg nu ikke længere kan røre i Heinzens smuds."

Thomas var ved at kvæles af indestængt latter, men han mærkede sværdet over sit hoved, og fortsatte:

"Men jeg skal engang give den giftige løgnhals og smæder kong Heinz et fuldstændigt svar og stoppe ham ... Derfor har han tænkt sig at klynge sig til paven og hykle for ham ... derfor kæler og klør de hinanden som et par mulæsler ..."

"Nej, sire," afbrød Moore sin læsning, "jeg kan ikke mere; det er jo majestætsforbrydelse at læse dette!"

"Jeg skal læse," sagde kongen og tog skriftet til sig:

"Jeg besejrer og trodser papisterne, thomisterne, henrikianerne, sofisterne og alle Helvedets svin!"

"Han kalder os svin!"

"Det er jo et galt menneske, som skulle slås ihjel med gærdestave, jages i skoven med blodhunde ..."

"Det er lige, hvad man skulle! Men tænke sig, at denne skurk giver sig ud for profet og Kristi tjener! – Og han har giftet sig med en nonne; det er jo blodskam! Men så har han også høstet sin løn! Kurfyrsten af Sachsen har ladet ham i stikken, og ingen af hans såkaldte venner kom til brylluppet ..."

"Hvad vil han så? Hvad er det for nyt, han lærer? Retfærdiggørelse ved troen. Når blot de tror, kan de leve som svin!"

"Og nadverlæren da! Kirken siger, at nådesmidlerne ved indvielsen forvandles, men denne her materialist siger, at det er Kristi legeme og blod, *er*! Så er jo brødet på marken og druen i vingården allerede Kristi legeme og blod. Han er jo et æsel! Og verden er splittergal!"

"Afladen da! Synd gratis! Sire, tillad mig at læse nogle linjer, jeg har skrevet til svar, ikke på dette, men på hans andre dumheder, blot nogle få linjer, som dog skal blive til flere!"

"Læs! Jeg lytter, når du taler, for jeg har lært at lytte, og derfor ved jeg noget!"

Kongen kastede sig overskrævs på en stol, som om han ville bryde en lanse med sin frygtelige fjende.

"Højtagtede broder," læste More; "broder, fader, drikkebroder, flygtning fra Augustinerordenen, den verdslige og åndelig rets tølperagtige bakkant, den hellige teologis ulærde lærer."

"Godt, Thomas! Teologi kan han ikke noget af!"

"Og så har han skrevet sin bog sammen mod vor tros forsvarer, kong Henrik!"

"Han forsamlede sine staldbrødre og opfordrede dem alle sammen til i hver sin retning at oplede allehånde smædeord og ukvemsord. Den ene besøgte lastdragere og færgekarle, den anden badstuer og spillehuse; den tredje barberstuer og kældre, den fjerde møller og horehuse. De optegnede i deres tegnebøger de frækkeste, ureneste og mest gemene gloser, de hørte, hjembragte alle disse grovheder og vederstyggeligheder, og udtømte dem i den væmmelige kloak, som kaldes Luthers sjæl."

"Godt! Meget godt! – Men hvad skal man nu gøre?"

"Brænd skidtet, sire, og lad det være enden på sagen!"

"Ja, jeg vil lade hans opbræk brænde og det den dag i morgen ved Sankt Pauls kors i City ..."

Nede i Temples store bibliotek sad kongen og kardinal Wolsey i færd med at søge i gamle lovsamlinger og præjudikater. Men udenfor i haven var dronningen sammen med nogle hoffolk. Denne have, som egentlig var en stor rosengård, var blevet bevaret som et historisk minde og en promenade for de kongelige personer, som ikke kunne sove i Tower, fordi det spøgte, og som ikke trivedes i det ubetydelige Bridewell nede i byen. Her i denne have, sagde rygtet, var det nemlig, at tilhængerne af Lancaster og York havde taget deres første felttegn: den røde og den hvide rose. Efter krigens afslutning blev rosenhaven opretholdt og var som sagt et yndet sted at spadsere.

Dronningen, Katarina af Aragonien, datter af Ferdinand og Isabella, Christopher Columbus' beskyttere, havde nu nået en vis alder efter tyve års ægteskab med Henrik VIII. Hun havde født ham flere sønner, men de var alle døde, kun en datter levede: Mary, som siden blev kendt som dronning med tilnavnet den blodige. Katarina var blevet ældet før tiden og søgte sin trøst i religionen; hun stod op om natten for at gå til messe klædt i en franciskaners dragt. Hun kendte kongens utroskab, men fandt sig i den; hun kendte navnet på Elizabeth Blount, men lod som om hun ikke gjorde det.

Nu sad hun på en bænk og så, hvordan hendes unge hoffolk legede, mens hun bladede i sin bønnebog.

Der var især ét par, som hendes blik fulgte med velbehag, den usædvanligt smukke Anne af Norfolk og den unge Henry Algernon Percy af Northumberland, en efterkommer af Hotspur.

De unge legede med roser; ynglingen havde en favnfuld hvide og jomfruen en favnfuld røde, som de kastede mod hinanden, mens de sang en vise.

Det var et smukt syn, men dronningens ansigt formørkedes.

"Leg ikke sådan, børn," sagde hun; "det vækker så meget, som burde sove i Tower, hvor kun de døde kan sove roligt. For resten ville kongen – og følgelig også kardinalen – blive vrede – de sidder derinde i biblioteket. Leg noget andet!"

De to unge så ud som om de ikke forstod noget af dette, hvorfor dronningen sluttede:

"Roserne kamp, mine børn, sluttede i virkeligheden ikke ved Bosworth, men – det gik ikke rigtigt til – i Tower skete der så meget – som helst bør være glemt. Tag og læs et eller andet!"

"Vi har læst hele morgenen," svarede Anne, kaldet Boleyn eller Bullen.

"Hvad læser I da?"

"Chaucer."

"*Canterbury Tales*? Det er ikke for børn; Chaucer var en gudsbespotter ... Tag min bog i stedet; deri findes gode ord og kønne billeder ..."

Unge Percy tog imod det lille breviarium, og idet de spadserede afsted fremefter, som om de søgte skygge, forsvandt de begge forsigtigt ud af dronningens synsvidde.

Men inde fra biblioteket havde fire øjne fulgt dem, kongens og kardinalens, alt imens de bladrede i folianterne.

Kongen blev urolig, og han talte mere for talens skyld end for egentlig at sige noget, og kardinalen fulgte hans eksempel.

"Så I skal altså søge pavestolen, kardinal, ligesom Hadrian [Note 30)]."

"Ja, det siges."

"Men stemmerne da?"

"Dem styrer kejser Karl V og kong Frans I."

"Hvordan skulle man kunne knytte to så forskellige bånd?"

"Ja, det er jo netop kunststykket, sire ..."

"Men I kan vel ikke stå jer godt med dem begge?"

"Hvem ved ... Kejseren indtog jo Rom og satte paven i fængsel i San Angelo ... det var morsomt, og så udråbte soldaterne, for spøg naturligvis, Martin Luther til pave lige under fængslets vinduer ..."

"Nævn ikke det forbandede navn," brølede kongen, men mere af vrede over, hvad han så ude i rosengården, og det opfattede kardinalen:

"Jeg holder heller ikke af, at Northumberland går i forbindelse med Norfolk ..."

"Hvad var det, I sagde?"

Kongen blev nu vred over, at Wolsey havde læst hans tanker, men han ville ikke røbe sig:

"Anne er virkelig for god til en Percy, og jeg finder det ganske utilstedeligt, at dronningen spiller *entremesseuse* ... at lade dem gå bag om buskene alene! Nej, det må høre op!"

"Sire, det er allerede forbi; jeg har tilskrevet Annes fader at beordre damen til Hever!"

"Det har I ved Gud gjort ret i; sådanne to slægter, som begge har et godt øje til tronen, de må ikke forenes."

"Men hvem har ikke et godt øje til tronen? Nylig var det Buckingham, nu er det Northumberland, og det alene, fordi der ikke findes nogen tronfølger. Sire, I må snart tænke på jert land, jert folk, nævn en tronfølger!"

"Nej, jeg vil ikke have en eller anden, som går og venter livet af mig!"

"Der har vi roserne igen! Roserne, som kostede England en million mennesker, og firs af vore ædleste slægter ..."

Kongen lo.

"Vore ædleste!"

Kongen rejste sig og gik hen til vinduet:

"Nu må jeg følge dronningen hjem," sagde han; "hun er faldet i søvn derude, og denne fugtige have er ikke god for hendes syge legeme. – I Hendes Majestæts alder må man iagttage største forsigtighed ..."

Han betonede ordet *alder*, for Katarina var fyrre år og gav ikke længere håb om at skænke ham en arving til tronen.

Datteren Mary kunne jo nok giftes bort, men man vidste aldrig med hvem.

"Sire, bliv ikke vred, men netop i dette øjeblik så jeg i den hellige Skrift ... det kan selvfølgelig være et tilfælde ... Vil I høre?"

"Sig frem!"

"Jo, i tredje Mosebog, kapitel tyve vers enogtyvende læser jeg følgende ... men bliv ikke vred på jer tjener!"

"Læs!"

"Der står; skrækkelige er Herrens ord: 'Og om nogen tager sin broders hustru, da er det urent. Han blotter sin broders skam. *Barnløse skulle de være.*'"

Kongen blev oprørt og nærmede sig kardinalen:

"Står der sådan? – Ja, i sandhed! – Gud har straffet mig, da han tog mine sønner, først den ene, så den anden. – Hvilken vidunderlig bog, hvori alting står skrevet! Derfor altså; derfor! Men hvad siger Thomas Aquinas, skolasternes engel?"

"Ja, sire, hvis I ønsker klarhed i det spørgsmål, må vi spørge de lærde."

"Så må vi gøre det, men i al stilfærdighed; dronningen er uden fejl, og hende skal intet ondt vederfares! – Tyst og stille, Wolsey! – Men sandheden må jeg kende!"

I en sal op til det 'blodige tårn' i Tower sad kardinalen og Thomas More i livlig samtale:

"Hvad sker der nu i Tyskland?" spurgte kardinalen.

"Der sker det, at mens Luther sad på Wartburg, tog hans discipel Karlstadt og vendte op og ned på Wittenberg. Støttende sig til Bibelen, hvis gamle testamente forbyder

billeder, fik han studenter og geseller til at storme kirkerne og kaste alle de hellige genstande ud ..."

"Der har I Bibelen! Det er at slippe Helvede løs, når man giver den i hænderne på ulærde."

"Derpå ..."

"Hvad sagde Luther så?"

"Han styrtede ned fra Wartburg og diskuterede mod Karlstadt og hans sjælsfrænder, men jeg kan ikke påstå, at han var stærk i sine argumenter. En rådsherre citerede Mosebøgerne: 'Du må ikke gøre dig noget udskåret billede eller noget afbillede'. Og en skomager svarede: 'Jeg har ofte taget hatten af for billeder i en stue eller på landevejen, men det er en afgudsdyrkelse, som berøver Gud den ære, som tilkommer ham aleneste'."

"Hvad svarede Luther så?"

"At da måtte man også på grund af misbruget slå alle kvinder ihjel og hælde vinen ud på gaderne."

"Det var noget dumt noget at sige; men sådan er at ræsonnere med skomagere! For øvrigt er det uværdigt at sidestille kvinden med vinen! Det ligner den materialist, som sætter sin hustru lige med øltønden."

"Logikken er ikke hans styrke, og hans lignelser går på krykker. I sit svar på pavens bandlysning skriver han blandt andet: 'Men om et læs hø skal holde tilbage for et drukkent menneske, hvor meget mere bør da ikke Petrus og Jesus Kristus vige for paven?'"

"Det er sandelig kønt! – Lige ud af James Bainham Note 31)."

"Men lad os først gøre skurkene i Tyskland færdige. Bortset fra Karlstadterne er også andre sværmere, naturligvis støttet på

Luther og Bibelen, begyndt at gendøbe sig, og anføreren har taget ti hustruer, beråbende sig på kong Salomon og David, ja på Abraham selv ..."

"Der har I Bibelen! – Tilkald Bainham, så får vi at høre, hvordan det står sig! Han var jurist i Temple, sagde du, og har udbredt den lutherske lære. Har vi ikke haft nok i Wycliffe og lollarderne, så vi nu skal tage den samme lektie om igen, som denne tyske plagiator nu grynter om."

"Jeg er ikke en intolerant mand af naturen," sagde More, "men en stat skal være homogen, ellers falder den fra hinanden; udannede og tåbelige mennesker bør ikke have lov at træde frem og stikke næsen i vejret mod statens religion, den kan så være bedre eller værre ..."

"Hent Bainham og lad os høre ham."

More gik hen til en dør, som blev bevogtet udefra af landsknægte, og gav en ordre.

"Du skal forhøre, jeg vil lytte," sagde kardinalen.

Efter et stykke tid blev Bainham ført ind i lænker.

More satte sig for enden af et bord.

Og så begyndte han:

"James Bainham, kan du sige med få ord, hvad du tror på?"

"På Guds ord, det er den hele hellige skrift."

"Gør du virkelig det? Altså på både det gamle og det nye testamente."

"På dem begge!"

"Altså også på det gamle?"

"På dem begge!"

"Altså også på det gamle! Naturligvis! Nuvel, du har ladet dig gendøbe, eftersom Bibelen siger, 'Gå ud og gør disciple af alt

folket og døber dem'. Godt! Men har du også ladet dig omskære, eftersom Bibelen jo byder dig det?"

Bainham fik et fjoget udtryk i ansigtet og kardinalen måtte vende sig bort for at le:

"Altså, min kære Bainham, du er ikke omskåret, selv om omskærelsen er påbudt i Bibelen."

"Jeg er ikke israelit!" svarede Bainham.

"Ikke det! Men Nikodemus, som søgte vor frelser og troede på ham, kaldes i Johannes for en sand israelit. Er du ikke en sand israelit, så er du ikke en kristen."

"Jeg kan ikke svare på dette!"

"Nej, du kan ikke svare, men prædike det kan du, lade kæften løbe. Er du lutheraner?"

"Ja!"

"Men Luther er imod anabaptisterne, derfor er han også imod dig, og han har bedt fyrsterne om at slå gendøberne ihjel som vilde hunde. Er du stadig lutheraner?"

"Ja, i hans første lære!"

"Om retfærdiggørelse ved troen. Hvad tror du?"

"Jeg tror på Gud Fader ..."

"Hvem er faderen? Det står skrevet i Luthers katekismus: 'Du skal ikke have andre guder end mig.' Men det er Moseloven, og det er Jehova, der menes; tror du på Jehova, så er du en jøde, ikke sandt?"

"Jeg tror også på Kristus, Guds søn ..."

"Så er du altså en jødekristen, hvad? – Og nu har du erkendt, at du er lutheraner, gendøber, jøde og kristen, det hele på en gang. Du er et fjols, som ikke har rede på dig selv; men det kunne vel endda gå an, hvis du ikke forførte andre ..."

"Giv ham et lag prygl!" sagde kardinalen, som egentlig ikke holdt af samtalens gang, mindst af alt den foragt for Bibelen, som han netop snart skulle til at udnytte til sine egne formål.

"Han har allerede fået!" svarede More. "Men uanset trossætningerne, så hører denne indbildske mand, som gerne vil løbe væk, til en liga, der udbreder Bibelen i en dårlig oversættelse. Du kan selv se, hvad bibellæsning fører til, og jeg opfordrer dig til at nævne dine medskyldige!"

"Det gør jeg aldrig! – Den retfærdige lever af sin tro!"

"Vil du kalde dig retfærdig, skønt der ingen findes? Læs Jobs bog, så skal du se! Og din tro, den er alt for mærkelig til at blive regnet dig til retfærdighed."

"Send ham ned i kælderen til mester Mats! At man skal sidde her og høre på sådan noget vrøvl! Ud med ham!"

More pegede på døren og Bainham gik ud.

"Ja," sagde Wolsey. "Hvad ligger der ikke allerede foran os: splid, partier, strid! – Havde vi blot en tronarving!"

"Vi kan vel heller ikke skille kongen!"

"Siden du nu siger ordet, så ... Han behøver slet ikke at blive skilt, for hans ægteskab er ugyldigt."

"Er det dét? Hvor står det skrevet?"

"I tredje Mosebog, kapitel tyve vers enogtyve: 'Om nogen tager sin broders hustru til ægte, da er det en uren gerning.'"

"Ja, men i femte Mosebog, kapitel femogtyve vers fem står det påbudt."

"Hvad i Jesu navn er det dog du siger?"

"Helt bestemt: 'Når flere brødre bor sammen, og en af dem dør uden at efterlade sig nogen søn, må hans enke ikke gifte sig med en fremmed mand uden for slægten; men hendes svoger

skal gå til hende og tage hende til ægte, idet han indgår svogerægteskab med hende.'"

"Kors i Herrens Jesu navn, denne forb... velsignede bog ..."

"Og desuden: Abraham var gift med sin halvsøster, Jakob med to søstre, Mose fader med sin faster ..."

"Det er Bibelen; ellers tak, så foretrækker jeg dekretalerne og koncilierne! Paven skal løse båndet!"

"Skal det da løses?"

"Det vidste du ikke? Ja, det skal løses. Og når Julius II kunne dispensere, så kan Clemens VII vel absolvere."

"Det er ikke rigtigt mod dronningen."

"Landet kræver det, riget, nationen! Kongens samvittighed ..."

"Jaså! Er det skøn Anne?"

"Nej du, ikke den!"

"Er det ..."

"Du må ikke spørge mere!"

"Så svarer jeg: Marguerite af Valois."

"Til det svarer jeg ingenting, men jeg svarer ikke for dit liv, hvis du taler i utide! – Men imidlertid kan Bibelen ikke bruges mere i denne sag!"

"Det kunne vist være en nødvendig reform, om vi blev nødt til at udslette det gamle testamente som værende en jødebog!"

"Vi kan vel ikke stryge Davids salmer; det er jo vores eneste kirkesang. Selve Luther har jo taget sine salmer af Salmernes bog og 'Vor Gud han er så fast en borg' af Salomons Ordsprog, melodien har han plukket fra *Graduale Romanum*!"

"Men vi må se at få Moseloven gjort apokryf, ellers er vi jo farisæere og jødekristne. Hvad har vi at gøre med omskærelse,

påskelammet og svogerægteskaber at bestille! Vent bare til jeg bliver pave ..."

"Skal vi virkelig vente så længe?"

"Åh, skam dig! – Det ringer til middag! Lad os ikke forsømme vore pligter! Kødet skal have sit for ikke at brænde. Kør med mig til Westminster, så kan du gå til Chelsea bagefter!"

Henrik VIII var tolv år, da han blev forlovet med sin broder Arthurs enke. Da han blev fjorten, protesterede han mod ægteskabet, som var ham modbydeligt, men i attenårs alderen giftede han sig med Katarina, som var kejser Karl V.s faster.

Kardinal Wolsey ville gerne skille kongen, for han ønskede en tronfølger for at kunne blive ved magten, som han havde misbrugt i en grad, så Parlamentet næsten var gået i glemmebogen. Han ville gifte kongen med en mægtig prinsesse, og tænkte en tid på Margrethe af Valois, men han ville under ingen omstændigheder optage nogen af landets adelsfamilier i dynastiet. Da han imidlertid vækkede kongens samvittighed, havde han sluppet en storm løs, som han ikke kunne betvinge og endnu mindre styre i den retning, han havde til hensigt, for kongens tilbøjelighed for Anne Bullen var efterhånden blevet uovervindelig. Så blev kardinalen nødsaget til at tage sin tilflugt til falsk spil, som han faldt ved.

I seks år forhandledes der, og kongen forblev sin elskede tro, skrev breve, som man endnu i dag kan læse, og som røber en stor og ærlig kærlighed. Brevene var som oftest underskrevet Henrik Tudor Rex, Eders tro og standhaftige tjener, og begyndte: "Min herskerinde og veninde". Anne svarede

afvisende, og hendes kærlighed til Percy blev så afskåret ved at han blev giftet til anden side.

Efter at alle lærde fakulteter var blevet hørt og man havde bokset med Mose femte og Mose tredje, sendte paven en nuntius med hemmelige instrukser om at trylle hele spørgsmålet bort ved hjælp af udsættelse. Men Henrik slap ikke sit tag, omend han udstod frygtelige kampe med sine følelser for Katarina, som han ærede. I Blackfriars kapitelsal åbnedes også processen i kongens og dronningens nærværelse, men Katarina rejste sig og kastede sig for kongens fødder, talende ord, som rørte tyrannen. Men hun modsatte sig forsamlingen, appellerede til paven og vendte tilbage til Bridewell, hvor vi genfinder hende i Shakespeares *Henrik VIII*, hvor hun sørger og lader sig foresynge den herlige: "*Når til lyren Orfeus sang, bøjed sig ved strengens klang, træets top og isdækt fjeld,*" etc.

Nu havde processen stået på i nogle år med skiftende holdninger for enten dronningen eller kongen og ofte medlidenhed med begge, da pludselig rygtet gik, at pesten var brudt ud. Det var ikke længere den sorte død eller byldepesten, det var den engelske sved. Denne tidligere ukendte sygdom var første gang brudt ud samme år, som Rosekrigen sluttede ved Bosworth, men holdt sig inden for Englands grænser og gik aldrig videre til Skotland eller Irland, og den var så forelsket i engelsk blod, at den i Calais kun angreb engelskmænd og ikke franskmænd. Senere var sygdommen dukket op to gange, og holdt sig stadig kun til den engelske nation. Men nu kom den igen, og blussede op i London.

Kongen, som sagde, at "ingen anden end Gud kunne adskille ham fra Anne", blev skræmt og vidste ikke, hvad han skulle mene, om det var en advarsel eller en prøvelse.

Sygdommen ytrede sig ved svedanfald og trang til at sove; gav man efter for sovesygen, kunne man være død på tre timer. I London døde borgerne som fluer; Thomas More mistede sin datter; kardinalen, som var kommet til London for at præsidere i Hampton Court, lod spænde for og flygtede over hals og hoved ud af byen. Endelig blev en af Annes damer angrebet. Da tabte kongen al besindelse, sendte Anne hjem til hendes fader og flygtede selv fra det ene sted til det andet, fra Waltham til Hunsdon. Han forsonede sig også med Katarina; boede i et tårn uden tjenestefolk; lod sit testamente opsætte og var beredt på at dø.

Så kom underretningen om, at Anne var angrebet af soten. Kongen havde mistet sine kammerherrer, og skrev nu det ene brev efter det andet; så flygtede han igen, til Hatfield og Tittenhanger.

Men Anne kom sig, pesten hørte op, og Henrik begyndte igen sin proces.

Kardinalen og den pavelige nuntius vaklede stadig, og efter seks år tabte kongen tålmodigheden. Han havde da fundet den mand, han søgte, for Thomas More ville ikke fordømme Katarinas ægteskab. Den nye mand var Thomas Cranmer, som hadede pave og munke, og som drømte om et frit England, frit fra Rom.

Kongen og hans nye ven arbejdede i al hemmelighed på noget, som kardinal Wolsey ikke kendte til, og en skønne dag var forarbejdet færdigt, papirerne rede, og minen sprang.

Fra Tower lagde kongens galej ud, omend ikke så strålende som kardinalens engang havde været. Cranmer sad ved siden af ham.

"Jeg sover ikke igen i Tower," sagde kongen. "Nu flytter jeg, Thomas, og dette er mit flyttelæs! Og jeg flytter ind i Whitehall, for således skal York Palace hedde; både fordi jeg som en Lancaster hader York, og fordi min hvide rose skal bo i mit slot! – Nu skal du sidde i tårnet, du min helvedeshund! Tænk, at denne satans kardinal har narret mig i seks år. Hvilke lidelser har hans falske løgne beredt mig, åh! – Seks år! – Og jeg har altid hadet denne mand, men jeg har haft brug for ham, for han var *dygtig*."

Kongen kastede et blik mod den nordlige bred af Themsen:

"Og jeg har boet i en by, som ikke var min; en tredjedel af den ejes af Rom. Jeg har levet som en tigger, men nu – er London min! Temple, Saint James, Whitehall, Westminster til at begynde med, og sidenhen de andre."

Galejen nåede York Palace, og kongen gik ind med sine svende, uden at give noget løsen eller svare på kammerherrens spørgsmål. Han gik lige ind i kardinalens værelse og lagde nogle breve foran denne.

"Læs! Din slange! Dine falske epistler bag min ryg!"

Kardinalens ansigt svandt ind til det halve, og næsen lignede den på et kranium. Men han faldt ikke på knæ, men rejste hovedet en sidste gang:

"Jeg appellerer til paven," sagde han.

"Der findes ingen pave i England længere! Jo, jeg er paven, og derfor er du ikke kardinal længere; derfor har jeg givet mig selv

dispensation, og derfor har jeg ladet mig vie i går til Anne Bullen; om nogle dage vil jeg krone hende, og derefter skal vi bo her! Her! Men du skal bo i Tower! Ud! inden jeg sparker dig ud!"

Dermed var England frit, en tredjedel af London, som havde tilhørt munke, faldt tilbage til kronen, og således gik det ud over hele landet.

Kongen havde fået sin elskede Anne, men efter tre år blev hun halshugget, fordi hun havde krænket kongens ære ved at modtage unge herrer i sine private værelser.

Derefter giftede kongen sig tre gange til. Kardinal Wolsey nåede at dø, før han besteg skafottet. Thomas More blev virkelig halshugget. Cranmer endte på bålet, og Cromwell, som i begyndelsen havde forsvaret Wolsey, men senere blev "Munkehammeren", endte sine dage med at blive halshugget.

Alt dette kan forekomme meget indviklet og sørgeligt, men ikke desto mindre opstod af roderiet et frit, selvstændigt og mægtigt England, så at da Tyskland først skulle til at befri sig fra Rom med Trediveårskrigen, var England allerede færdig med arbejdet.

Det hvide bjerg

Mens fredsunderhandlingerne i Osnabrück og Münster stod på, flammede trediveårskrigen op hist og her, måske mere, fordi man ønskede at holde tropperne i ånde end for at beskytte troen og ens trosfæller, men allermest for at skaffe underhold til de menige soldater og bytte til befalingsmændene. Al tale om religion var ophørt, og de nye konstellationer viste åbenlyst kortene frem. Det protestantiske Sachsen, lutherdommens første støttepunkt, opererede sammen med det katolske Østrig, og det katolske Frankrig sammen med det protestantiske Sverige. I slaget ved Wolfenbüttel, 1641, lagde man mærke til, at franske katolikker sloges med tyske katolikker, hvilke sidste dog førte Johan Banérs lig med i deres rækker [Note 32)].

De svenske generaler var ikke tilbøjelige til at slutte fred; men da underhandlingerne nu havde varet i over seks år, følte de, tiden var inde til at passe på. "Den, der tager noget, han har noget," skrev Wrangel til sin søn.

Hans Kristoffer von Königsmarck, der fortsatte Johan Banérs traditioner, havde nylig været med ved Susmarshausen og sendtes nu østpå mod Bøhmen. Da han kun havde 500 mand fodfolk foruden rytteriet, vidste han ikke, hvad han skulle tage sig for, og han strejfede derfor omkring og søgte efter bytte. Men der var ikke noget, for Johan Banér havde hærget egnen i forvejen.

"Derpå drog de," ligesom Xenophon, og de så, at skovene langs med landevejene var hugget om; på markerne voksede der ukrudt, og i træerne hang lig; kirkerne var brændt, men

kirkegårdene bevogtedes, for at man ikke skulle grave ligene op og æde dem.

En nat havde Königsmarck detacheret et lille strejfkorps, som han selv anførte, og som havde til opgave at søge efter mad. De satte deres kurs lige ind i skoven, hvor de så lys skinne. Men det var kun et rødt skin, som fra en kulmine eller en smedje. De stod af hestene og sneg sig til fods hen mod den oplyste plads. Da de var kommet derhen, hørte de menneskerøster dæmpet synge et *Miserere*, og de så mænd, kvinder og børn sidde i en rundkreds om en bagerovn, der var den sidste rest af en by.

Königsmarck gik alene videre, og skjult af en ung gran blev han vidne til et skuespil … Han havde nok set noget lignende før, men ikke under sådanne omstændigheder.

Inde i bagerovnen stegtes på en jernskovl en vildtbrad, der kunne se ud som en kæmpestor hare, men ikke var det.

Ligesom haren var den meget smalbenet og mager over ryg og bryst; men bagpartiet syntes vel udviklet; hovedet havde de stukket ind mellem forpoterne … Nej, det var ikke forpoter, men to femfingrede hænder, menneskehænder, og om halsen var der knyttet et halvt forkullet reb. Det var et menneske, en hængt, der var blevet skåret ned for at ædes.

Generalen var ikke blød af naturen, og han havde været med til noget af hvert, men dette gik dog over alle grænser. Han blev først vred og tænkte på at forstyrre kannibalernes måltid; men da han så de små børn, der sad på mødrenes knæ med græstotter i munden, blev han grebet af medlidenhed. Menneskeæderne så selv ud som lig eller som vanvittige, og alles blikke var rettet mod ovnen, hvorfra frelsen skulle komme.

Og imens sang de deres "Herre, forbarm dig" og bad om tilgivelse for den svære synd, de var nødt til at begå.

"Hvad vedkommer det egentlig mig?" sagde generalen til sig selv. "Jeg ville blot ønske, at jeg var blevet fri for at se det."

Og han vendte tilbage til sine folk, der fortsatte rekognosceringen.

Det lysnede i skoven, og foran dem lå en åben plads, der lignede en stendynge, og midt i stendyngen knejste en eneste søjle. Halvskumringen forhindrede dem i så nøje at undersøge, hvad de mente at se; men oppe på søjlen syntes noget at bevæge sig. Dette noget lignede et menneske, men han havde kun én arm.

"Det er ikke noget menneske, for så ville han ha' to arme!" bemærkede en af soldaterne.

"Det var som Fanden, kan et menneske ikke ha' mistet den ene arm."

"Noget mærkeligt noget er det! Måske er det en søjlehelgen!"

"Gi' ham et skud krudt, så får vi se!"

Ved den våbenraslen, der nu opstod, hævede der sig et så rædselsfuldt og mangestemmigt hyl, at ingen kunne tro, at det kom fra søjlehelgenen. I det samme bevægede stendyngen sig og blev til en levende masse.

"Det er ulve! Læg an! – Fyr!"

Salven bragede, og ulvene flygtede! Königsmarck gik frem gennem røgen, og så nu en enarmet kejserlig soldat stå ovenpå skorstenen af et nedbrændt hus.

"Kom ned og lad os se på dig," sagde Königsmarck.

Den vanføre klatrede ned, benyttende sig af den arm, han havde tilbage, og røbende en utrolig smidighed.

"Sådan en fyr skulle man have til at bestige courtinen under en storm!"

Og så begyndte forhøret.

"Er du alene?"

"Ja, nu er jeg det, takket være Eders Nådes mellemkomst, for ulvene har holdt mig med selskab i seks timer."

"Hvad hedder du? Hvor kommer du fra? Hvor agter du dig hen?"

"Jeg hedder Odowalsky, jeg kommer fra Wien, og jeg går ad Helvede til, hvis jeg ikke får hjælp."

"Vil du følges med os?"

"Ja, hjertens gerne – med hvem som helst, bare jeg kan redde livet! Armen har jeg mistet; jeg fik en gård; den stak de ild på – og bag efter smed de mig ud på landevejen med kone og børn!"

"Hør du, kan du vise os vej til Prag?"

"Jeg kan ikke blot vise jer vej til Prag, men lige ind i Hradschin og det kejserlige skatkammer, Wallensteins palads og det kongelige slot, den spanske dansesal og Loretoklostret ... Der findes *multum plus plurimum* Note 33) ."

"Hvilken grad har du i arméen?"

"Jeg er oberstløjtnant."

"Jaså, ser man det! – – – Følg med mig, så skal I få en hest, hr. oberstløjtnant, og så skal vi se, hvad I duer til."

Odowalsky fik en hest, og generalen tog den fremmede til side og talte fortroligt med ham hele natten igennem, lige til de igen traf hovedstyrken.

Nogle dage efter stod Königsmarck med sin lille hær på det hvide bjerg vest for Prag, det gyldne Prag. Og det var i

skumringen, sent om aftenen den 15. juni. Han havde Odowalsky ved siden af sig og syntes at være særdeles gode venner med ham. Men soldaterne vidste ikke noget om generalens planer, og da officererne så, at det gik mod Prag, blev de forbavsede, for staden var stærkt befæstet og blev forsvaret af et vel bevæbnet borgerskab.

"Man kan jo altid kigge lidt på nabolaget," svarede Königsmarck til de indvendinger, der rejstes. "Det koster jo ikke noget."

Og de gjorde holdt på det hvide bjerg, dog uden at slå lejr. Men de så ikke noget af den smukke by, for det var mørkt; de hørte kun klokkerne ringe fra klostre og kirker.

"Det er altså det hvide bjerg, hvor krigen for tredive år siden brød ud," sagde Königsmarck til Odowalsky.

"Ja," svarede østrigeren, "det var dengang bøhmernes oprør udbrød, og deres konge, Frederik V af Pfalz, blev slået her, så det stod efter!"

"Selv om I glemmer, hvem I *selv* er, så glem ikke, hvem *jeg* er!"

"Lad os bare ikke skændes om det, der er sket for så længe siden! Men faktum er, at oprøret blev kvalt, og protestanterne måtte pille af. Hvad havde de så for al deres ulejlighed; de stakkels bøhmere, husitter, taboritter og utraquister ofrede deres liv dengang, men nu er Bøhmen alligevel katolsk. Bare dårskab!"

"Tilhører oberstløjtnanten ikke den romerske kirke?"

"Jeg tilhører ikke nogen kirke, jeg tilhører kun arméen; og nu skal vi tage Prag i en håndevending."

Som sagt så gjort. Ved midnatstid klatrede fodfolket over muren, kastede vagtposterne ned i graven, huggede

portvagterne ned, og dermed var Lillesiden Note 34) indtaget.

I tre dage plyndrede man på den venstre side af Moldau, og det lader til, at Königsmarck har sendt fem vognladninger guld og sølv mod nordvest, op til Tyskland, for egen regning. Odowalsky fik 6000 rigsdaler for sin ulejlighed og adledes i det svenske Ridderhus under navnet von Streitberg.

Men den højre bydel var ikke indtaget. Den forsvaredes af 10.000 borgere, studenter og munke, ja, endog af jøder. Der fandtes nemlig fra gammel tid en stor jødekoloni der på stedet, og jøderne fortalte, at de var flygtet dertil under det sidste tyske korstog, direkte fra Jerusalem, hvorfor også øen i Moldau endnu den dag i dag kaldes Jerusalem. Og jøderne udmærkede sig således, at de af kejser Ferdinand III som hædersgave fik en stor fane, der er opbevaret i deres synagoge Note 35).

Königsmarck kunne ikke indtage den gamle by, men måtte sende bud efter Wittenberg. Denne plyndrede virkelig også Tabor og Budweis; men Prag, der i forvejen var udplyndret, lokkede ham ikke.

Da måtte pfalzgrev Carl Gustav komme til hjælp, og *han* belejrede formelig den østre bydel.

Königsmarck boede på slottet, hvor han kunne se den gamle landdagssal, gennem hvis vinduer grev Thurn havde kastet de kejserlige statholdere Martiniz og Slavata; protestanterne siger, at de faldt ned på en mødding; men katolikkerne påstår, at det var i en hyldebusk.

Imidlertid var pfalzgreven Carl Gustav, der vistnok var sådan noget som halvfætter til pfalzeren Frederik V, lige så uheldig

som denne ved Prag. Han blev syg og var sikker på, at han var blevet forgiftet. Men han kom sig igen og skulle just til at have forstærkning af Wrangel, da der indløb underretning om, at freden var sluttet – den westfalske fred.

Og så var Trediveårskrigen forbi. Sverige fik 2 millioner rigsdaler og nogle besiddelser, som dog skulle være tyske len, imod at Sverige fik tre stemmer i den tyske rigsdag.

Men Tyskland havde kun en fjerdedel af sin befolkning tilbage, og i stedet for at være én stat, styret af kejseren, bestod det nu af 300 småstater.

Dog, trosfriheden, der var vundet i Augsburg 1555, var generobret og endog blevet udstrakt til at gælde de reformerte, og den var dyrekøbt, men også uafhængigheden af Rom havde Nordtyskland erhvervet sig, og den kunne ikke købes for dyrt.

Af kaos fremgår skabelse og nyskabelse; af Tysklands kaos fremstod Nordtyskland; dets frø hed Brandenburg, der siden blev til Preussen og derefter til det tyske rige, som hentede kejserkronen i Versailles, ikke i Rom.

Den store

På sydkysten af den finske bugt lå den lille by Strelna, midtvejs mellem Petersborg og det påbegyndte Peterhof. I byens udkant, ved bækken Strelka, sås et tarveligt bondehus mellem ege og graner; det var malet rødt og grønt; vinduesskodderne var lukket endnu, for klokken var kun fire denne sommermorgen.

Den finske bugt lå blank i solopgangsskæret, og en hollandsk kuf, der havde forsøgt at komme ind i havnen til Admiralitetet, men ikke var nået længere end i højde med Strelna, lod sejlene falde og hev ankeret ud. Den førte flag på stortoppen, men flagdugen foldede sig ikke ud.

Ved det rød- og grønmalede bondehus stod en ældgammel lind med kløvet stamme, og i spalten var der anbragt et trægulv med et gelænder omkring; op til denne løvsal førte en trappe.

I den tidlige morgenstund sad en mand deroppe i træet ved et umalet, haltende bord og skrev breve. Bordet var overfyldt med papirer, men der var også plads til et standur, som manglede glas, til et kompas, et passersæt med gradmåler [Note 36)], og en stor håndklokke af bronze.

Manden sad i skjorteærmer; han bar nedsmøgede, stoppede strømper og klodsede sko; hans hoved syntes utrolig stort, men var ikke *så* stort, som det så ud til. Halsen var en tyrs og kroppen en kæmpes; hånden, der førte pennen, var grov og tjæret, pennen gik langsomt, linjerne var en smule skæve, men den ene føjedes uafbrudt til den anden. Brevene var korte, ingen omsvøb, indledning eller afslutning; de blev blot

undertegnet *Pe ter*, i to dele, som om navnet var bristet under den tunge hånd.

Der var vel en million mennesker, der bar det navn i Rusland; men denne Peter var den eneste, der betød noget, og ingen tog fejl af *det* navnetræk.

Linden tonede af bier og humler, den lille Strelkabæk boblede som en tekedel, og solopgangen var herlig; dens skær brød ind gennem lindeløvet og lagde lysende pletter over det ualmindelige åsyn, der tilhørte en af de ualmindeligste og vanskeligst forståelige af alle de mænd, der nogensinde har levet.

Engang imellem lignede det stolte hoved med det kortklippede hår et vildsvinehoved, og når den skrivende mand slikkede fjerpennen som en skoledreng, kom der nogle tænder og en tunge til syne, som mindede om en skjoldbærende løves; nu og da sammendroges trækkene af en frygtelig smerte, en torturerets, en korsfæstets smerte; men så tog han et nyt stykke papir og begyndte på et nyt brev, og så strålede panden, munden smilede, så øjnene forsvandt, og den frygtelige så skalkagtig ud.

Et nyt stykke papir; det blev til en lille billet, rimeligvis til en dame; og nu blev masken til en tyrs, opløste sig i dekorative linjer og eksploderede til sidst i en skraldende latter, der ganske simpelt var kynisk.

Morgenkorrespondancen var til ende, og zaren havde skrevet halvtreds breve, som han lod ligge uforseglede – hans hustru, Kathia skulle lægge dem sammen og forsyne dem med lak.

Nu strakte kæmpen sig, rejste sig besværligt op og kastede et blik ud over bugten. Gennem kikkerten så han sit Petersborg og

sin flåde, det påbegyndte Kronstadt med fæstningen, og til sidst opdagede han kuffen.

"Hvordan er den kommet herind uden at salutere," tænkte han. "Og den vover at lægge sig for anker på rheden lige udenfor min dør."

Han ringede med klokken, og straks kom en kammertjener springende fra teltene, som var skjult af granerne, og i hvilke vagten og betjeningen boede.

"Fem mand i en båd og praj den skude dér! Kan du se, hvad det er for en landsmand?"

"Det er en hollænder, Eders Majestæt!"

"En hollænder! Før kaptajnen hid, død eller levende, straks! – Hurtigt! Men først min te!"

"Alle i huset sover, allernådigste herre!"

"Så væk dem, dit høved! Bank på skodderne, slå døren ind! Sove midt om dagen!"

Klokken ringede, og en ny tjener viste sig.

"Hent mig te! Og brændevin! Megen brændevin!"

Tjenere løb omkring; man blev vækket inde i huset, og imens fordrev zaren tiden med at gøre optegnelser på skrivetavler og plantegninger. Da han til sidst blev utålmodig, gik han hen og smækkede med sin kæp på vinduesskodderne. Da hørtes en røst indenfor:

"Vent lidt!"

"Nej, det vil jeg ikke, jeg er ikke født til at vente. Skynd jer, ellers sætter jeg ild på huset!"

Han gik ud i sine haver og kastede et blik på lægeurterne, lugede noget ukrudt bort og vandede hist og her. Derefter ind i ladegården og mønstrede sine merinofår, som han selv havde

indført. Fandt i stalden et spiltov, der var gået i stykker, tog en sav og en høvl og gjorde det i stand. Kastede nogen havre i krybben til sin favorittraver, for han kørte som regel, når han ikke gik til fods; at ride anså han for uværdigt for en sømand, og zaren betragtede sig selv først og fremmest som sømand. Derpå gik han ind i drejerværkstedet og trådte en stund drejeladet; men ved vinduet stod et bord med en kobberstikkers værktøj, og med gravstikken trak han nogle linjer op, som manglede på et kort. Han var just på vej til smedjen, da en kvindelig røst kaldte ham hen til linden.

Oppe i træet så man hans ægtefælle, kejserinden, i morgenkjole. Det var en grovlemmet kvinde med store fødder; ansigtet var fedt og uskønt; øjnene sad ikke lige i hovedet, men strammedes ud til siden.

"Så tidligt du er oppe i dag, lille far," hilste kejserinden.

"Er det tidligt? Klokken er jo seks!"

"Nej, den er kun fem!"

Zaren så på uret.

"Fem? Så skal den snart blive seks!"

Med disse ord drejede han viseren en time frem. Hustruen smilede blot, lidt overlegent, men ikke drillende, for hun vidste, hvor farligt det var at drille den mand. Derpå serverede hun teen.

"Der har du noget at bestille," sagde Peter og pegede på brevene.

"Det var mange, det."

"Er det for mange, kan jeg skaffe mig hjælp andre steder."

Kejserinden svarede ikke, men begyndte at kigge i brevene, hvilket zaren gerne så, for så fik han lejlighed til strid; han ville

helst strides altid for at holde kræfterne i vigør.

"Undskyld, Peter," sagde hans hustru, "men er det nu også rigtigt, at du henholder dig til den svenske regering i anledning af de hollandske skibe?"

"Ja, vel er det rigtigt! Alt, hvad jeg gør, er rigtigt!"

"Det forstår jeg ikke! Vore russere skyder af en fejltagelse på fredelige hollandske skibe; du fordrer skadeserstatning af svenskerne, fordi ulykken hændte i et svensk farvand ..."

"Ja, ifølge den romerske ret påtales forbrydelsen i det land, hvor den er begået ..."

"Ja, men ..."

"Det er lige meget! Den, der kan betale, han skal betale; jeg kan ikke, og hollænderne *skal* ikke, derfor skal svenskerne! Forstår du det?"

"Nej!"

"Jo, svenskerne har ophidset tyrken imod mig, og det skal de få betalt!"

"Nå, ja! Men hvorfor skriver du så i dette brev uvenligt til den hollandske regering, du, der elsker hollænderne?"

"Hvorfor? Jo, fordi Hollands magt er i dalen efter Utrechtfreden. Med andre ord: Holland er færdig: på møddingen med deres republik! Nu er det Englands tur! Jeg holder på England, da Frankrig også har tabt i indflydelse!"

"Skal man svigte sine gamle venner ..."

"Ja, selvfølgelig, når de ikke duer længere; for resten gælder der ikke noget venskab i kærlighed og politik! Tror du, jeg elsker den usling til August i Polen? Nej, det tror du sikkert ikke; men jeg er nødt til at holde gode miner med ham for mit lands skyld, for Ruslands skyld! Den, der ikke er i stand til at ofre sine små

tilbøjeligheder og lidenskaber for fædrelandets skyld, bli'r en Don Quixote som Karl den Tolvte. Den dåre har ved sit ufornuftige had til August og mig arbejdet på Sveriges undergang og Ruslands fremtid. Men at den kristne hund hidsede tyrken på os, det er en forbrydelse mod Europa, for Europa har brug for Rusland som stødpude mod Asien. Sad mongolerne ikke her i to hundrede år og truede; og da vore forfædre endelig fik smidt dem på porten, så kommer sådan en ridder og trækker hedningerne hid fra Konstantinopel. Mongolerne stod jo engang i Schlesien, og de ville ha' ødelagt hele Vesteuropa, hvis vi russere ikke havde forhindret det. Karl den Tolvte er død nu; men jeg forbander hans minde, og jeg forbander hver den, der søger at hindre mig i mit lovlige kald: at gøre Rusland, der hidtil har været Vestasien, til Østeuropa, og jeg slår hver den ned, der stiller sig i vejen for mit værk, om det så er min egen søn."

Der blev trykkende stille. For de sidste ord havde henledt tanken på det pinlige spørgsmål om Peters søn af første ægteskab, Alexei, der for øjeblikket sad fanget i Peter-Paulsfæstningen og ventede på sin dødsdom, overbevist om at have modarbejdet sin faders arbejde for Ruslands civilisering og mistænkt for delagtighed i oprørsforsøg. Den fraskilte hustru, Eudoxia, sad indespærret i klostret Suzdal.

Katharina holdt naturligvis ikke synderlig meget af Alexei, da han stod i vejen for hendes børn, og hun så gerne, at han døde; men hun ønskede ikke at bære ansvaret for hans henrettelse, og da Peter heller ikke havde lyst til at bære det, havde han nedsat en domstol bestående af 127 medlemmer, der skulle dømme hans søn.

Det var altså et emne, som man kun nødigt behandlede, og med den utrolige evne til at skifte tanker og følelser, der var karakteristisk for Peter, overklippede han tavsheden med et banalt:

"Hvor er brændevinen henne?"

"Du får ikke brændevin så tidligt på dagen, min ven!"

"Katrina!" sagde Peter med en ejendommelig betoning, mens panden begyndte at rynkes.

"Vær rolig, løve!" svarede hans hustru og strøg hans sorte manke, der havde rejst sig. Og op af en kurv tog hun en flaske og et glas.

Løvens blik klarede op, mens han hældte den stærke drik i sig; derefter smilede han og klappede sin ægtefælles vældige barm.

"Vil du se børnene?" spurgte Katharina for at anslå en mildere stemning.

"Nej, ikke i dag! De fik prygl i går, og de skal ikke tro, at jeg ikke kan undvære dem! Hold dem på afstand og under dig, ellers får du dem over dig!"

Katharina havde, ligesom i tanker, taget den sidste af billetterne og begyndte at læse den. Pludselig rødmede hun og rev så brevet i stykker:

"Du skal ikke skrive til aktricer, det er for stor en ære for dem, og skammen bliver vor!"

Zaren smilede og blev ikke vred, for det havde slet ikke været hans mening at sende billetten afsted; han havde kun kradset noget op for at drille sin kone, måske også for at prale.

Der hørtes skridt nede fra strandbredden.

"Se, der har vi min ven, skurken!"

"Tys," advarede Katharina. "Mensjikov er din ven."

"Ja, det er en dejlig ven! Jeg har engang dømt ham til døden for tyveri og bedrageri; men han lever alligevel, og takket være dit venskab ..."

"Hyss!"

Mensjikov, der var en stor kriger, en dygtig statsmand, favorit, uundværlig, hovedrig – Mensjikov, i hvis hus zaren havde hentet sig sin Katharina, kom styrtende op ad trætrappen. Det var en smuk mand med et fransk udvortes, flot klædt, fin i sine manerer.

Han hilste ceremonielt på zaren og kyssede Katharinas hånd.

"Nu er de på spil igen!" begyndte han.

"Strelitzerne? Har jeg ikke udryddet dem af jordens overflade?"

"De vokser op igen som en dragesæd, og nu vil de befri Alexei."

"Ved du noget nærmere om den ting?"

"De sammensvorne mødes i aften klokken halv seks ..."

"Hvor?"

"På Strandvejen nr. fjorten, ved et simuleret gæstebud ..."

"Strand ... nr. fjorten ..." skrev zaren på en lille tavle. "Mere?"

"Og i nat kl. to stikker de ild på byen ..."

"Klokken to?"

Zarens hoved begyndte at dirre, og det trak i hans ansigt.

"*Jeg* bygger op, og *de* river ned; men nu skal jeg rykke dem op med rode. Hvad siger de?"

"De mindes det hellige Moskva og finder, at Petersborg er den bare ugudelighed og ondskab. Arbejderne dør som fluer af sumpfeber, og det, at du, zar, bygger midt i dyndet, det anser

de for en bravade à la Louis XIV, der anlagde Versailles i en mose."

"De æsler! Min by skal være en lås for flodmundingen og en nøgle til havet, derfor kan den kun ligge der; og dyndet skal blive til kanaler, som fører skibe ligesom Amsterdams. Ja, sådan går det, når aber skal dømme!"

Han ringede med klokken, og en tjener kom til syne.

"Spænd for cabrioleten!" råbte han ned til tjeneren. "Og nu farvel, Katharina, jeg kommer ikke hjem før i morgen, det bli'r en varm dag, men ... glem ikke brevene! Alexander kan hjælpe dig ..."

"Skal du ikke klæde dig på, min søn?" svarede Katharina.

"Klæde mig på? Jeg har jo sablen!"

"Tag i det mindste din frakke på!"

Zaren iførte sig frakken, spændte livremmen, der holdt sablen, nogle huller ind, greb sin stok og sprang ned fra træet i ét tigerspring.

"Så lad det da ske!" hviskede Mensjikov til Katharina.

"Du har vel ikke løjet, Alexander?"

"En smule løgn pryder talen! Det, der var hovedsagen, er lykkedes, og i morgen, Katharina, kan du sove roligt med dine tronfølgere i barnekammeret."

"Kan det ikke mislykkes for ham?"

"Nej! *Ham* mislykkes aldrig noget for!"

Zaren løb ned til kysten; han gik nemlig aldrig, han løb. "Livet går hurtigt," plejede han at sige, "og vi har meget at udrette."

Da han nåede den sandede bred, traf han en båd, der var ved at lande, og i den sad fem mand og den hollandske fange. Den sidstnævnte sad uanfægtet med rorpinden i sin hånd og røg på sin pibe. Så snart han fik øje på zaren, tog han huen af, kastede den op i luften og råbte Hurra.

Zar Peter skyggede med hånden for øjnene, og da han i hollænderen genkendte sin gamle lærer og ven Jaen Scheerborck fra Amsterdam, sprang han ud i båden, ilede frem over rorkarlenes skuldre og knæ, kastede sig om halsen på Jaen og kyssede ham, så tobakspiben gik i stykker, og ild og røg indhyllede det store, grå skæg.

Derpå løftede han den gamle og bar ham i sine arme som et barn op på stranden.

"Endelig, din gamle skælm, fik jeg dig her til mig! Nu skal du se min by og min flåde, som jeg selv har bygget, ja, det er jo *dig*, der har lært mig det. – Herhen med cabrioleten, knægte, og et dræg fra båden, vi skal ud og solde! Hurtigt!"

"Kære ven," sagde den gamle, idet han pillede tobaksaske af skægget; "at jeg skulle få zar tømmermand at se, inden jeg døde! Jeg tror, jeg himler ..."

"Op i cabriolen med dig, gamle; hæng dræget bagpå, knægte; hvor skal du sidde? Du skal sidde på mine knæ!"

I cabriolen var der kun plads til én; men kaptajnen måtte virkelig sætte sig på zarens knæ. Vognen blev trukket af tre heste, der gik i række; en fjerde travede ved siden af den forreste.

Pisken knaldede, og zaren legede, at han var på søen.

"God vind, hva'? Tolv knob, skødet tot derhenne – sådan, sådan!"

En låge dukkede frem, og skipperen, der kendte zarens vilde manøvrer, men også hans dygtighed, begyndte at brøle:

"Låge forude, stop!"

Men zaren, der havde genfundet sin ungdom hos den gamle ven fra fordums dage, og som med sin uopslidelige drengeagtighed elskede optog og farer, piskede på hestene, fløjtede og kommanderede:

"Godt fuld, lidt højere, steady, sådan, klar til aktion, ho ja, hop!"

Lågen var forceret, den eksploderede fuldstændig, og den gamle lo, så han hoppede på zarens knæ.

Så gik det videre fremad langs med stranden, og ved byporten skuldredes og saluteredes der, på gaderne blev der råbt hurra, og da de nåede admiralitetsbygningen, fyredes der med kanoner, og mandedes der ræer. Men zaren, som troede eller legede, at han var til søs, kommanderede:

"Lad gå ankeret!"

Og i det samme kastede han dræget mod muren, så at det blev hængende i en fakkelholder, der bøjede sig uden at briste. Men hestene, der endnu var i fuld fart, slyngedes tilbage og sank i knæ. Den forreste i spandet rejste sig ikke mere; lågens forcering havde dræbt den.

Tre timer efter, da flåden og værftet var blevet visiteret, sad zaren og Jaen Scheerborck sammen på en sømandsknejpe. Cabrioleten stod udenfor og var ankret op ved stråtaget.

På bordet var der brændevin, og piberne dampede, De to venner havde talt om alvorlige ting; zaren havde foretaget seks besøg og deriblandt ét, meget vigtigt, til generalitetet, hvorfra han var kommet tilbage til den ventende skipper i stærkt oprør.

Men takket være sin utrolige evne til at frigøre sig for ubehag og skifte stemning, befandt han sig nu atter i strålende humør.

"Du spørger mig om, hvor jeg skal få indbyggere til min by! Jo, ser du, først trak jeg 50.000 arbejdere hertil, og det var grundlaget; derefter befalede jeg alle embedsmænd, præster og større jordbesiddere at bygge et hus hver eneste én, enten de ville bo der eller ej! Og nu har jeg hundrede tusind! – Jeg ved nok, at de siger, at jeg bygger stæder, men ikke selv bor i dem. Nej, jeg bygger ikke til mig selv, men til russerne; Moskva hader jeg, for dér lugter af tartarkhanen; jeg bor helst på landet, og det rager ikke nogen. – Drik nu, gamle, vi har hele dagen for os, lige til klokken fem, så må jeg være ædru!"

Den gamle drak forsigtigt og vidste ikke rigtigt, hvordan han skulle bære sig ad i så fornemt selskab, der dog var så matrosagtigt.

"Nu skal du fortælle historier, hvad folk siger om os. Du har vel hørt en del, Jaen?"

"Jeg kan nok fortælle noget, men det går aldrig an ..."

"Nå, så skal *jeg* fortælle *dig* det," sagde Peter. "Kender du den historie om cirklen og osten? – Ikke det! Den lyder sådan: Zaren er så gerrig, at han altid går med et passersæt i lommen. Med passeren måler han ostestykket for at se, om der er nogen, der har stjålet af det siden sidste måltid! Den er god! ... Eller denne: Zaren har en drikkeklub. En dag skulle der holdes et gilde, og så blev gæsterne lukket inde i tre døgn for at drikke. Hver gæst havde en bænk bag sig for at kunne sove rusen ud; desuden var der to halvtønder til mands; den ene tønde indeholdt drikkevarer for tre dage, den anden var tom – og beregnet på en anvendelse, man ikke taler om, du forstår ..."

"Nej, det var da forskrækkeligt ..."

"Sådan noget morer man sig med i Petersborg ... Har du ikke også hørt, at jeg trækker tænder ud på folk? Der skal være en hel sæk fuld af tænder i mit palads; og så opererer jeg på lazarettet; for nylig har jeg tappet en vattersottig kvinde, så hun døde."

"Tror folk på den slags ting?"

"Ja, fanden gale mig tror de det! De er så dumme, ser du; men jeg skal skære æselørerne af dem, jeg skal brænde deres tunge ..."

Hans øjne begyndte at gnistre, og man mærkede, hvilken retning hans tanker tog. Men trods sin åbenhjertighed, syntes han i besiddelse af spærhager, der bevirkede, at han selv i sin rus tav med de store hemmeligheder, mens han røbede de små.

Nu kom en adjudant ind og hviskede noget til zaren.

"På slaget fem!" svarede zaren med høj røst. "Tres grenaderer med skarpladte geværer og hirschfängere! Adjø!"

"Jo, ser du, Jaen," vedblev zaren, idet han lod sin tankegang slå en volte, "jeg skal nok købe dine væverstole, men jeg gi'r ikke mere end halvtreds rubler for stykket."

"Tres, tres ..."

"Din satans hollænder, din gniepind, når jeg byder halvtreds, så er det en ære for dig ... ja, det er netop det, det er!"

Vreden begyndte at bruse op i ham; men den kom bagefter og hang sammen med adjudantens meddelelse, ikke med væverstolene; men det kogte i gryden, og låget måtte i vejret.

"I elendige urtekræmmere – I tænker ikke på andet end at flå folk, bare flå dem! Men nu er jeres tid forbi! Nu kommer turen til englænderne. Det er en anden slags folk!"

Skipper Jaens åsyn begyndte at blive "overskyet", og det ophidsede zaren endnu mere; men han kunne ikke blive vred på sin gamle ven, han ville more sig i hans selskab, og derfor brød han nu af.

"Krovært!" råbte han. "Hent champagne!"

Værten kom ind, faldt på knæ og bad om nåde; han havde ikke den dyre drik på lager.

Det overflødige ord "lager" kunne synes ironisk og fornærmeligt, men var ikke således ment. Dog, det var velkomment, for det gav lejlighed til at bruge stokken.

"Holder du lager, din slyngel; vil du lære mig, at en matrosvært har lov til at føre lager af snapse ..."

Og nu dansede stokken lystigt på værtens rygstykker. Men da hollænderen vendte sig bort med en misbilligende mine, brød zarens raseri løs. Det var en slags sygdom eller en naturbestemmelse ved ham, at han *skulle* have et udbrud engang imellem, og nu fløj sablen af skeden. Som en rasende sønderslog han alle flasker på hylden, huggede benene af borde og stole; så dyngede han resterne sammen til et bål og ville brænde kroværten levende.

Da åbnedes døren, og en kvinde med et lille barn på armen kom til syne. Da barnet så, at faderen lå på knæ med fremstrakt hals, begyndte den lille at skrige. Zaren standsede midt i en bevægelse, blev rolig, gik hen til kvinden og hilste:

"Vær bare rolig, mutter, der skal ikke ske dig noget ondt! Vi leger bare matroser!"

Og vendt mod kroværten vedblev han:

"Send regningen til fyrst Mensjikov; han betaler. – Men hvis du snyder mig, så ... ja, jeg tilgi'r dig for denne gang! ... Nu

rejser vi, Jaen! Bjærg ankeret, klar ved skøderne!"

Derpå rejste de ud i byen; zaren løb op i husene og kom ned igen, og så blev det middag.

De standsede udenfor Mensjikovs palads.

"Er middagen færdig?" spurgte zaren fra cabrioleten.

"Middagen er færdig!" svarede en lakaj.

"Server til to! – Er fyrsten hjemme?"

"Fyrsten er ikke hjemme."

"Gør ikke noget! Altså til to!"

På den måde plejede zaren at gæste sine venner, enten de var hjemme eller ej, og der fortælles, at han engang drog omkring med 200 af sine bekendte og tvangsgæstererede.

Efter en glimrende dinér gik zaren ind i et forværelse og lagde sig til at sove. Skipperen var allerede faldet i søvn ved bordet.

Men ved siden af sit hoved anbragte zaren uret, og han kunne vågne, når han ville.

Da zar Peter vågnede, gik han ind i spisesalen og fandt Jaen Scheerborck sovende ved bordet.

"Tag ham væk!" befalede zaren.

"Skal han ikke være her længere?" vovede kammerherren, der var en af kejserens yndlinge, at spørge.

"Nej, jeg er led ved ham; man burde aldrig træffe et menneske mere end én gang i livet. Bær ham ud under posten, så at han kan blive ædru, og før ham så bagefter ud til skuden."

Og med et foragtende blik tilføjede han:

"Dit gamle fæ!"

Så følte han til sablen, om den sad, som den skulle; derefter forlod han huset.

Efter at have sovet var Peter atter kejseren, fornem, rank, værdig, og han skred hen ad Strandvejen, alvorlig og stor, som til et slag.

Da han havde fundet nr. 14, gik han ind uden videre, sikker på at finde sine halvtreds mand. Til højre, i nederste stokværk, ud til gården, stod alle vinduerne åbne, og dér så han de sammensvorne sidde omkring et langt bord og drikke vin. Han gik ind i salen. Der var mange af hans venner til stede, og det stak ham i hjertet.

"God dag, kammerater!" hilste han muntert.

Hele selskabet rejste sig som én mand; der vekslede blikke og gjordes lavedes ansigter.

"Skal vi ikke ha' os et glas, drenge?"

Og Peter lod sig falde ned på en stol. Men i det samme så han på stueuret, hvis viser kun pegede på halvfem.

Han havde forregnet sig med en halv time, eller set galt – eller uret hos Mensjikov havde gået forkert.

"En halv time!" tænkte han; men i næste øjeblik havde han tømt et mægtigt glas og begyndte derefter at synge en meget populær soldatersang, idet han akkompagnerede sig selv ved at banke med glasset mod bordpladen.

Sangen var vel egnet til at rive de andre med; den havde de sunget som sejrherrer efter slaget ved Poltava; den havde de marcheret efter; den gemte på minder fra bedre og gladere tider, og alle stemte i med.

Zar Peters stærke personlighed, den vindende elskværdighed, han var i stand til at udvise, når han ville, alt

stemte selskabet til gunst for ham. Og nu afløste den ene sang den anden, hvilket også borttog den frygtelige beklemthed, der havde hersket. Kun ved at synge kunne man slippe for at tale.

Imellem sangene udbragte zaren en skål, drak med en gammel ven, erindrede i få ord om et fælles minde. Han vovede ikke at se på uret for ikke at røbe sig selv; men denne halve time i morderkulen var uendelig lang.

Engang imellem så han to veksle et blik, men så udslyngede han et spøgefuldt ord, og dermed var tråden klippet over. Han spillede med sit liv som indsats, og han spillede godt, for han forvirrede de sammensvorne med sin munterhed og naivitet, så at de ikke kunne blive kloge på, om han vidste noget, eller han ikke vidste noget, og denne deres tvivlrådighed legede han med.

Endelig hørte han våbenraslen ude i gården, og med et spring var han ude af vinduet.

"Massakre!" var det eneste, han kommanderede, og dermed begyndte blodbadet.

Selv blev han stående ved vinduet, og når nogen hoppede ud igennem det, huggede zaren hovedet af ham.

"*All's todt!*" skreg han, da det var forbi, og derpå gik han sin vej, sættende kursen mod Peter-Paulsfæstningen.

Han modtoges af kommandanten og anmodede om at blive ført til prins Alexei, den eneste levende, førstefødte søn, som han havde bygget sit håb på, og dermed Ruslands fremtid.

Med nøglen i hånden standsede han udenfor cellen, og idet han gjorde korsets tegn, bad han med dæmpet røst:

"Hærskarernes evige Gud, Herre Zebaoth, du, som har givet fyrsterne sværdet i hånd for at styre og bevare, lønne og straffe;

oplys din tjeners fattige forstand, at han må handle, som du ønsker det! – Du krævede Abrahams søn, og Abraham adlød; du korsfæstede din egen søn for menneskenes frelse; tag nu mit offer, du frygtelige, hvis du forlanger det! – – Men ske ikke min vilje, men din, og lad denne kalk gå fra mig, hvis du *så* vil! Amen, i Kristi navn, amen!"

Han trådte ind i cellen og blev der en time.

Da han kom ud igen, kunne man se, at han havde grædt, men han sagde ikke noget, rakte blot kommandanten nøglen og gik.

Hvad der denne aften foregik mellem fader og søn, har man gisnet meget over.

Nok er det, at Alexei dømtes til døden af 127 dommere, og protokollen blev trykt. Men dommen skal aldrig være blevet fuldbyrdet, for arveprinsen døde forinden.

Ved ottetiden samme aften trådte zar Peter ind i sin bondegård og opsøgte Katharina.

"Det gamle er forbigangent!" sagde han. "Nu begynder vi på det nye, du, jeg og vore."

Kejserinden spurgte ikke; hun forstod uden at spørge. Men zaren var så træt og oprevet, at hun frygtede for, at et af de anfald, hun så vel kendte, skulle bryde løs. Der var kun én måde at berolige ham på, den sædvanlige, prøvede.

Hun satte sig i sofahjørnet; han lagde sig med hovedet mod hendes frodige barm; så strøg hun ham over håret, til han faldt i søvn. Men tre timer i træk måtte hun sidde uden at røre sig.

Som et kæmpebarn ved en kæmpebarm lå den store Herrens stridsmand der, og ansigtet blev så lille, den høje pande skjultes

af den pjuskede manke, munden stod åben, og han trak vejret som et lille barn, når det sover!

Da han endelig vågnede, kiggede han først i vejret, forundret over at ligge der, hvor han lå. Derpå smilede han, men han sagde ikke Tak, og de kærtegnede ikke hinanden.

"Nu skal vi ha' noget at spise!" var det første, han sagde; "bagefter skal vi ha' noget at drikke, og så et stort fyrværkeri! Det vil jeg selv affyre nede ved stranden – men Jaen Scheerborck skal være med."

"Du har jo sparket Jaen ud."

"Har jeg? Han blev fuld, det pjok! Send straks bud efter ham!"

"Du er et mærkeligt menneske, Peter; aldrig den samme to minutter i træk."

"Nej, jeg kan ikke lide, hvad der altid er ens, det bliver kedeligt; nyt skal det være! Og jeg er altid ny! Hva'! Jeg plager dig ikke med evig og altid det samme!"

Som sagt, så gjort: Jaen blev hentet tilbage, men bundet, for han var vred på Peter for den historie med pumpen og ville ikke følge godvilligt med; men aldrig så snart var han kommet i land, før han blev omfavnet og kysset på munden, og dermed var vreden forbi.

Der blev spist og drukket, og festen sluttede med et fyrværkeri – det var zarens største fornøjelse.

Således endte da denne mærkelige dag, der tilsikrede huset Romanov tronfølgen. Og sådan var denne mærkelige mand, der kaldte sig selv "den store, selvherskeren, kejseren over alle russere".

Barbaren, der civiliserede sit Rusland, der byggede stæder og ikke selv ville bo i dem, der piskede sin gemalinde og gav

kvinden udstrakt frihed – hans liv var stort, rigt og samfundsgavnligt. Som privatmand var han ikke dadelfri; men han fik en skøn død, for han døde som følge af en sygdom, han havde pådraget sig, da han ved et skibbrud reddede menneskeliv, han, som med egen hånd havde berøvet så mange mennesker livet!

De syv gode år

Monsieur Voltaire, kammerherre hos Frederik den Store, indehaver af den højt skattede orden *Pour le Mérite*, akademiker og meget mere, var nu gæst på tredje år i Sans-Souci ved Potsdam. En smuk aftenstund sad han i den fløj af slottet, hvor han var blevet indlogeret, i færd med at skrive et brev. Luften var stille og varm, så den ømfindtlige franskmand, der altid frøs, kunne endda have et vindue åbent.

Brevet var halvt færdigt, og stilet til marquisen, kardinal Fleurys veninde, som gjorde en slags finere spiontjeneste for Frankrig ved sine korrespondancer med udlandet.

"... alt er nemlig forgængeligt," skrev pennen, "og at dette her ikke kan blive ved, er klart nok. Jeg må sidde som en magister og korrigere hans dårlige vers, han kan jo hverken tysk eller fransk. Ondskabsfuld er han som en abe, og han har skriblet en del satirer sammen om alle Europas fyrster, der ganske sikkert ikke egner sig til at blive trykt, fordi de er så gemene og uretfærdige ... Men, kære veninde, i bevidstheden om, hvad der forestår, har jeg ladet hans pamfletter kopiere, og i det øjeblik, han slår til, slår jeg igen. Hvis De vidste, hvad dette Preussen er, og hvad det kan blive! Forestil Dem en ørn strakt hen over Mellemeuropa med den ene vingespids ved Rhinen, ved Jülich-Berg, og den anden ved den russiske grænse! Her og der er der lakuner i tegningen, men når den bliver udfyldt, vil De få hele Tyskland at se som en grib ligge over Østrigs flakte kejserørn. Frankrig burde betvinge sit had mod Habsburg og ikke lave kompromiser med Hohenzollern, for I ved ikke, hvad I gør! –

Her hører man så meget om forskellige planer, der skal være i gære, men jeg tør ikke skrive det ned alt sammen, for *han* er ikke til at spøge med ..."

Fra slottet hørtes der pludselig en gennemtrængende lyd af en tertsfløjte, som løb og den trillede.

Den gamle, for han var nu henved tres år gammel, holdt hænderne for ørerne, men straks efter skrev han videre.

"... Og så denne fordømte fløjte! Netop nu kvinkelerer han ... det betyder, at vi alle skal danse efter hans pibe! – Men værre end fløjten er noget, som kaldes fugaer, jeg ved ikke, om det kan kaldes musik, men (nu blæser han dobbelttunget, og det klæder ham som den slange, han er). – Jo, i går var Sebastian Bach her, han er en stor mand, gudbevares, og han havde sin søn, Filip Emanuel, med sig; de spillede disse såkaldte fugaer hele eftermiddagen, så jeg måtte tage sengen og få medicin!

Hvad de omtalte planer angår, vil jeg blot antyde nogle enkelte. Der eksisterer en plan om at dele Østrig mellem Frankrig og Preussen, men *han* er for snu til at gå med på den, for endnu behøver han Østrig mod franskmændene.

Der findes en anden plan: at dele Preussen mellem Rusland og Østrig, og en tredje har jeg også hørt nys om: at dele Polen mellem Rusland, Preussen og Østrig. (Nu tier fløjten, og en salig fred breder sig over Sans-Souci, som jeg herefter staver *Cent-Soucis* [Note 37)], for hundrede små fortrædeligheder truer med at forkorte mit liv her!) – Vor tafelrunde, som tidligere kun bestod af talenter, Maupertuis, La Mettrie, Algarotti, D'Argens og andre lignende, er nu blevet rekrutteret med gardister fra Potsdam, og den er i færd med at udarte til et tobakskollegium. Ziethen og Dessauer'en indfinder sig med fedtlædersstøvler på

og skryder om 'de fem sejre'. I forgårs tog de sig forskellige friheder, overdøvede enhver fornuftig konversation, og til sidst prøvede de på at drive gæk med mig. Det, der ærgrede mig mest, var, at *han* ikke kunne skjule sit velbehag ... Alt i alt, fedtlædersstøvlernes opmarch betyder krig ... naturligvis mod "*Die Dame*" (det er Maria Theresia); den anden dame, kejserinde Elisabeth i Rusland, kalder han noget andet fælt. Det er damernes vals, – og *han* er blevet fruentimmerven, den lede kvindehader. Hans hustru Elisabeth Christine sidder stadig indespærret i Schönhausen ..."

Et hoved blev nu stukket ind gennem vinduet, og kongen hilste:

"God aften, monsieur; så flittig han er."

Ligesom en skoledreng, der er blevet overrasket, mens han er i færd med at snyde, begyndte brevskriveren febrilsk at rode om i sine papirer, og fik til sidst fat i et ark hollandsk pergament.

"Ja, sire, jeg er netop blevet færdig med et digt til kejser Kian-Loung, som svar på hans *Eloge de Mukden*."

"Kejseren i Kina! I har finere bekendtskaber end jeg!"

"I har jo mig, sire!"

Dette sagde han med en overlegen selvironi, som om han ville gøgle med sin kendte forfængelighed.

Kongen optog hans spøg som den var ment:

"Ja, monsieur Voltaire hører jo til mine ærefuldeste connaissancer, men jeg vil ikke påstå, at han hører til de fineste."

"Er det den historie med Hirschel?"

"Ja, den var smudsig!"

"Må jeg nu læse mit digt til kejseren i Kina? Tillader I, sire?"

"Hvad hjalp det, om jeg *ikke* tillod det? Fremfusende menneske!"

"Altså:

Regois mes compliments, charmant roi de la Chine!"

"*Empereur* er han vel?"

"Ja, men det er en artighed mod jer, sire, som jo kun er konge!"

"Kun!"

"Jeg fortsætter:

> Ton trône est donc placé sur la double colline!
> On sait dans l'Occident, que malgré mes travers
> J'ai toujours fort aimé les rois qui font des vers!"

"Ja, det skal jeg ellers love for!"

> "O toi, que sur le trône un feu céleste enflamme,
> Dis-moi si ce grand art dont nous sommes épris
> Est aussi difficile à Pékin qu'à Paris.
> Ton peuple est-il soumis à cette loi si dure,
> Qui veut qu'avec six pieds d'une egale mesure
> De deux Alexandrins, côte à côte marchants,
> L'un serve pour la rime et l'autre pour le sens?
> Si bien que sans rien perdre, en bravant cet usage
> On pourrait retrancher la moitié d'un ouvrage."

"Bravo! Meget godt!" afbrød kongen; han havde mærket brodden, men han kunne beherske sig. "Men tror I nu, at

kejseren forstår dette her på den rette måde, sådan som I har ment det?"

"Forstår han det ikke, er han et fæ ..."

"Men forstår han det, kan I få en krigserklæring ..."

"Kina mod Voltaire!"

"Hvad ville I så gøre?"

"Jeg ville slå ham, som I plejer, men med *mine* tropper selvfølgelig!"

"Men hvis nu kejseren har flere tropper end I?"

"Så flygtede jeg naturligvis, som I, sire ... eller jeg lod mig drive på flugt, så jeg beholdt min ære ..."

Kongen var vant til Voltaires næsvisheder, og han tilgav ham dem altid i øjeblikket, men han samlede dem sammen og gemte dem hen.

"Sid nu ikke dér og rod, monsieur, men kom ud og gå en tur med mig. Vi vil filosofere i den kølige aftenstund, jeg har så meget at tale om, og jeg må klare mine tanker til det store arbejde ..."

"Ja, sire, jeg skal straks ..."

"Nej, nu; jeg venter!"

Monsieur Voltaire blev gnaven ud og rodede en lille stund omkring på sit skrivebord, trak skuffer ud og blev aldrig færdig. Men kongen stod som på post og bevogtede ham med øjnene.

Til sidst måtte han holde op med at rydde op på bordet, og han kom ud, men han spjættede med lemmerne og rystede sig, som om han ville ryste noget af sig.

Kongen førte ham ned på den tredje terrasse og gik så ned til højre i parken; snart kom de ud i den store allé, der førte op til den lille runddel, hvor der stod et tempel, helliget venskabet.

Tavsheden var af den ubehagelige sort, men Frederik, som havde lært selvbeherskelse, tog først tråden op igen, idet han dog nødtvungent måtte søge emne i det nærværende og i omgivelserne.

"Hvilken fredelig aften, monsieur! Fred i naturen og fred i menneskelivet! Har De tænkt over, at verden ikke har haft krig i syv år, siden freden i Aachen?"

"Nej, det har jeg ikke tænkt over! Nå, så kommer vel snart de syv magre køer; år, mener jeg."

"Hvem ved! – I talte om Kian-Loung, han er en fredsfyrste, som filosoferer og skriver vers om teblomsten, som tjener sit folk og gør sin nation lykkelig. Hans nabo, Japan, har haft fred i hundrede år. I Indien kappes franskmænd og engelskmænd om at drage fordel af handelen. Det store Østen kommer vi snart til at regne med. – Tænker vi nu på vor egen verdensdel, hvortil jeg henregner Ægypten, så ligger det land jo i dyb søvn under sine pashaer og mamelukker. Grækenland, vort åndelige fosterland, er gået ind i den store hvile, og Perikles' Athen er underlagt sultanens harem, der regeres af sorte eunukker. Rom, eller rettere Italien, er stykket ud i fideikommiser til Lothringen, Bourbon og Savoyen, men i Rom sidder min ven Benedikt XIV. Også han er en fredens mand (han er den første pave, der har anerkendt Preussens konge); han tolererer protestanterne, befordrer de lærde videnskaber, har ladet en meridiangrad udmåle ..."

"Og kastet jesuitterne, som De, sire, har taget til jer; det skulle I ikke have gjort!"

"Hvad ved I om jesuitterne? – I Spanien har vi Ferdinand VI, som er en god regent, som mildner jordskatterne, kæmper mod

Inkvisitionen, dyrker videnskaberne ..."

"Den søde skrivekløe går over jorden som den sorte pest!"

"I England sidder min morbroder George, en discipel af Adam Smith og arbejder på landets økonomiske velstand. De andre kender vi. Og lad os huske på vort århundredes store opfindelser: Ildmaskinen, termometret, lynaflederen, ankeruret ..."

"Det er nok guldalderen, der kommer tilbage på vore gamle dage!"

"Men tænk blot på ildmaskinen, som nu til dags kaldes dampmaskinen! Og telegrafen ... Hvad kan vi nu ikke vente os!"

"Krig, selvfølgelig!"

"Jeg har aldrig elsket krig, det ved I, men jeg er blevet tvunget til det ..."

"Med stokken ..."

Kongen blev ikke vred, men han blev bedrøvet ved at høre en betydelig mand, som havde været hans ven og lærer, gøre sig skyldig i en sådan råhed.

"I har ret, det var min faders stok, og jeg velsigner den! Men selv om jeg ikke tror, at Saturns tidsalder står for døren, ser jeg dog en lysere fremtid for mig."

"Jeg ser kun mørke, jordskælvsmørke ... Frankrig er undergravet, Amerika rører på sig; hele Europa er i færd med at kaste kristendommen af sig, som krebsen sin skal, økonomien bliver videnskab, naturen gennemforskes; vi står overfor noget nyt og voldsomt; jeg føler det allerede i mine ligtorne ..."

"Også jeg! Mit otium nærmer sig enden, mit Tusculum skal lukkes, og alle rædsler venter!"

Kongens ansigt udtrykte i dette øjeblik en så dyb smerte, som om han forudså Syvårskrigen, der jo fulgte lige efter de syv gode år; og var tynget til jorden, bærende sit lands skæbne og fremtid på sine skuldre.

"Sire, I trænger vist til lidt religion i stunder som denne."

"Min religion er min pligt! Min Gud er Forsynet, der leder folkenes skæbne, men som overlader individerne til sig selv! Hvad er vel menneskenes børn, at han skulle bryde sig om de myrer!"

Samtalen afbrødes ved, at en person, der lignede en retsbetjent, dukkede frem af den anden ende af alléen. Voltaire så, hvem det var, og blev vild af raseri.

"Majestæt, hvordan kan I lade kreti og pleti spadsere omkring her i slottets park? Hvorfor spærrer De den ikke af med jerngitter og låger?"

"Nej," svarede kongen, "jeg har ingen ret over mig selv, og endnu mindre over dette slot; men alle har rettigheder over mig!"

"Men det er uhørt! Må jeg kaste ham på porten?"

"Nej! Det må De ikke!"

Kongen vinkede, og den fremmede nærmede sig med hatten i hånden.

"Hvad vil du, min ven?" spurgte kongen.

"Kun overgive et dokument til hr. Voltaire."

"Gør da din pligt!"

Manden gav Voltaire en konvolut og fjernede sig.

Da den gamle havde åbnet konvolutten og læst dokumentet, faldt han på sine knæ for kongen og råbte:

"Frels mig, sire!"

"Det er jer proces med Hirschel om de sachsiske statspapirer, ikke sandt? I troede, I kunne bedrage hinanden og offentligheden – men jøden lod sig ikke narre af jer, monsieur, og nu står I dér som en falskner!"

"Frels mig, Majestæt!"

"Hvordan kan jeg det?"

"Med et ord, et godt ord overfor retten ..."

"Skam jer, gamle mand! Tror I, at jeg kan krænke retten, vil I have, jeg indlade mig på bestikkelser! Nej, monsieur, i Berlin findes der dommere, og endda ubestikkelige dommere! Mit ord betyder lige så lidt dér som den ringestes! Rejs jer op og gå ind i eders værelse, og lad os mødes igen ved souperen."

"Sire! Jeg beder Dem, om jeg må blive fri for souperen i aften!"

"Vel! Så træffes vi i morgen!"

Da Voltaire kom ind i sit værelse, begyndte han straks at søge i sine papirer, som han havde efterladt i uorden. En hel time søgte han efter det brev, han havde skrevet til marquisen, men han fandt det ikke.

Da forstod han, at det var opsnappet, og han mistænkte kongen. Han faldt sammen, og rasede omkring i værelset lige til det var mørkt udenfor. Han følte, at det var forbi med kongens venskab og gæstfrihed, at den glans og ære, der havde omgivet ham her, var i færd med at slukkes; at han måtte rejse, måske ligefrem flygte. Derfor lukkede han vinduesskodderne og tændte op i kaminen; han havde farlige papirer, der skulle

brændes. Da han var færdig, gik han i seng og ringede på en tjener.

"Bed hr. La Mettrie komme, jeg er syg!" befalede han.

La Mettrie, forfatteren til *L'Homme Machine*, den mest konsekvente materialist og ateist, der fandtes i tiden, nød Frederiks yndest på grund af sine skrifter, og kongen holdt selv parentationen i akademiet efter hans død. Voltaire var skinsyg på ham, som på alle andre, der stod ham i vejen, men La Mettrie var læge, og når Voltaire trængte til et menneske, gjorde han sig gode venner med hvem som helst.

Doktoren kom, ikke just af menneskekærlighed, men af nysgerrighed; han følte en vis skadefryd ved at se favoritten på retur.

"Min kære ven," sagde den gamle, "jeg er syg både på legeme og sjæl!"

"De har ingen sjæl."

"Men det er i hjertet!"

"Cor, cordis, hjerte; så har I spist for meget; se at få afføring, monsieur, – så bliver sindet lettere end selve letsindet."

"Ordinér noget ordentligt, menneske; jeg er jo ved at dø!"

"Så rejs til et badested!"

"Som en minister i unåde, nej tak!"

"Rejs hjem til eders eget land, I lider jo af hjemvé."

"Ja, det har I ret i! Her er luften ikke god for mig."

"Den begynder at blive en smule tyk!"

"Hvad behager?"

"Og marquiserne derhjemme længes efter jer ..."

"Gør de? Tror I virkelig? Men vi må finde et badested!"

"Tag til Plombières, dér træffer I hoffet!"

"Det var en udmærket idé! Plombières! Men jeg kommer naturligvis igen!"

"Naturligvis!"

"Jeg vil kun være borte i tre uger, højst en måned. Blot kongen nu ikke bliver ked af det ..."

"Lad mig forsikre jer om, at kongen nok skal trøste sig ..."

"Jaja! Jeg skal tænke over sagen! – Hør nu, han er vel ikke vred på mig?"

"Hvem?"

"Kongen!"

"Hvis han kunne blive vred på jer, var han blevet det for længe siden! Nu er det for sent."

"Giv mig et sovepulver, så skal I få lov at gå."

Doktoren tog et pulver frem og slog det i et glas med vand.

Den gamle drak det, men hans store øjne fulgte doktorens minespil, der udtrykte adskillig lystighed. Han troede sandt at sige ikke stort på ham.

"Hr. Voltaire," sagde doktoren, "hvis I fyrer op i kaminen, så luk de øverste vinduer op, ellers bliver der så megen røg. Brandkorpset blev nylig alarmeret nede i Potsdam ..."

"Jaså! Også det! Nå: *La Comedia é finita!* Godnat!"

"*Sic transit gloria mundi!* Sov godt!"

Voltaire sov om natten, men godt sov han ikke, og næste morgen vågnede han ved geværsalver nede fra Potsdam; deraf sluttede han, at kongen holdt manøvre. Han så da heller ikke et glimt af monarken, men ved middagstid modtog han et brev med den kongelige krone i stemplet.

Deri stod at læse:

Monsieur!

Doktor La Mettrie har meddelt mig eders beslutning om at rejse til et badested. Skønt jeg kommer til at savne eders behagelige og lærerige konversation, vil jeg ikke modsætte mig eders ønske, da jeg er overtydet om, at en grundig kur vil være til gavn for eders nerver og eders dårlige hjerte.

Jeg ønsker jer en god bedring, eller i det mindste håber jeg, at I ikke bliver ringere end I er i forvejen.

F.R.

Det var rejsepasset! Og samme aften rejste Voltaire til Leipzig, hvor han forlystede sine omgivelser ved at forelæse dem kongens satirer, som han også agtede at lade trykke. Men i Frankfurt blev han arresteret, og blev berøvet det dyrebare manuskript, som havde kunnet pådraget Frederik flere fjender, end han senere skabt sig. Med nød og næppe flygtede Voltaire først til Frankrig, hvor han til *Dictionnaire Historique* lod trykke nogle afskyelige afhandlinger om Frederik den Stores privatliv.

Et par år efter sad han i Ferney ved Genfersøen som mangemillionær, patriark og konge over Europas åndsliv.

Årene gik, og stadig sad Voltaire på sit Sans-Souci, kaldet Ferney, og stedse beherskede han verdens åndsliv, – han blev efterhånden en ældgammel mand. Men han var lige så virksom som før, lige så urolig og lige så forfængelig.

Hans château var en beskeden to etages bygning med en rund træbeplantet gård foran. Til venstre for indkørslen stod der et lille stenkapel. På en tavle over porten læstes den bekendte indskrift: "Deo erexit Voltaire", der pådrog ham de litterære venners spot og de kirkeliges had.

Nede i haven havde han indrettet en løvgang af avnbøg, der var lukket foroven og lignede en lang sal med vinduer, klippede ud imod søsiden. Derfra kunne han se Mont-Blanc, som særligt ved solnedgang viste sig i al sin pragt, og Genfersøens blå flade, der strakte sig lige op til Clarens og Rhônedalen, hvor den ulykkelige Rousseau havde strejfet om, elsket og lidt.

Nu i denne aftenstund sad den gamle i sin løvsal og spillede bezique med stedets kirkehyrde, da posten kom. Der var mange breve, og med skinnende segl på.

"Undskyld, fader, jeg må læse mine breve."

"Værsågod!" svarede præsten; og han gik ud for at spadsere en tur på havegangen.

En stund efter kaldte den gamle på sin ven.

"Kom, fader, så skal De få noget at høre!"

Præsten, som for sin menigheds skyld stod i forbindelse med Voltaire og rettede sig efter hans luner, uden dog at give tabt i de deres kampe om religionen, indfandt sig atter, da han blev tilkaldt.

"Her skal De høre et brev fra Frederik, den Store, den eneste, den uforlignelige. Han har tilgivet mig, og jeg skammer mig. – Den sidste aften, jeg tilbragte på Sans-Souci, var jeg ophidset, og i et ondskabsfuldt øjeblik var jeg lavsindet nok til at minde ham om hans faders stok. I samme øjeblik jeg havde sagt ordet, mærkede jeg hans ripost i luften, men han holdt den tilbage.

Han havde jo blot behøvet at parere med den stok, som spillede en vis rolle i min ungdom, men han tav, måske af agtelse for min alder, eller af andre grunde. (Det er jo pokkers sært, at stokken også har haft indflydelse på den store William Shakespeares udvikling og flere andre, som jeg ikke vil nævne.) Imidlertid – tilgiv mig, fader, garrulitas senilis [Note 38)] – han har tilgivet mig, og han skriver således:

Min gamle ven!

Årene er gået; de syv gode år, som I delte med mig, fulgtes af de syv magre med Syvårskrigen og alt hvad dertil hører. Vennerne er draget heden, og den store ensomhed svøber sig om oldingen, som nu blandt andet begynder at blive langsynet efter at han har været kortsynet; og han ser nu livet i et perspektiv, hvor de tilsyneladende kortere linjer alligevel er de længste. Dette har hans erfaring lært ham, og derfor lader han sig ikke narre mere. Fra den højde, han har nået i livet, ser han gerne tilbage, men nu kan han også se mod fremtiden.

Hvorledes ser tiden ud? Ja, hvem kan sige det? Dette århundrede, der så alle Europas monarker gå i spidsen for de revolutionære bevægelser, er det kuriøseste af alle epoker. Vi despoter, der påtvang folkene oplysning og frihed, vi blev demagoger, og folkene lønnede os med utaknemmelighed. Det var den omvendte verden. Jeg har lidt for min lære og mine gerninger, men Josef II.s skæbne er tragisk. Ham myrder de langsomt og sikkert.

I elskede just ikke krigen, og jeg ikke heller, men jeg blev tvunget til det af Forsynet og af min bekymring for mit land. Hvad har jeg udrettet med den, spørger De? Jo, jeg har gjort en udskiftning, som landmålerne kalder det, og af alle de spredte

agre og småstykker har jeg samlet et Preussen, så at vi nu kan køre og gå på vor egen jord og ikke behøver at træde naboens marker ned. Frygt ikke Preussen; I behøver det som stødpude mod Rusland, der nu efter zar Peter har sæde og stemme i det europæiske syndikat. I misbilligede min deltagelse i Polens deling, men jeg var tvunget til at være med, for ellers havde Rusland taget det alt sammen, jeg var tvunget! Polen havde tabt sin rolle i Europas geografiske økonomi; det var blevet russificeret ... Schlesien var vort, og tak Gud for, at svenskerne ikke fik det ved den westphalske fred, sådan som de først ønskede det. For øvrigt har vi sendt goterne tilbage til deres eget land, vi passer os selv ..."

Og så videre! Men her siger han noget om Rousseau ...:

"I kalder Rousseau en bedrager! Det er vel nok lidt hårdt. Selv om han virkelig har stjålet en stump bånd eller en sølvske, så er det jo ikke noget at tale om ... Hans kærlighed til naturen og hans had til menneskene deler jeg. Forleden aften, da solen gik ned, tænkte jeg: 'Herre, hvor din natur dog er skøn, og hvor dine mennesker er gyselige.' Vi mennesker, mente jeg, for jeg undtager ikke mig selv, monsieur, og heller ikke jer! – denne forbandede slægt (cette race maudite) er jo hverken værre eller bedre end de jernalderens folk, som Hesiodes har skildret; og så påstår man, at de er skabt efter Guds billede! Efter Djævelens billede er de skabt ... Rousseau har ret, når han tror, at der engang har været en guldalder ..."

"Hvad siger De om det, hr. pastor?"

"Det er jo kirkens lære om det tabte Paradis og Syndefaldet om igen, som for øvrigt falder sammen med sagnet om grækernes Prometheus, der åd af Kundskabens Træ og derfor gav menneskene del i de ulykker, der fulgte efter hans fald."

"Så for pokker, er han nu også blevet fritænker! Skomager, bliv ved din læst! Er I præst, så bliv ved at være præst, men prøv ikke at fuske i mit håndværk! Og tro ikke, at I behøver at smigre mig for emolumenternes skyld! ... Nå – lad os vende tilbage til Frederik."

'Historien bevæger sig frem som en lavine, slægten bliver sundere, livsvilkårene bliver lettere, men menneskene er sig selv lig, – lige troløse, utaknemmelige og lastefulde, og til Helvede går det for både de retfærdige og de uretfærdige. At drage konsekvenserne ud af disse erfaringer vover jeg ikke at gøre på papiret, for det var at slippe Barrabas løs og korsfæste Kristus ... Store mænd, med små svagheder, – eller rettere: med store svagheder. Vi, monsieur, har ikke været engle, men Forsynet har benyttet os til store ting. Er det ham ligegyldigt, hvem han bruger, er det ham egalt, hvordan vi lever i kødet, blot vi opretholder vor ånd? *Sursum corda* [Note 39)]>!'

"Hvad siger I om det, fader?"

"Loven kan ikke fuldkommes, siger Paulus, men gennem loven vækkes skyldfølelsen, og derfor er loven kun til for at drive os frem til nåden."

"Det var ikke så dumt sagt af Paulus. Men jeg vil tilføje: I legemets fængsel vokser længslen efter frihed. Hvo skal forløse mig arme menneske fra dette syndens legeme? – Ja, fader,

vanitas, vanitatum vanitas! I er ung, men I vil ikke håne den gamle, når han vender sig om og spytter bag ud på al den usselhed, han er gået igennem. Må der fødes en slægt engang, der ved, hvad livet er værd, hvis det der ikke hører med til kuren at smøre sig ind i gytje!"

En mørk mager mand kom med slingrende skridt ind gennem haven.

"Nå, der har vi min jesuit!" sagde Voltaire.

Den gamle holdt nemlig til med en jesuit – dels fordi paven havde drevet dem ud, dels fordi Frederik den Store havde modtaget dem, men mest for at have nogen at diskutere med. Måske ville han også have ham til at demonstrere sin fordomsfrihed med, for han elskede just ikke den usympatiske mand.

"Nå, dit Satans barn," hilste den gamle ham, "hvad ondt bringer du med dig, du ser så skadefro ud?"

"Jeg kommer fra Geneve," svarede jesuitten med et ondskabsfuldt smil.

"Hvad gør de da dér?"

"Jeg så på, hvordan bødlen opbrændte Rousseaus *Emile*."

"Nå, for mig gerne; de kunne for den sags skyld have kastet ham selv på ilden, den nar!"

"Monsieur Voltaire!"

"Ja, gale folk skal man ikke tolerere; der må være grænser for alt!"

"Hvor?"

"Det siger den sunde fornuft os."

"Ja, men så fik jeg også at se, hvordan de brændte det nye oplag af hr. Voltaires *Candide*!"

"Åh, fy da! Men det er nu også noget slemt rakkerpak derinde i Geneve!"

"Et protestantisk rakkerpak, med forlov!"

"Genér Dem ikke; jeg hader protestanter lige så godt som katolikker! Denne skrækkelige Calvin sad jo i Geneve og brændte sin ven Servet, fordi han ikke troede på Treenigheden ... Genér Dem ikke! Og havde Jean Calas i Toulouse været katolik og sønnen protestant, så havde jeg alligevel været lige så slem efter hans dommer, som jeg nu var, skønt jeg selv ... ikke er noget. Jeg er ingenting; kun det, jeg skriver, er til!"

"Så skal vi en gang rejse et monument for hr. Voltaires skrifter, ikke for hr. Voltaire selv!"

"Det behøver I ikke; jeg har selv rejst mit monument med mine samlede skrifter i hundrede bind. Men hvordan det gamle vrøvl selv så ud, det kommer ikke verden ved, der er ikke noget ved at se på ham! – Mine svagheder kender vi; jeg har løjet, jeg har stjålet, jeg har været utaknemmelig; lidt af en lømmel har jeg været; lidt af en dumrian også! Det er mit skarn, er det! Det vil jeg testamentere til jesuitter og spidsborgere og bogstavtrælle og anekdotesamlere. Men ånden til Gud, som har givet mig den, og til menneskene: en god vilje til at forstå deres monsieur Voltaire!"

Han rejste sig, for solen var gået ned.

"Godnat, Mont-Blanc, du er hvid i hovedet, ligesom jeg, og står med fødderne i koldt vand, ligesom jeg! – Nu går jeg hen og lægger mig! I morgen rejser jeg til Paris, og dér vil jeg dø!"

Dommedag

I det nordre tårn af kirken Notre Dame de Paris havde tårnvægteren sit kammer; men det var indrettet til bogbinderværksted, for tjenesten var ikke særlig byrdefuld om dagen, og nattens timer gik med søvn eller uden søvn, ligesom det kunne træffe sig; der var ingen, der brød sig om at kontrollere denne nu overflødige kirkebetjent.

Ingen besøgte kirken, som var temmelig ramponeret, og ingen gik op i det nordre tårn, for klokkerne hang i det søndre. Dér gik det lidt strengere til, for ved alle usædvanlige lejligheder skulle stormklokken kime.

Vægteren vedligeholdt en slags telegrafisk forbindelse med klokkeren i tårnet mod syd; i roligt vejr kunne de endog tale sammen; men når det blæste, måtte de benytte sig af en råber.

Værkstedet havde gennem årenes løb udviklet sig til et meget hjemligt og hyggeligt lille værelse, hvis søndre væg helt optoges af en stor boghylde. Dér sås første oplag af *Encyklopædien* (1751-80), indbundet i skinnende rødt marokin med guldsnit, og indeholdende ikke mindre end 35 bind. Dér sås Voltaire, Rousseau, Montesquieu, Locke, Hume, alle, der hørte hjemme på et og samme sted. Men der var også blade: *Le Moniteur, Père Duchesne* og Marats *L'ami du Peuple*. Den sidstnævnte var indbundet i noget fedtet skind, der lignede flæskesvær og havde slået rynker.

En anden væg var dækket af gravurer, dels kolorerede og dels ukolorerede. De var anbragt i kronologisk orden fra venstre til højre, oppefra og nedefter, så at man kunne se hele

Revolutionen i billedfremstilling. Der var: Eden i Boldhuset den 20. juni 1789, med Mirabeaus portræt; Bastillens brand og kommandantens hoved; Jakobinerklubben med Marat, Saint-Just, Couthon, Robespierre, Broderlighedsfesten på Marsmarken; kongens flugt til Varennes; Lafayette, girondinerne; kongens og dronningens henrettelser; Velfærdskomitéen med Danton og den nyligt udrugede Robespierre; Rædselsherredømmet, Charlotte Corday og Marat i badekarret; og så atter Robespierre; festen til ære for det højeste væsen, Voltaires begravelse, og Robespierre endnu engang, men nu den 9. Thermidor. Så begynder Bonaparte og Direktoriet, blandet med pyramider og alper.

Midt på gulvet stod et meget stort bord med bogbinderens værktøj på den ene side og et skrivetøj på den anden. Blækhornet var anbragt i et kranium, og linealen var en underarm, brevpressen en guillotine og penneskaftet et udrettet ribben.

Bogbinderen selv, en hundredårig mand med apostelskæg, sad og skrev under en stor lygte, som hang ned fra loftet. Der var ikke andre end ham at se i værelset.

Udenfor blæste det, og tagpladerne dirrede engang imellem; der var køligt i værelset, men ikke koldt, for i det ene hjørne af stuen brændte ilden i en jernkakkelovn, og der så man tårnvægterens udrustning: en stor ulveskindspels, en råber, nogle flag og en lygte med forskelligt farvede glas.

Den gamle skubbede brillerne op på panden, så i vejret og talte, uden at man kunne opdage med hvem:

"Er du sulten?"

En røst bag boghylden svarede:

"Ja, ikke så lidt!"

"Fryser du?"

"Nej, ikke endnu!"

"Vent lidt! Jeg skal straks gå ud og foretage en observation."

"Hvad skriver du på?"

"Mine memoirer!"

"Er der roligt i byen?"

"Ja, der er meget godt! Men de er draget ud til Saint-Cloud."

"Så eksploderer det snart!"

"Eksplodere gør det ikke, men vi kan vente en proklamation. Ti nu stille, så skal jeg gå ud og telegrafere! Bagefter skal du få noget at spise og drikke, måske også en pibe tobak."

Der blev stille bag boghylden; den gamle trak i pelsen, tændte den mangefarvede lygte, greb en råber og gik ud på altanen.

Mørket var tæt; men den gamle kendte sit menageri derude på balustraden; han elskede sine stenuhyrer: uglen, gribben, gorgonen, og han måtte klappe dem, hver gang han gik forbi dem. Men uhyret med menneskekrop, bukkefødder og horn i panden havde han en smule respekt for; den ludede forover, hvilende på næverne som en præst, og syntes at prædike for den ugudelige by, eller slynge straffedomme ned over den. Og dog var det ved siden af dette uhyre, han stillede sig, da han begyndte at signalere med lygten. Men blæsten var så voldsom, at den gamle vaklede og måtte gribe "tingesten" om livet for ikke at falde omkuld.

Efter at have stået lidt og manøvreret med lygten, stadig spejdende ud i rummet, rettede han sig pludselig, slap lygten og satte råberen for munden. Idet han holdt sig fast ved stenbrystværnet, vendte han sig mod det søndre tårn og skreg:

"Hallo, François! Hallo!"

Kort efter svarede en røst ude i mørket:

"*Qui vive?*"

"*Mont-joie-Saint-Denis.*"

"*Sacre!*" svaredes der tilbage.

"Ring med den store klokke! Ring, for djævelen!"

Vægteren blev stående en stund endnu og betragtede det farvede lys i Saint-Clouds kirketårn, og for at være ganske sikker i sin sag, gentog han signalet, hvorefter han fik til svar:

"Rigtigt forstået!"

Den gamle sukkede: "Ske din vilje, himmelske Herre!" Derefter gik han hen mod tårnkammeret; men i det samme greb vinden fat i hans klæder, så at han måtte gribe den behornede stenprædikant i armen for at holde sig oprejst. Men figuren var gået løs; den gav efter og bevægede sig en lille smule.

"Også *den*!" mumlede den gamle i skægget. "Intet holder, alt glider bort, ikke noget at støtte sig til." Han krummede sig sammen for ikke at blæse bort, og på den måde nåede han tårnkammerets dør, som han rev op.

"Revolutionen er forbi!" råbte han mod bogreolen.

"Hvad siger du?"

"Revolutionen er forbi! – Kom frem, sire!"

Han greb fat i reolen og drejede den, som man drejer en dør på dens hængsler. Derved kom et lille, hyggeligt værelse i Ludvig XV.s stil til syne, og frem trådte en trediveårig mand med et fint, men blegt og sørgmodigt åsyn.

"Sire," hilste bogbinderen ydmygt, "nu er eders tid kommet, og min tid forbi! Revolutionen er endt! Hvad der er hændet i

Saint-Cloud denne 18. Brumaire Note 40), ved jeg ikke; men ét ved jeg: Bonaparte har taget styret i sin hånd!"

"Jacques," svarede adelsmanden; "jeg vil ikke såre dine følelser, men jeg kan ikke skjule min glæde ..."

"I skal ikke skjule den, sire! I har reddet mig fra skafottet, og jeg har reddet jer; lad os takke hinanden og dermed være kvit!"

"At dette blodige skuespil fik en ende, at denne sindssygdom ..."

"Sire! Tal ikke så!"

Den gamles øjne begyndte at gnistre. Men derpå slog han om:

"Lad os nyde det sidste måltid i fællesskab, men i kærlighed som medmennesker, og lad os tale om det forbigangne for siden at skilles i fred. Endnu i aften er vi brødre; i morgen er I herren og jeg tjeneren ..."

"Du har ret! I dag er jeg en emigrant, men i morgen er jeg grev ***."

Den gamle satte en kold høne frem, en ost og en flaske vin, og begge tog derefter plads ved bordet.

"Denne flaske, sire, er aftappet anno 89; den har en historie, og derfor ..."

"Har du ingen hvid vin? Jeg kan ikke drikke rød vin."

"I holder ikke af den farve?"

"Nej, jeg ser bare blod! – Du, som har mistet hustru og fire sønner ..."

"Hvorfor skulle jeg græde over det? De faldt på ærens mark ...

"Skafottet!"

"Ja, jeg kalder skafottet ærens mark! Men I ønsker altså hvid vin! Godt, I skal få den! I foretrækker tårernes farve, jeg

blodets!"

Han tog hul på en flaske hvid vin.

"*Suum cuique!* Note 41) Smag og behag er forskellige! – Imidlertid, vi kan nu ånde igen, og sove om natten! Ser I, det var det værste ved den dekade, som nu rinder ud, at man ikke fik sin nattesøvn. Frygten for døden er værre end døden selv!"

"Det værste for os … tilgiv dette udtryk – var at se stat og samfund blive stillet på hovedet og råheden sidde til højbords …"

"Undskyld! Ludvig XVI betalte to kammerherrer 20.000 livres om året for, at de hver morgen skulle undersøge hans højfornemme natstol og bære den ud; videre i råhed kunne sansculotterne ikke drive det. Marie Antoinette gik ud om natten med unge herrer og drak, så at hun kom fuld hjem kl. 11 om formiddagen; det var råt handlet af en så fin person!"

"I aften skal du have lov til at snakke op, men i morgen må du passe på hovedet!"

"Da jeg sad i forhørssalen, hvor dronningen stod anklaget for ulovligt forhold til sin egen søn, så troede jeg ikke på anklagens rigtighed; men senere fik jeg at høre … Ja, I ved jo, hvordan mødrene leger med deres børn; det begynder med leg i sengen om morgenen, men grænsen er umærkelig for følelsernes udvikling … og når dauphin selv erkendte … det har vel været sygeligt!"

"Nej, I må ikke tale sådan om disse højbårne personer, der har lidt martyrdøden …"

"Stop nu lidt! Kongen var, hvad man kalder en skikkelig fyr, men dronningen var en taske! Dog, begge dømtes retfærdigt til døden, begge! – Ser I, hvis Turgot havde fået lov til at beholde

sin stilling som minister, var revolutionen ikke kommet, for alle de reformer i stat, kirke og samfund, som vi – tilgiv udtrykket – som vi siden har gennemført, dem havde Turgot på sit program. Dronningen, der ikke kunne lide Turgots indskrænkninger i apanagen, intrigerede ham bort, og kongen holdt med hende. Det var én stor forbrydelse! En anden bestod i, at Necker blev styrtet, og bagefter regerede dronningen og hoffets tallerkenslikkere! Men i øvrigt forsøgte både kongen og dronningen at rejse de udenlandske magter mod deres eget land; man fandt korrespondancen angående denne sag, og dermed var fædrelandsforræderne dømt til døden! Tal ikke om martyrer, for så bliver jeg vred! Jeg bliver nemlig vred, når jeg hører nogen lyve, og så kan jeg ikke styre mig selv."

Greven lagde hånden på sit værge.

"Stik dit sværd i skeden, unge mand, eller ..."

De sad nu på hver sin side af bordet og overspyede hinanden med ild.

"Årsagerne," vedblev den gamle, "ja, dem kan man søge i Paradiset; men vi har kun med de nærmeste årsager at gøre, og dem kender vi. Revolutionen var en dommedag, som *måtte* komme her, ligesom den kom i England – netop hundrede år i forvejen, 1689."

"Men Cromwells republik gik fanden i vold!"

"Det gør den her nok også; men den kommer igen! Lad os tale om noget kønt i stedet for, denne sidste aften. Jeg, der har været med til det hele, har et stort, uforglemmeligt minde, der lyser gennem alt det mørke, og det er dagen på Marsmarken, broderskabsfesten den 14. juli anno 90! Tyve tusinde arbejdere skulle planere Marsmarken, men da det ikke kunne nås til den

fastsatte dag, kom hele Paris' af huse. Jeg så biskopper, hofmarskaller, generaler, munke, nonner, damer af societetet, arbejdere, matroser, natmænd og skøger, alle mellem hinanden, søge at jævne marken med hakke og spade. Og sluttelig kom kongen selv ud for at tage del i arbejdet! Det var det største nivelleringsarbejde, menneskeheden nogensinde har udført; højderne sløjfedes, og dalene udfyldtes. Til sidst var det store frihedens teater færdigt. På fædrelandets alter tændtes bål af vellugtende træsorter; Talleyrand, biskoppen i Autun, indviede fanerne, fulgt af fire hundrede hvidklædte præster. Kongen, der var i civil dragt, og dronningen sad på estraden, og "statens første borger" aflagde ed på forfatningen. Alt var glemt, alt var tilgivet. En halv million mennesker, samlet på én plet, besjælet af én ånd, følte sig denne dag som brødre og søstre. Vi græd, vi faldt om halsen på hinanden, vi kyssede hinanden; men vi græd ved tanken om, hvor usle vi havde været, og hvor gode, velvillige vi var i dette øjeblik; vi græd måske også, fordi vi anede, hvor skrøbeligt det hele var. – Men bagefter, om aftenen, da Paris flyttede ud på gader og torve! Familierne spiste til middag på fortovene, gamle og syge bares ud under åben himmel, mad og vin uddeltes på statens bekostning, det var løvsalsfesten, mindefesten for udvandringen af den ægyptiske trældom; det var festen for Saturn, guldalderens tilbagekomst ... og så ..."

"Kom Marat, Danton og Robespierre ..."

"Ja! Robespierre, den mest hadede, var ikke værre end Ludvig XI og Henrik VIII."

"Mordere ..."

"Dommeren er ikke morder, og bødlen ikke heller ..."

"Imidlertid, guldalderen gik lige så hurtigt, som den var kommet!"

"Men den kommer igen."

"Ikke med Bonaparte!"

"Nej, ikke med ham, men gennem ham ..."

"Hvem er han?"

"En korsikaner, født samme år, Frankrig tog hans fædreland. Han kommer for at hævne sig, og da han aldrig kan komme til at føle sig som franskmand, vil han kun bruge vort land som middel til at nå sit mål. Men trods dette, trods hans uhyre egoisme, trods hans laster og forbrydelser, skal han dog tjene menneskeheden, for alt tjener!"

"Og bagefter?"

"Hvem kan sige det? Sandsynligvis vil det blive ved med at gå som hidtil: snart fremgang, så en lille pause, og så fremgang igen!"

"Og så dukker det gamle op på ny ..."

"Javist, som den druknende. Tre gange kommer han op for at drage ånde, men den fjerde bliver han i dybet. Eller som hos de drøvtyggende dyr: små opstød, så tygges der igen, og til sidst, når alt nærende er optaget i kredsløbet, forsvinder maden gennem spiserøret!"

"Tror du på guldalderens tilbagekomst?"

"Ja, jeg tror, som Thomas, når jeg har set! Og jeg har set! I det øjeblik, jeg nylig mindedes, på Marsmarken, da så jeg; og vi anede fremtiden, vi var sikre på at have modtaget en åbenbaring, skuet ind i en fjern fremtid, men vi var ikke sikre på, om det skulle komme nu med det samme."

"Hvor længe skal vi vente?"

"Vi skal ikke sætte os ned og vente, men vi skal arbejde, så går tiden. – De lærde påstår, at højen Montmartre har behøvet en million år for at stige op over havet! Nuvel, den historiske tid omfatter blot tre tusinde år; når der er gået tre tusinde år til, kan menneskeheden begynde at reflektere over den svundne tid, og om seks tusinde år mærker det måske, om der er indtrådt nogen forbedring! Vi er utålmodige, herre, og hovmodige. Og dog går det hurtigt. For tre hundrede år siden opdagedes Amerika, og nu er Amerika en europæisk republik; Afrika, Indien, Kina, Japan er åbnet, og hele jorden tilhører snart Europa! Ser I nu, at Abrahamsløftet: I din sæd skal alle jordens slægter velsignes! er på vej til at blive opfyldt … jeg siger: *på vej*."

"Abrahams?"

"Ja, er ikke både kristne, jøder og muhamedanere delagtige i løftet?"

"Kristne af Abrahams sæd?"

"Gennem Kristus, som var en judæer, er vi åndelige slægtninge af Abraham. Én tro, én dåb, én gud og alles fader!"

"Jeg har hørt på dig, og jeg må sige: Din tro er stor, og den har frelst dig!"

"Som den skal frelse menneskeheden."

Her blev samtalen afbrudt, for den store klokke begyndte at kime i det søndre tårn. Den overdøvede stormen og fyldte kammeret med sine drøn; den rystede bordet og stolen, så at de to mennesker dirrede. Den gamle gjorde et forsøg på at tale; men hans gæst hørte ikke noget, så kun, at hans mund bevægede sig. Da rejste den gamle sig op og pegede på en af de mange gravurer.

Den forestillede Anacharsis Clootz, filantropen og filosoffen, i det øjeblik han indfandt sig i Konventet med en skare, der repræsenterede alle jordens folk: sorte, gule, hvide, kobberrøde, og anmodede om at få dem optaget som medborgere i verdensrepublikken.

Greven smilede til svar, halvt vantro, halvt venligt overbærende.

Den gamle forsøgte atter at tale, men han kunne ikke høres. Det var, som steg drønet ud af seklernes dyb, som sang det det gamle århundrede til graven, som hilste det det ny, der om nogle uger skulle begynde, det nittende århundrede efter at verdens frelser var født, han, der havde lovet at komme igen, og som måske også på en eller anden måde vil holde ord.

Greven sad og pillede ved brevpressen, guillotinen. Pludselig greb han om den og fremsatte med øjnene et spørgsmål, som den gamle besvarede med et nik. Hurtigt forsvandt brevpressen i papirkurven.

Da tav den store klokke, der blev stille i værelset, og med armene foldet over brystet sagde den unge adelsmand – det lød som et suk af taknemmelighed:

"Revolutionen er forbi!"

"Ja, *den* revolution!"

"Sorg giver tålmod, tålmod giver erfaring, erfaring giver håb, og håbet beskæmmer ingen!"

Udgiverens efterskrift

"Historiske miniaturer" er aldrig udkommet i sin helhed på dansk. Nærværende udgave er baseret på oversættelser af Richardt Jahn Nielsen (1882-1910), Sven Lange (1868-1930) og Kim N. Jensen (1955-).

Jahn Nielsen var lovligt undskyldt for ikke at oversætte mere end halvdelen af samlingen, da han døde midt i sit arbejde efter en operation for koldbrand i tyktarmen *(Nekrolog i dagbladet "Socialdemokraten", 16. august 1910 o.fl.a.)*. Jespersens Forlag valgte alligevel at udgive det oversatte sammen med et optryk af en pjece, som Jahn Nielsen havde udgivet i forbindelse med Strindbergs 60 års fødselsdag i 1909. Hans oversættelse er i alt væsentligt tro mod originalen, bortset fra et par tilfælde, hvor han ikke har fået tjekket de historiske fakta, Strindberg benytter, og derved i farten får galt fat på oversættelsen. Disse er rettet og der er indsat noter i teksten desangående.

Sven Lange udgav 1921-1928 en otte-binds samling med titlen "Strindberg. Værker i Oversættelse ved Sven Lange" på forlaget Gyldendal. I bind 6 findes bl.a. et udvalg på sytten af de Historiske miniaturer – altså igen ikke hele samlingen. Langes oversættelse er i øvrigt skæmmet af en vildt overdreven anvendelse af tankestreger og –prikker, og oversætteren har hist og her udeladt afsnit, at dømme efter karakteren af udeladelserne er der tale om passager, hvor Strindberg ikke er

umiddelbart forståelig, og Lange ikke har givet sig tid til at prøve at danne sig en mening om forfatterens hensigt.

Ved udarbejdelsen af nærværende udgave er Jahn Nielsens oversættelse benyttet i sin helhed. De manglende fortællinger er hentet i Sven Langes udgave, og to historier, som ikke findes i nogen af de to samlinger, er oversat af udgiveren. Det hele er revideret og så vidt muligt sprogligt ensrettet (så fx. Aischylos ikke staves på tre forskellige måder) efter Strindbergs original, som den findes *Samlade Skrifter av August Strindberg. Fyrtioandre delen: Historiska miniatyrer* (Albert Bonniers Förlag, Stockholm 1917). I den forbindelse er Sven Langes overdrevne tegnsætning og udeladte afsnit bragt i overensstemmelse med forfatterens original.

Oversættelserne fordeler sig i øvrigt som følger:

Alkibiades, Sokrates, Lammet, Vilddyret, Attila, Ismael, Eginhard til Emma, Laokoon, Det hvide bjerg, Den Store og *Dommedag* er oversat af Richardt Jahn Nielsen *(August Strindberg: Historiske miniaturer. Autoriseret Oversættelse ved R. Jahn Nielsen, med en Efterskrift af Oversætteren. E. Jespersens Forlag, København 1911.)*

Den ægyptiske trælddom, Flaccus og Maro, Leontopolis, Apostata, Tjenernes tjener, Tusindårsriget, Eremitten Peter, Redskabet og *De syv gode år* er oversat af Sven Lange *(August Strindberg: Værker i oversættelse ved Sven Lange, bd. 6. Gyldendalske Boghandel – Nordisk Forlag, København 1927).*

Hemicyclen i Athen og *Old Merry England* er oversat til denne udgave af Kim N. Jensen, og har ikke tidligere været udgivet på dansk.

Om "Historiske miniaturer"

Forfatter: August Strindberg (1849-1912).
Org.udgave: *Historiska miniatyrer*. Albert Bonniers Förlag, Stockholm 1905.
Denne udgave baseret på: Se udgiverens efterskrift.
Oversætter: R. Jahn Nielsen (1882-1910), Sven Lange (1868-1930), Kim N. Jensen (1955-).
Redigeret og revideret efter *Samlade Skrifter av August Strindberg. Fyrtioandre delen: Historiska miniatyrer*. Albert Bonniers Förlag, Stockholm 1917, af Kim N. Jensen, der også har forsynet udgaven med noter.
Forside: Efter maleri tillagt Antoine Caron (1521-1599): *Allégorie de la guerre (Le dialogue du Prince avec la mort)*.

ISBN 978-87-7979-785-7

1. ebogsudgave

© 2022 eBibliotek 1800

www.ebib1800.dk

Note 1: Oversættelsen er hentet fra Euripides: Hippolytos. Oversat af Christian Wilster, C. A. Reitzels Bo og Arvinger, København 1857. *Overs.anm.*

Note 2: **Polla metaxy pelei, kylikos kai keileos akru!:** Meget kan ske mellem læben og bægerets rand! *Overs.anm.*

Note 3: **Pythondræberen:** Apollon. *Red.anm.*

Note 4: **Panta rei:** Alting flyder. *Red.anm.*

Note 5: **Jeg har nylig nydt en smule søvn:** Søvnen kaldtes også 'den lille død', og i den græske mytologi var søvnen og døden tvillinger. I den originale oversættelse står 'jeg har haft en drøm', så oversætteren har vel ikke været bekendt med dette udtryk. *Red.anm.*

Note 6: **Odi profanum vulgus et arceo:** Jeg hader den rå mængde og holder den fra livet. *Red.anm.*

Note 7: **Nihil admirari:** ~Lad dig ikke forundre. *Red.adm.*

Note 8: **Vestigia terrent:** Sporene skræmmer. *Udg.anm.*

Note 9: **Han bød sine disciple at sælge kappen og købe sværd:** Lukas kap. 22, vers 36-38.

Note 11: **Eheu fugaces Posthume ...:** Begyndelsen af en af Horats' oder, ~ Ak, Posthumus, vort liv svinder.

Note 12: **Parnassets bjerg:** Montparnasse.

Note 13: **Mons Valerianus:** Mont Valérien

Note 14: **Dionysius:** St. Denis.

Note 15: **Apostata:** Frafald eller religionsfornægtelse. Kejser Julian er kendt i eftertiden som Julianus Apostata eller Julian den Frafaldne. *Red.anm*.

Note 16: **Jam moesta quiesce queræla:** Første linje af en begravelseshymne af Aurelius Clemens Prudentius (348-410). *Red.anm.*

Note 17: **Måg:** Mandlig slægtning, især ved ægteskab. Angilbert var Karl den Stores svigersøn. *Red.anm.*

Note 18: **Matutin:** Den katolske morgenbøn, som forrettedes kl. 3 om morgenen. *Red.anm.*

Note 19: **Pornokrati:** Skøgevælde, moralsk forfald. Brugt om pavedømmet i 900-tallet. *Red.anm.*

Note 20: **Vides ut alta stat nive candida, Soracte:** ~ Se, hvorledes bjerget Soracte står hvidt. *Red.anm.*

Note 21: **Gojim:** Jødisk betegnelse for folk af andre trosretninger. *Red.anm.*

Note 22: **Lues:** Syfilis. *Red.anm.*

Note 23: **Cicisbeo:** ~ en gift dames husven eller elsker. *Red.anm.*

Note 24: **Johannes af Medici:** Den senere pave Leo X.

Note 25: **sel amoniac:** Salmiak, ammoniumklorid. *Red.anm.*

Note 26: **Kvartanfeber:** Fjerdedagsfeber, en form for malaria. *Red.anm.*

Note 27: **Vincent fra Paula:** Vincent de Paul var født i 1581 (1576 ifølge ældre leksika), og var altså ikke født, så han kunne indfinde sig hos Louis XI i 1483. *Red.anm.*

Note 28: **Tristan L'Hermite:** Ludvigs "prévôt", dengang en militærtitel, men senere brugt i betydningen profos eller bøddel – og det er vel denne dobbelte betydning, Strindberg spiller på. *Red.anm.*

Note 29: **Tillige også af den nye franske sygdom:** Det er vistnok ikke påvist, at Wolsey skulle have haft syfilis, som han ifølge samtiden skulle have overført til kong Henrik gennem sin stadig hvisken i dennes øre (!) *Red.anm.*

Note 30: **Hadrian:** Hadrian IV, ca. 1100-1159, den eneste englænder, der har været pave

---

Note 31: **James Bainham:** Engelsk sagfører og protestantisk reformator, som blev brændt som kætter i 1532. *Red.anm.*

Note 32: **Johan Banér:** Svensk general, som døde 10. maj 1641, antagelig af skrumpelever. Han var så afholdt af sine soldater, at de havde hans lig med i felten ved Wolfenbüttel. *Red.anm.*

Note 33: **Multum plus plurimum:** En hel mængde, underforstået meget at plyndre. *Red.anm.*

Note 34: **Lillesiden:** Malá Strana, en af de ældste dele af Prag. *Red.anm.*

Note 35: **En stor fane, der er opbevaret i deres synagoge:** På mirakuløs vis har denne fane overlevet flere krige og pogromer, ikke mindst nazisternes, der under 2. verdenskrig næsten udryddede jøderne i det østlige Europa. *Red.anm.*

Note 36: **Passersæt med gradmåler:** Den originale oversættelse giver blot "bestik", som kunne opfattes som spiseredskaber, men det svenske "cirkelbestick" dækker over en større eller mindre æske med forskellige passere, gradmålere mm. *Red.anm.*

Note 37: **Cent-Soucis:** ~ Hundrede ærgrelser. *Red.anm.*

Note 38: **Garrulitas senilis:** "alderdomsbetinget sludrevornhed". *Red.anm.*

Note 39: **Sursum corda:** "Opløft jeres hjerter". En del af den katolske nadverbøn, i den danske folkekirke bevaret ved højmessens nadver, hvor præsten indleder med "Opløft jeres hjerter til Herren". *Red.anm.*

Note 40: **18. Brumaire:** 18. Brumaire år VIII, dvs. 9. november 1799, ændredes Frankrigs styreform ved et kup til "konsulat", og Napoleon Bonaparte udråbtes til "Førstekonsul". *Red.anm.*

Note 41: **Suum cuique:** Enhver sit! *Red.anm.*